

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Mindaugas Stoškus

**POLITINĖS FILOSOFIJOS IR POLITIKOS MOKSLO  
SANTYKIS: LEO STRAUSSO ARGUMENTŲ ANALIZĖ**

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filosofija (01 H)

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2007-2011 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

Prof. habil. dr. Evaldas Nekrašas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

Konsultantas:

Prof. habil. dr. Alvydas Jokubaitis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

## **IVADAS / 5**

- 0.1. Temos pagrindimas / 5
- 0.2. Šaltinių ir tyrinėjimų apžvalga / 6
- 0.3. Tyrimo tikslas ir uždaviniai / 15
- 0.4. Ginami teiginiai / 16
- 0.5. Darbo struktūra / 17
- 0.6. Mokslinis disertacijos naujumas / 17
- 0.7. Darbo struktūra / 19

## **1. POLITINĖS FILOSOFIJOS IR POLITIKOS MOKSLO ATSISKYRIMAS /21**

- 1.1 Politikos mokslo atsiradimo filosofinės prielaidos / 21
  - 1.1.1 Politinės filosofijos tradicijos lūžis / 21
  - 1.1.2 Mokslo revoliucija ir Apšvieta / 32
  - 1.1.3 Pozityvizmo poveikis politinei filosofijai ir politikos mokslo formavimuisi / 37
- 1.2 Naujas politikos mokslas: iššūkis filosofiniam mąstymui / 43
  - 1.2.1 Naujos akademinės disciplinos atsiradimas / 43
  - 1.2.2 Biheavioristinis judėjimas ir postbihevizmas politikos moksle / 61
  - 1.2.3 Pagrindiniai politikos mokslo ir politinės filosofijos skirtumai / 77

## **2. LEO STRAUSSAS: MOKSLINIO POLITIKOS TYRIMO RIBOS IR POLITINĖS FILOSOFIJOS REIKŠMĖ / 85**

- 2.1 Strausso idėjų reikšmė disciplinų raidos kontekste / 85

2.2 Politikos mokslo negalės ir prieštaravimai / 91

2.2.1 Faktų ir vertybių atskyrimas: galimybės ir pasekmės / 91

2.2.2 Griežto metodiškumo apžavai / 104

2.2.3 Istorizmo problema / 115

2.3 Politinės filosofijos reikšmė ir tikslai / 123

2.3.1 Grįžimas prie pamatinių klausimų apie žmogų ir valstybę / 123

2.3.2 Teologinė-politinė problema / 142

**IŠVADOS / 161**

**LITERATŪRA / 168**

## ĮVADAS

### 0.1. Temos pagrindimas

Dvidešimtas amžius politinei filosofijai buvo ypatingas. Dar devynioliktame amžiuje atsiradusi politikos mokslo disciplina daugelio tyrinėtojų įsitikinimu turėjo pakeisti naujų mokslų reikalavimų neatitinkančią politinę filosofiją. Tačiau kaip niekad aštrios kritikos politinė filosofija sulaukė daug vėliau nei atsirado politikos mokslas. Labiausiai politinės filosofijos reikšmingumą ir net prasmingumą kvestionavo politikos mokslininkai-bihevioristai šeštajame ir septintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. To meto bihevioristinio judėjimo politikos moksle atstovų netenkino disciplinos būklė: jų įsitikinimu, politikos mokslas galėtų pasiekti panašios pažangos, kokią pavyko pasiekti tiksliesiems mokslams, tačiau tam trukdo du tarpusavyje susiję dalykai: menkas disciplinos mokslų lygis ir jos pernelyg glaudus ryšys su politine filosofija. Kitaip tariant, buvo manoma, kad politinė filosofija yra būtent tai, kas politikos mokslui trukdo prilygti tiksliesiems mokslams. Manoma, jog jei politikos mokslas ketina žengti pažangos keliu, jis turi atsiriboti nuo politinės filosofijos. Šis atsiribojimas, be jokios abejonės, turėjo būti racionalus ir mokslškai pagrįstas. Tokiu būdu daug politikos mokslininkų pagrindinį dėmesį sutelkė ne į politinių reiškinių tyrinėjimą, bet į politinės filosofijos reikšmės ir jos formuluojamų teiginių prasmingumo analizę.

Neprireikė daug laiko ir politikos mokslininkų svarstymai apie politinės filosofijos svarbą sulaukė politikos filosofų atsako. Leo Straussas buvo vienas ryškiausių šeštojo ir septintojo praėjusio amžiaus dešimtmečio politikos filosofų, ypatingą dėmesį skyres santykio tarp politinės filosofijos ir politikos mokslo aiškinimui. Šis dviejų disciplinų santykio apmąstymas pasirodė esąs itin reikšmingas tiek politikos mokslui, tiek ir politinei filosofijai. Jis leidžia išskirti ir kritiškai įvertinti pamatines disciplinų prielaidas, socialinės tikrovės tyrinėjimo ribas. Kitais žodžiais tariant, politinės filosofijos ir politikos mokslo santykio analizė skatina autorefleksyvų abiejų disciplinų pagrindų ir

perspektyvų apmąstymą. Gali būti, kad prasidėjusi santykio tarp politinės filosofijos ir politikos mokslo analizė svariai prisidėjo tiek prie politinės filosofijos „atgimimo“ XX amžiuje, tiek prie radiklios politikos mokslo krypties – bihevizizmo – nesėkmės bandant disciplinoje įtvirtinti scientistines ir antifilosofines nuostatas. Juk pirminio bihevizistinio judėjimo politikos mokslo tikslo – įvykdyti revoliuciją politinių dalykų tyrimo srityje (būtent todėl bihevizistinis judėjimas buvo ir kartais tebėra vadinamas „bihevizistine revoliucija“) – įgyvendinti nepavyko.

Dažnai yra teigiama, kad politinės filosofijos istorija yra itin reikšminga politinės filosofijos dalis, kurios neišmanant sunku, o galbūt ir neįmanoma suvokti šiuolaikinės politinės filosofijos problemas. Pagrindinis šiuolaikinės politinės filosofijos konkurentas – politikos mokslas – padarė didelę įtaką šiuolaikiniams politikos filosofams. Norint suprasti XX amžiaus politinės filosofijos specifiką, politikos mokslo nebegalima ignoruoti, nes santykių tarp politinės filosofijos ir politikos mokslo aiškinimasis tapo reikšminga šiuolaikinės politinės filosofijos istorijos dalimi.

## **0.2. Šaltinių ir tyrinėjimų apžvalga**

Strausso filosofinis palikimas yra itin gausus. Tačiau šiame darbe dižiausias dėmesys buvo kreipiamas tik į tuos darbus, kuriuose mąstytojas daugiau ar mažiau paliečia arba politinės filosofijos ir politikos mokslo santykio problemą, arba atskirai analizuoja šio darbo rėmuose reikšmingas problemas: politikos mokslo trūkumus, politinės filosofijos svarbą, klasikų reikšmę, mokslinio ir filosofinio pažinimo ribas, teologinę-politinę problemą. Knygoje *Kas yra politinė filosofija? (What Is Political Philosophy?)*, 1988 [1959 – čia ir kitur pirmą kartą minint laužtiniuose skliaustuose nurodomi pirmieji leidimo metai tų Strausso darbų, kurių vėlesniais leidimais remiamasi disertacijoje]). Straussas analizuoja tiek, jo nuomone, reikšmingiausius naujo politikos mokslo trūkumus (faktų ir vertybių atskyrą ir iš jos kylantį nihilizmą, perdėtą metodiškumo sureikšminimą, historicistines socialinių mokslų nuostatas), tiek politinės filosofijos – specifinio siekio pažinti politinių dalykų visumą –

reikšmingumą, tiek šios filosofijos šakos išskirtinumą. Tiesa, minėti klausimai šioje knygoje aptariami itin koncentruotai ir glaustai, šiek tiek trūksta išsamesnio Strausso teiginių pagrindimo. Kitas Strausso veikalas, itin reikšmingas šio darbo kontekste – *Prigimtinė teisė ir istorija (Natural Right and History, 1971 [1953])*. Jame mąstytojas išsamiai kritikuoja vėberišką faktų ir vertybių atskyrimą bei socialiniams mokslams būdingą istoricizmą, analizuoja vienos svarbiausių politinės filosofijos problemų – prigimtinės teisės – galimybę, reikšmę ir genealogiją. Knygoje *Antikinis ir modernusis liberalizmas (Liberalism Ancient and Modern, 1995 [1968])* Straussas analizuoja klasikinės politinės filosofijos ir naujojo politikos mokslo skirtumus, siekia parodyti, kad politikos mokslininkai, deklaruodami vertybinį neutralumą, iš tikrųjų remiasi moderniosios politinės filosofijos suformuluotais vertybiniais principais bei nuostatomis (lygiai taip pat, kaip ir, siekdami būti moksliški bei atsiribodami nuo kasdienio, sveiko proto padiktuoto politinių dalykų supratimo, vis dėlto remiasi ikimokslinėmis žiniomis). Teologinę-politinę problemą Straussas išsamiai analizuoja straipsniuose „Protas ir apreiškimas“ (Reason and Revelation, 2007), „Jeruzalė ir Atėnai“ (Jerusalem and Athens, 1967), „Teologijos ir filosofijos įtaka viena kitai“ (Mutual Influence of Theology and Philosophy, 1979). Kitomis Strausso knygomis ir straipsniais šiame darbe remiamasi šiek tiek mažiau.

Tiek politikos mokslo institucionalizacijos, tiek Strausso politinės filosofijos analizei skirtų tyrimų gausa leidžia paminėti tik tuos veikalus bei straipsnius, kuriais šiame darbe remiamasi daugiausiai. Tiesa, lietuvių kalba nėra nė vieno darbo, skirta apmąstyti Strausso idėjas, lygiai taip pat kaip nėra išversta į lietuvių kalbą nė viena Strausso knyga. Lietuvos tyrinėtojų darbų nei apie Strausso politinę filosofiją, nei specialiai skirtų politinės filosofijos ir politikos mokslo santykiui gvildinti nėra. Tiesa, Alvydas Jokubaitis vienoje savo knygos *Politika be vertybių* (2008) dalyje analizuoja ryškiausias politinės filosofijos ir politikos mokslo skirtumus. Taip pat būtina paminėti Evaldo Nekrašo monografiją *Pozityvus protas* (2010), kurioje autorius tyrinėja pozityvizmo raidą bei įtaką kitiems mokslams. Kadangi politikos mokslo

atsiradimui didžiausią įtaką padarė būtent pozityvizmo filosofija (pozityvizmas, beje, veikė politikos mokslą ir šiam atsiradus), knyga buvo labai vertinga analizuojant politikos mokslo formavimosi ir institucionalizacijos procesus. Be to, pozityvistinė naujų socialinių mokslų metodologijos samprata puikiai atsiskleidžia Johno Stuardo Millio veikale *Silogistinės ir indukcinės logikos sistema: bendras požiūris į pagrindimo principus ir mokslinio tyrimo metodus (A System of Logic, Ratiocinative and Inductive Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation, 1916)*.

Politikos mokslo atsiradimo filosofines prielaidas, naujos disciplinos institucionalizacijos ir raidos procesus analizavo Jamesas Farras savo straipsniuose „Politikos mokslas ir entuziazmo Apšvieta“ (Political Science and the Enlightenment of Enthusiasm, 1988a), „Politikos mokslo istorija“ (The History of Political Science, 1988b), „Prisimenant revoliuciją: biheviorizmas Amerikos politikos moksle“ (Remembering the Revolution: Behavioralism in American Political Science, 1995), „Politinės minties kaip disciplininio žanro istorija“ (The History of Political Thought as Disciplinary Genre, 2006). Juose išryškintos škotų Apšvietos mąstytojų idėjos apie naujo politikos mokslo būtinumą, aptariamąsias scientistinės tendencijos politikos mokslo raidoje, bihevioristinio judėjimo specifika, analizuojama politikos mokslo būklė nuslūgus bihevioristiniam įkarščiui. Gabrielis Almondas straipsnyje „Politikos mokslas: disciplinos istorija“ (Political Science: The History of the Discipline, 1988) taip pat apžvelgia svarbiausius politikos mokslo raidos aspektus, o straipsnyje „Atskiri stalai: mokyklos ir sektos politikos moksle“ (Separate Tables: Schools and Sects in Political Science, 1988) analizuoja skirtingas disciplinos tyrinėjimų kryptis ir konstatuoja, kad priešingai nei tikėjosi bihevioristai, politikos mokslas netapo metodologiškai vieningas.

Johnas Gunnelas straipsnyje „Politinė teorija: disciplinos dalies evoliucija“ (Political Theory: The Evolution of a Sub-Field, 1983) analizuoja vienos iš politikos mokslo dalių – politinės teorijos – raidą ir fiksuoja ryškius evoliucijos epizodus (trečiąjį, šeštąjį praėjusio amžiaus dešimtmetį). Kadangi politinė teoriją ilgą laiką buvo tapatinama su politine filosofija arba ja tiesiog



rémėsi, ši analizė buvo svarbi aiškinantis politinės filosofijos ir politikos mokslo santykių raidą. Kitame straipsnyje „Europietiška Amerikos politikos mokslo kilmė“ (The European Geneses of American Political Science, 2006) Gunnelas analizuoja, kokias europietiškas idėjas bei nuostatas perėmė amerikietiškas politikos mokslas. Tyrinėtojas akcentuoja, kad vienpusiškas naujo politikos mokslo tapatinimas vien su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis yra visiškai nepagrįstas. Nors politikos mokslas, kaip akademinė disciplina atsirado ir sparčiausiai plėtojosi būtent Amerikoje, pagrindinės jį subrandinusios ir vėliau svarbiausios raidos posūkius lėmusios idėjos buvo grynai europietiškos. Tiesa, Europoje politikos mokslo institucionalizacijos procesai užtruko daug ilgiau nei JAV, sąlygodami kiek kitokios politikos mokslo sampratos susiformavimą senajame žemyne. Tai analizuoja Dirkas Berg-Schlosseris straipsnyje „Politikos mokslas Europoje: įvairovė, meistriškumas, relevantiškumas“ (Political Science in Europe: Diversity, Excellence, Relevance, 2006), Tomas Boncourtas straipsnyje „Politikos mokslo evoliucija Prancūzijoje ir Britanijoje: dviejų politikos mokslo žurnalų lyginamoji studija“ (The Evolution of Political Science in France and Britain: A Comparative Study of Two Political Science Journals, 2007).

Charleso Merriamo straipsniuose „Dabartinė politikos studijų būklė“ (The Present State of the Study of Politics, 1921) ir „Pažanga politiniuose tyrimuose“ (The Progress in Political Research, 1926) nesunku pastebėti svarbių pokyčių politikos moksle pradžia: Merriamas vienas pirmųjų iš politikos mokslininkų trečiajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje ėmė kalbėti apie metodologijos reikšmę disciplinos pažangai ir siūlė daugiau dėmesio skirti politinio elgesio tyrinėjimui. Jo idėjas toliau plėtojo Haroldas Lasswellas. Straipsniuose „Freudo įžvalgos interviu nauda socialiniams mokslams“ (The Contribution of Freud's Insight Interview to the Social Sciences, 1939) ir „Psichologija žvelgia į moralę ir politiką“ (Psychology Looks at Morals and Politics, 1941) jau akivaizdžiai pastebimas politikos mokslo artėjimas prie to, kas šeštajame dešimtmetyje buvo pavadinta bihevioristiniu judėjimu. Lasswellas siūlė politikos mokslininkams labiau remtis psichologijos mokslo

pasiekimais, moksliskai tyrinėti politinį elgesį ir daugiau dėmesio skirti mokslo metodologijos apmąstymui. Tačiau Wodrow Wilsono straipsnis „Dėsnis ir faktai“ (The Law and the Facts, 1911) dar akivaizdžiau parodo, kad scientistiškai orientuotiems politikos mokslininkams nuo pat mokslo atsiradimo egzistavo opozicija – politikos mokslininkai-tradicionalistai – nuolat siūlę į politines problemas žvelgti plačiau ir neapsiriboti siauru empirizmu.

Bihevioristinio judėjimo principai ir negatyvus politinės filosofijos vertinimas atsiskleidžia Davido Eastono straipsnyje „Moderniosios politinės teorijos nuosmukis“ (The Decline of Modern Political Theory, 1951). Eastonas pabrėžė, jog politinės teorijos, kuri remiasi politine filosofija, menkas moksliskumas ir negebėjimas aiškiai nustatyti politikos mokslui naudingos metodologijos gairių trukdo sėkmingai disciplinos plėtrai. Esminius biheviorizmo principus Eastonas analizuoja straipsnyje „Dabartinė „biheviorizmo“ reikšmė politikos moksle“ (The Current Meaning of “Behavioralism“ in Political Science, 1962), o kiek netikėtai kritiškas atsiliepiamas apie pagrindinius bihevioristinio judėjimo trūkumus (pats Eastonas buvo laikomas bihevioristu) aptinkamas jo straipsnyje „Nauja revoliucija politikos moksle“ (The New Revolution in Political Science, 1969). Įtakingu politikos mokslininkų (Iano Shapiro, Almondo, Gunnelo, Johno Cropsey ir kt.) straipsnyje-diskusijoje „Šiuolaikinio politikos mokslo prigimtis: apvaliojo stalo diskusija“ (The Nature of Contemporary Political Science: A Roundtable Discussion, 1990) apmąstomos bendros politikos mokslo tendencijos ir perspektyvos nuslūgus radikaliems judėjimams. Galimos politikos mokslo ir politinės filosofijos santykių raidos perspektyvos svarstomos Avnerio de Shalito straipsnyje „Politinė filosofija ir empirinis politikos mokslas: nuo priešų iki draugų?“ (Political Philosophy and Empirical Political Science: From Foes to Friends?, 2009) ir Terence'o Ballo straipsnyje „Politinė teorija ir politikos mokslas: ar ši santuoka gali būti išsaugota?“ (Political Theory and Political Science: Can This Marriage Be Saved?, 2007). Jei Shalitas viliasi, kad įtampas tarp šių disciplinų jau yra praėjęs nenaudingas jų santykių raidos etapas, tai Ballas yra linkęs šias įtampas laikyti itin reikšmingomis, vertingomis (jos

suteikė „naują kvėpavimą“ XX amžiaus politinei filosofijai) ir nesunaikinamomis, nes jos atskleidžia priešingas pamatines politikos mokslo ir politinės filosofijos nuostatas.

Bendra pagrindinių Strausso idėjų apie klasikinės politinės filosofijos reikšmę, klasikinės ir moderniosios politikos sampratos skirtumus, moderniojo mokslo ribotumą apžvalga pateikiama Anne Norton knygoje *Leo Straussas ir Amerikos imperijos politika (Leo Strauss and the Politics of American Empire, 2004)*. Knygos autorė siūlo brėžti aiškesnę ribą tarp Strausso idėjų ir jo pasekėjų – strosininkų – minčių ir tuo labiau tarp Strausso ir konservatyvių Amerikos politikų. Tyrinėtoja aiškiai parodo, kad Strausso ir jo „sekėjų“ požiūriai daugeliu aspektų yra demiatraliai priešingi, nors labai daug (ypač radikalių) Strausso kritikų pačiam filosofui neretai priskiria strosininkų pažiūras. Tedas McAllisteris savo knygoje *Maištas prieš modernybę: Leo Straussas, Ericas Voegelinas ir postliberalios tvarkos paieška (Revolt against Modernity: Leo Strauss, Eric Voegelin, and the Search for a Postliberal Order, 1995)* analizuoja Strausso požiūrį į modernybę, faktų ir vertybių atskyra, jo istoricizmo sampratą bei istoricistinio požiūrio į prigimtinę teisę kritiką. McAllisteris bando Strausso politinę filosofiją priskirti konservatyviajai politinei minčiai ir akcentuoja mąstytojo požiūrį į kasdienio, ikimokslinio politinės tikrovės supratimo reikšmę siekiant gilesnio, filosofinio politinių dalykų supratimo.

Strausso idėjų analizei buvo vertinga straipsnių, parengtų Strausso atminimui skirtoje konferencijoje skatytų pranešimų pagrindu, rinktinė *Leo Strausso mąstymas: kritinio susidomėjimo link (Leo Strauss's Thought: Toward a Critical Engagement, 1991)*, kurią sudarė Allanas Udoffas. Darbui reikšmingiausias šios knygos straipsnius būtina trumpai paminėti. Richardo Kenningtono straipsnyje „Leo Strausso Prigimtinė teisė ir istorija“ (Leo Strauss's Natural Right and History) daugiausia dėmesio skiriama Strausso idėjų apie prigimtinę teisę ir istoricizmo prieštarumą analizei. Autorius Strausso atsigrėžimą į prigimtines teisės problemą laikė itin reikšmingu ir vertingu, nors kartu pabrėžė, kad pati prigimtines teisės idėja ir nuo jos

neatsiejama teleologinė tikrovės samprata atskleidžiama kiek paviršutiniškai. Kenningtonas itin palankiai vertino Strausso historicizmo kritiką ir historicizmo supriešinimą su prigimtinės teisės idėja. L Bernsas straipsnyje „Išmokslinis pasaulis ir Istorizmas: keletas pamąstymų apie Straussą, Heideggerį ir Husserlį“ (The Prescientific World and Historicism: Some Reflections on Strauss, Heidegger, and Husserl) analizuoja, kokią įtaką Straussui padarė Husserlio kasdienio pasaulio samprata ir jos reikšmė moksliniam mąstymui bei Heideggerio egzistencinis mąstymas, kurį Straussas vadino radikaliai historicistiniu. Bernsas tyrinėjo, kaip Straussas vertino modernų mokslą ir stengėsi paaiškinti, kodėl filosofas tiek daug dėmesio skyrė pirminių mokslo prielaidų apmąstymui. Stanley Rosenas straipsnyje „Leo Straussas bei klasikų ir modernųjų ginčas“ (Leo Strauss and the Quarrel Between the Ancients and Moderns), analizuodamas Strausso filosofijos ištakas, parodo mąstytojo ir Nietzshes (kurį Straussas griežtai kritikavo) idėjų panašumus. Rosenas tvirtino, kad kritikuodamas moderniuosius politikos filosofus Straussas pats dažnai rėmėsi modernistinėmis nuostatomis. Tyrinėtojas šiek tiek palietė ir Strausso teologinę-politinę problemą bei analizavo įtampas tarp filosofijos ir politinės bendruomenės priežastis.

Strausso teologinės-politinės problemos analizei neabejotinai vertingiausia buvo Heinricho Meierio knyga *Leo Straussas ir teologinė-politinė problema* (*Leo Strauss and Theologico-Political Problem*, 2007). Joje tyrinėtojas detaliai analizuoja teologinį ir politinį problemos aspektus bei siekia įrodyti, kad Straussas reikšmingesne ir pirmesne laikė įtampą tarp politinės bendruomenės ir filosofijos. Meieris aiškiai parodo, kaip teologinė-politinė problema Straussui leidžia atskleisti ir pagrįsti išskirtinę politinės filosofijos reikšmę visai filosofijai. Nors Straussas ne kartą ir labai skirtingai siekė išryškinti ypatingą politinės filosofijos svarbą, tačiau teologinės-politinės problemos eksplikavimas leido filosofui suformuluoti solidžiausius argumentus. Šioje knygoje, beje, spausdinami ir du Strausso straipsniai, kuriuose mąstytojas analizuoja teologinę-politinę problemą: jau apžvalgoje minėtas „Protas ir

apreiškimas“ ir „Aktualios vokiečių pokarinės filosofijos problemos“ (Living Issues of German Postwar Philosophy“).

Radikaliausia Strausso politinės filosofijos kritika pastebima Shadia`os Drury tekstuose. Savo straipsniuose „Ezoterinė Leo Strausso filosofija“ (The Esoteric Philosophy of Leo Strauss, 1985) ir „Leo Strausso klasikinės prigimtinės teisės mokymas“ (Leo Strauss`'s Classic Natural Teaching, 1987) tyrinėtoja bando pačiam Straussui priskirti ezoterinio mokymo atstovo vardą. Pasinaudodama jo idėja, kad daug iškilių praeities mąstytojų dėl politinio ar religinio susidorojimo pavojaus savo tekstuose pagrindines mintis išsakė ne tiesiogiai, o „tarp eilučių“, Drury Strausso tekstuose taip pat tarp eilučių bando perskaityti tikrąsias filosofo mintis. Tokiu būdu beveik visos svarbiausios Strausso idėjos „apverčiamos aukštyn kojom“ ir Straussas parodomas kaip nyčiškasis antžmogis ar makeviališkas pilkasis kardinolas, kurio tikrasis troškimas yra galia ir viešpatavimas. Šių Drury išvadų mokslinė vertė labai abejotina, daug vertingesnė jos tyrinėjimų pradžia, t.y. dviprasmiškų ar miglotų Strausso politinės filosofijos idėjų pastebėjimas. Kai kurių teiginių neapibrėžtumas Strausso filosofinę poziciją daro nesunkiai pažeidžiamą, iš dalies legitimuodamas net ir paradoksaliausias interpretacijas.

Dar vienas tokios interpretacijos pavyzdys – Nicholaso Xenoso straipsnis „Leo Straussas ir karo prieš terorizmą retorika“ (Leo Strauss and the Rhetoric of the War on Terror, 2004), kuriame brėžiamos tiesioginės paralelės tarp Strausso politinės filosofijos ir šiuolaikinės JAV užsienio politikos. Šios Strausso politinės filosofijos kritikos išeities taškas tas pats – tvirtinimas, kad tikrosios Strausso įžvalgos yra radikaliai antidemokratiškos ir antiliberalios, tačiau jos, kaip ir dera ezoteriniam mokytojui, kruopščiai paslėptos jo tekstuose. Xenosas remiasi jaunojo Strausso nuostatomis (iki ateinant Hitleriui į valdžią Straussas iš tiesų žavėjosi fašizmu) ir tvirtina, kad laikui bėgant jos nepasikeitė, tik tapo sunkiau pastebimos.

Fredas Dallmayras savo straipsnyje „Politika prieš filosofiją: Straussas ir Drury“ (Politics against Philosophy: Strauss and Drury, 1987) ne tik analizuoja Strausso kritikės argumentus ir daugelį jų vadina nepagrįstais, tačiau

ir apmąsto tokios kritikos ištakas. Viena vertus, pasak Dallmayro, Strausso filosofija iš dalies provokuoja panašias reakcijas savo radikaliomis perskyromis (klasikai-modernieji, politika-filosofija ir t.t.), kita vertus, tokia kritika parodo Strausso idėjų daugiasluoksniškumą. O jis, be jokios abejonės, kartu liudija ir Strausso filosofinės minties gelmę. Dallmayras ne tik atskleidžia kai kurių Strausso idėjų ribotumą bei jo nuostatų sąsajas su taip griežtai kritikuota modernybe, bet, priešingai nei Drury ar Xenos, išryškina ir stipriausias Strausso politinės filosofijos puses.

Johno Shaaro ir Sheldon Wolino straipsnis „Esė apie mokslinį politikos tyrimą kritika“ (Essays on the Scientific Study of Politics: Critique, 1963) – praktiškai vienintelė pačių politikos mokslininkų reakcija į Strausso politikos mokslo vertinimą, išsakyta paskutinėje knygos *Esė apie mokslinį politikos tyrimą* (Essays on the Scientific Study of Politics, 1962), kurią sudarė Herbertas Storingas, dalyje „Epilogas“. Po keleto metų (1968 m., kai pasirodė pirmasis leidimas) šis šiek tiek pakoreguotas Strausso straipsnis buvo įtrauktas į jo knygą *Antikinis ir modernusis liberalizmas*. Shaaras ir Wolinas puikiai atskleidė Strausso pernelyg apibendrintą ir todėl ne visai tikslų požiūrį į politikos mokslą. Pasak tyrinėtojų, filosofas nepastebi politikos moksle egzistuojančios požiūrių į vertybinio neutralumo principą ar kasdienio pasaulio supratimą įvairovės. Tyrinėtojai pamini politikos mokslininkus, kurių požiūris yra priešingas tam, kurį Straussas priskiria politikos mokslininkams, parodydami, kad mąstytojas kartais pasiduodavo pagundai kalbėti naujos disciplinos kritikams patraukliais, tačiau ne visai tiksliais apibendrinimais. Be to, Shaaras ir Wolinas kvestionuoja Strausso klasikinės politinės filosofijos sampratą ir siekia išryškinti ne tik Strausso akcentuojamus (ypač klasikinės) politinės filosofijos ir naujo politikos mokslo skirtumus, bet ir disciplinas jungiančius panašumus.

Ši kritinis straipsnis sulaukė Strausso atsako („Atsakymai Shaarui ir Wolinui“ (Replies to Shaar and Wolin, 1963)), kuriame mąstytojas pabandė nusakyti savo kritikos politikos mokslo atžvilgiu esmę, tačiau detalių atsakymų savo oponentams nepateikė. Vietoje to mąstytojas ėmė analizuoti ir ginčyti taip

pat radikalius Shaaro ir Wolino pasisakymus, įsiveldamas į tai, ką Benjaminas Barberis savo straipsnyje pavadino Strausso ir Wolino 1963-ųjų kivirču („Politikos mokslo politika: „Vertybinio neutralumo“ teorija ir 1963-ųjų Wolino-Strausso kivirčas“ (The Politics of Political Science: “Value-free” Theory and the Wolin-Strauss Dust-Up of 1963, 2006). Žvelgdamas iš laiko perspektyvos Barberis yra linkęs teigti, kad mokslininkai minėtuose straipsniuose labiau siekė įgelti oponentui, o ne aiškiai pagrįsti savo poziciją ir pabandyti suprasti priešininko nuostatas. Tačiau ir tokie ginčai, pasak Barberio, buvo naudingi politikos mokslui, nes jie skatino politikos mokslininkus kritiškai apmąstyti savo disciplinos pamatinius principus ir metodologines nuostatas.

Visuose šiuose tyrimuose daugiau ar mažiau analizuojamos arba apskritai politikos mokslo ištakos, raida ir sąsajos su politine filosofija, arba apmąstomas Strausso požiūris į politikos mokslą ir politinę filosofiją, jų santykį ir reikšmę. Tačiau neteko aptikti studijos, kurioje įvertinamas Strausso idėjų pagrindumas remiantis platesne dviejų disciplinų santykių raidos analize. Be to, apmąstant Strausso išryškintą politikos mokslo ir politinės filosofijos įtampą niekada nebuvo remiamasi teologine-politine problema. Tačiau gali būti, kad būtent šios, Straussui itin reikšmingos problemos analizė gali labiausiai padėti atskleisti politikos mokslo ir politinės filosofijos įtampos specifiškumą ir reikšmingumą.

### **0.3. Tyrimo tikslas ir uždaviniai**

Pagrindinis šio darbo tikslas yra išanalizuoti ir kritiškai įvertinti Strausso idėjas apie politikos mokslą, politinę filosofiją ir šių disciplinų santykį. Straussas buvo įsitikinęs, kad politikos mokslas remiasi ydingomis filosofinėmis prielaidomis. Svarbus šio darbo uždavinys – išsiaiškinti, kokios tai prielaidos ir kodėl jos yra nepriimtinos tyrinėjant socialinį pasaulį. Tačiau prieš imantis šio uždavinio, pirmiausia bandoma išsiaiškinti, ar iš tiesų bihevioristiškai orientuota (ir antifilosofiškai angažuota) politikos mokslo kryptis ir apskritai visas politikos mokslas yra moderniosios politinės filosofijos „kūriny“, t.y. ar politikos mokslas iš tikrųjų remiasi tam tikromis filosofinėmis

prielaidomis. Kadangi dauguma politikos mokslininkų savo disciplinos filosofinių šaknų nebuvo linę pastebėti ir kritiškai apmąstyti, o politikos filosofai iki Strausso taip pat nesigilino į naujo politikos mokslo filosofinius pamatus, išsiaiškinti šiuos klausimus yra vienas pirmųjų šio darbo uždavinių. Atliekant pirminę Strausso idėjų apie politikos mokslą analizę, susidarė įspūdis, kad šio mąstytojo politikos mokslo samprata yra pernelyg apibendrinta ir supaprastinanti, todėl ne visai tiksli. Siekiant išsklaidyti arba patvirtinti pradinę nuomonę, buvo iškeltas uždavinys išanalizuoti naujos akademinės disciplinos susiformavimo prielaidas, apžvelgti institucionalizacijos ir santykių su kitomis disciplinomis raidos procesus. Paskutinis šio darbo uždavinys – išsiaiškinti, ar Straussui pavyko nuosekliai pagrįsti politinės filosofijos reikšmingumą ir vertingumą tiek politikos mokslui, tiek visai filosofijai.

#### **0.4. Ginami teiginiai**

1. Politikos mokslas remiasi tiek tam tikromis moderniosios politinės filosofijos, tiek Apšvietos ir ypač pozityvizmo idėjomis, kurios tapo naujos disciplinos pamatinėmis nuostatomis.

2. Strausso politikos mokslo samprata yra pernelyg unifikuojanti ir supaprastinanti, neleidžianti pastebėti disciplinoje glūdinčių nuostatų ir nuomonių įvairovės: ji puikiai atspindi bihevioristiškai orientuotą politikos mokslą kryptį, bet ne visą politikos mokslą.

3. Straussas pamatinės politikos mokslo prielaidas – vertybinį neutralumą, griežtą metodiškumą ir historicistinį požiūrį į pažinimą – laikė prieštaringomis ir diskredituojančiomis mokslinį socialinės tikrovės pažinimą.

4. Straussui politinė filosofija yra disciplina, tyrinėjanti pamatinius politikos aspektus ir reikšmingiausias politines problemas, kurias politikos mokslas, dėl jam būdingų scientistinių ir historicistinių nuostatų, nėra nei pajėgus deramai suvokti, nei analizuoti.

5. Politinę filosofiją Straussas ne tik laikė visais atžvilgiais pranašesne už naują politikos mokslą, tačiau ir vertindamas jos svarbą visos filosofijos



mąstu Straussas politinei filosofijai suteikė reikšmingiausios filosofijos dalies, tyrinėjančios tas sąlygas, kurios daro įmanomą visos filosofijos egzistavimą, statusą.

6. Straussui politinės filosofijos savitumą ir reikšmingumą geriausiai atskleidžia teologinė-politinė problema, nors pats mąstytojas ją analizuodamas neatsižvelgia į tikėjimo sąvokos daugiareikšmiškumą. Teologinės-politinės problemos analizės kontekste gerai išryškėja ir įtampos tarp politikos mokslo ir politinės filosofijos specifika bei nauda abiem disciplinoms.

### **0.5. Darbo metodologija**

Disertacijoje plačiai naudojami kritinės ir istorinės analizės bei rekonstrukcijos metodai. Detaliai eksplikuojami tiek Strausso argumentai prieš politinės filosofijos ir politikos mokslo atskyra, tiek jo priešininkų kontrargumentai. Analizuojamas ir vertinamas vienu ir kitu svarumas bei pagrįstumas. Analizuojant politinės filosofijos ir politikos mokslo bei klasikinės ir moderniosios politinės filosofijos pagrindinius skirtumus naudojamas lyginamosios analizės metodas. Rekonstruojant Strausso bei jo kritikų idėjas darbo eigoje neretai grįžtama prie tų pačių problemų ir jų analizė papildoma jau atlikto tyrimo rezultatais.

### **0.6. Mokslinis disertacijos naujumas**

Strausso politinė filosofija užsienyje yra plačiai analizuojama, nors jo idėjoms apie politikos mokslo ir politinės filosofijos santykį skiriama ne itin daug dėmesio (dažniausiai apsiribojama arba Strausso kritikuojamų scientistinių politikos mokslo nuostatų analize, arba atskirai tyrinėjamas Strausso požiūris į politinę filosofiją). Tačiau Lietuvoje Strausso idėjų analizei nėra skirta nė vieno straipsnio. Šis faktas šiek tiek stebina, nes Straussas nėra vienas iš daugelio ne itin reikšmingų XX amžiaus politikos filosofų. Per pastarąjį dešimtmetį JAV ir Europoje pasirodė daug straipsnių ir monografijų, kuriose analizuojamos Strausso idėjos. Susidomėjimas juo veikia auga nei blėsta, jo atminimui organizuojamos konferencijos, Čikagos universitete veikia Leo Strausso centras

(*Leo Strauss Center*), jau nekalbant apie tai, kad kaip ir kitų išskirtinių XX amžiaus mąstytojų, Strausso įtaka ir charizma paskatino atskiros mokyklos – strosininkų – susiformavimą.

Visgi bandymų išsamiai analizuoti Strausso idėjas ir apie politinės filosofijos reikšmingumą, ir politikos mokslo ribotumą aptikti nepavyko. Darbų, kuriuose, siekiant įvertinti Strausso teiginių pagrįstumą, atliekama politikos mokslo institucionalizacijos ir santykių su politine filosofija raidos analizė taip pat nėra. Todėl analizuojant politikos mokslo institucionalizaciją ir ryšio su politine filosofija raidą darbe buvo atskleistas būtent politikos mokslo poveikis dviejų disciplinų tarpusavio santykiams. Jei antroje darbo dalyje politinės filosofijos ir politikos mokslo santykis buvo analizuojamas žvelgiant iš Strausso politinės filosofijos perspektyvos, tai pirmoje darbo dalyje pagrindinis dėmesys buvo kreipiamas į tai, kaip patys politikos mokslininkai šį santykį suprato ir kaip tas supratimas keitėsi vystantis politikos mokslui. Toks tyrimo kelias, kurio nepavyko aptikti kituose Strausso politinei filosofijai skirtuose darbuose, padėjo tiek aiškiau įvertinti šio mąstytojo idėjų naujumą, tiek ir išvelgti kai kurių iš jų neatskleistus aspektus.

Straussas ne kartą teigė, kad tinkamas politinės filosofijos istorijos išmanymas yra būtina tiek adekvataus politinių problemų, tiek šiuolaikinio politikos mokslo ir šiuolaikinės politinės filosofijos supratimo sąlyga. Šiame darbe buvo papildyta ir išplėsta ši filosofo mintis: norint suprasti šiuolaikinę politinę filosofiją būtinas ne tik politinės filosofijos istorijos, bet ir politikos mokslo istorijos išmanymas. Šis tyrimas reikšmingas ne tik tuo, kad jis gali padėti aiškiau įvertinti Strausso idėjų indėlį į šiuolaikinės politinės filosofijos raidą. Jis apskritai leidžia geriau suvokti šiuolaikinės politinės filosofijos, kuri plėtojosi veikiamą politikos mokslo, ir politikos mokslo, kuris formavosi ir vystėsi veikiamas tiek moderniosios politinės filosofijos, tiek pozityvistinės filosofijos, savitumą.

Strausso iškelta teologinė-politinė problema tyrinėtojų analizuojama tik filosofijos santykio su teologija ar politika kontekste. Bandymų šios problemos analizę pasitelkti siekiant labiau išgryninti įtampą tarp politinės filosofijos ir

politikos mokslo bei atskleisti šios įtampos reikšmę šiuolaikinei politinei filosofijai ir politikos mokslui taip pat nėra tekę aptikti. Apie šios įtampos reikšmę politinei filosofijai yra kalbėjęs Terencas Ballas (Ball 2007), o apie jos naudą politikos mokslui – Benjaminas Barberis (Barber 2006). Tačiau minėti tyrinėtojai net nekėlė minties, kad ji gali būti analizuojama kartu tyrinėjant teologinę-politinę problemą.

### **0.7. Darbo struktūra**

Pirmasis šio darbo skyrius skirtas naujos akademinės disciplinos – politikos mokslo – susiformavimo filosofinių prielaidų ir atsiskyrimo nuo politinės filosofijos proceso analizei. Pirmiausia aiškinamasi, kaip nuo moderniosios politinės filosofijos atsiradimo ėmė keistis požiūris tiek į žmogaus prigimtį ir politiką, tiek į žmogaus ir socialinio pasaulio tyrinėjimo galimybes bei specifika. Vėliau analizuojamas XVII amžiaus mokslo revoliucijos ir XVIII amžiaus Apšvietos poveikis mokslinio žinojimo tikslų pasikeitimui, naujo požiūrio, kaip turi būti moksliskai tyrinėjamas gamtos ir, svarbiausia, socialinis pasaulis, atsiradimui ir naujų socialinių mokslų formavimuisi. Pirmo skyriaus pirmas poskyris baigiamas pozityvizmo filosofijos poveikio politinei filosofijai ir politikos mokslo formavimuisi analize. Jame išsiaiškinama, kad naujas politikos mokslas perėmė ir toliau plėtojo daug pamatinių pozityvizmo nuostatų ir metodologinių socialinio pasaulio tyrimo principų.

Antrame pirmo skyriaus poskyryje pagrindinis dėmesys skiriamas jau atsiradusio politikos mokslo institucionalizacijos ir santykių su politine filosofija raidos analizei. Pirmame šio poskyriaus skirsnyje paaiškėja, kad vos susiformavusiame politikos moksle ėmė ryškėti skirtingos kryptys, nevienodai vertinančios politinės filosofijos reikšmę disciplinos plėtrai. Antrame skirsnyje analizuojamas politikos mokslo raidai reikšmingo bihevioristinio judėjimo metu išryškėjęs itin kritiškas politinės filosofijos vertinimas ir mokslinio bei metodiško politikos tyrinėjimo sureikšminimas. Pirmas darbo skyrius baigiamas

svarbiausių per daugiau nei šimtą metų trukusią naujos disciplinos raidą išryškėjusių politikos mokslo ir politinės filosofijos skirtumų analize.

Antrame šio darbo skyriuje tyrinėjama Leo Strausso politikos mokslo kritika ir jo požiūris į politinę filosofiją. Pirmame antro skyriaus poskyryje trumpai aptarus reikšmingesnius Strausso mokslinės veiklos aspektus ir jo idėjų filosofinius kontekstus, antrame poskyryje analizuojami Strausso nuomone esminiai politikos mokslo trūkumai: faktų ir vertybių atskyrimas, griežto metodiškumo sureikšminimas ir historicistinis požiūris į pažinimą. Tyrinėjamas galimas šių pamatinių politikos mokslo nuostatų prieštaravimas ir pavojingos implikacijos (filosofijos ir mokslinio pažinimo diskreditavimas, svarbiausių politinių dalykų ir problemų supratimo iškraipymas).

Kaip alternatyvą šiam, Strausso požiūriu, defektyviomis nuostatomis besiremiančiam moksliniam politikos tyrinėjimui Straussas pateikia filosofinį socialinio pasaulio tyrimo būdą. Politinės filosofijos specifika, pamatinės prielaidos ir svarbiausios tyrinėjamos problemos (žmogaus prigimtis, prigimtinės teisė, tinkamiausias režimas, bendrasis gėris) analizuojamos trečio poskyriaus pirmame skirsnyje. Antrame šio poskyriaus skirsnyje analizuojama Strausso filosofijai itin reikšminga teologinė-politinė problema. Jos analizė ne tik leidžia atskleisti ypatingą politinės filosofijos reikšmę apskritai visai filosofijai, bet ir padeda geriau suprasti įtampos, kylančios iš politinės filosofijos ir politikos mokslo, specifiškumą bei reikšmę tiek politinei filosofijai, tiek ir politikos mokslui.

# **1. POLITINĖS FILOSOFIJOS IR POLITIKOS MOKSLO ATSISKYRIMAS**

## **1.1 Politikos mokslo atsiradimo filosofinės prielaidos**

### **1.1.1 Politinės filosofijos tradicijos lūžis**

Gana įprasta politikos mokslo atsiradimą sieti su Apšvietos mąstytojų iškeltomis ir socialinių pozityvistų išplėtotomis naujojo mokslo apie visuomenę, žmogų ir žmogiškuosius santykius idėjomis. Šis mokslas turėtų remtis Naujaisiais amžiais suklestėjusių tikslųjų mokslų metodais. Tačiau viena iš staigios tikslųjų mokslų pažangos priežasčių taip pat buvo filosofija, nuo Renesanso ėmusi plėtotis nauja kryptimi. Nesunku pastebėti, jog dar baigiantis Viduramžiams pradėti formuluoti nauji politinės filosofijos principai, nulėmę staigų politinės minties plėtotės posūkį. Būtent tai leidžia kalbėti apie tam tikrą lūžį politinės filosofijos tradicijoje, po kurio dažnai išskiriame bei priešiname klasikinę ir moderniąją politikos sampratą. Alvydas Jokubaitis taip pat teigia, jog „Dabartinis politikos mokslas formavosi kartu su Naujųjų amžių filosofiniais ginčais apie žmogaus prigimtį, sielos ir kūno santykį, moralinio blogio kilmę ir Dievo egzistavimą“ (Jokubaitis 2008: 29). Gali būti, kad politikos mokslui atsirasti modernioji politikos samprata buvo tiesiog būtina. Tačiau šį pirminį išpūdį dar reikia nuodugniai patikrinti.

Siekiant aiškiau nušviesti politinės minties lūžio momentą, neišvengiamai tenka glaustai pristatyti iki tol vyravusią klasikinę politikos sampratą. Tai padaryti nėra labai lengva, nes daugybės idėjų apibendrinimai retai kada būna taiklūs. Be to, klasikinė politinė filosofija nėra vienalytė. Visgi labiau atsitraukus galima išskirti bei įvardyti esminius jos bruožus ir pamatines prielaidas, kuriomis remėsi didieji klasikai. Evaldo Nekrašo teigimu, klasikinė politinė filosofija „svarbiausiu savo uždaviniu ilgai laikė protingo, teisingo, tobulo valstybės sutvarkymo principų nustatymą, socialinės ir politinės darnos

pagrindų atskleidimą“ (Nekrašas 2006: 98). Ši taiklų pastebėjimą galbūt dar reikėtų papildyti tuo, kad klasikinei politinei minčiai taip pat be galo svarbus buvo moralinis polio gyventojų tobulinimas.

Politiškumas šioje sampratoje buvo siejamas su natūraliu žmogaus polinkiu veikti ne tik privačioje, bet ir viešojoje polio sferoje. Graikams būti žmogumi tikraja šio žodžio prasme reiškė dalyvauti polio gyvenime. Rūpinimasis polio reikalais - esminė įgimtų žmogiškumo pradų išsiskleidimo sąlyga. Būtent šiame kontekste svarbu suvokti aristotelišką žmogaus, kaip *zoon politikon*, sampratą. Hannah Arendt nuomone, šioje frazėje žodis „politinis“ dažnai pakeičiamas žodžiu „socialinis“ ir taip radikaliai iškraipoma pirminė šio žmogaus apibūdinimo prasmė.

Philip'e'as Benetonas savo *Politikos mokslo įvade* teigė, jog graikų politinė filosofija atsirado iš idėjos, kad tarp politinių ir nepolitinių dalykų egzistuoja esminiai skirtumai (žr. Beneton 2010: 23). Arendt esminį skirtumą išvelgė tarp graikų politinės (viešosios) ir privačiosios sričių. Žmogaus apibrėžimas kaip *animal socialis* nieko esmingo apie žmogų nepasako: socialumas būdingas ir daugeliui kitų gyvūnų, kartu besirūpinančių savo ir rūšies išlikimu. Žmogaus socialumas reikėsi namų ūkyje, tam tikroje natūralioje žmonių asociacijoje, kurios bendras tikslas buvo ją sudarančių narių išlikimas. Tuo tarpu „Aristotelio žmogaus kaip *zoon politikon* apibrėžimas buvo ne tik nesusijęs, o net priešingas natūraliai asociacijai, būdingai namų ūkio gyvenimui“ (Arendt 2005: 31).

Privati sfera yra palenkta būtinybės sričiai – čia sprendžiami biologinio išgyvenimo klausimai. Tuo tarpu politinė sfera yra laisvės sritis, į kurią įžengiama įvaldžius būtinybę, išsprendus išlikimo klausimus. Tik šiame kontekste darosi aišku, kaip Aristotelis galėjo sau neprieštaraudamas kalbėti apie piliečių lygybę bei laisvę neatmesdamas vyro – moters, vergo - šeimininko hierarchijų ir nelygybės. Svarbiausias polio ir namų ūkio skirtumas buvo ne kiekybinis, o kokybinis: poliui priklausantys piliečiai buvo visiškai lygūs, kai tuo metu namų ūkyje vyravo įvairios natūraliomis laikomos hierarchijos.

Klasikams žmogus pirmiau yra šeimyninė ir ekonominė, o tik po to politinė būtybė. Privačiojoje sferoje žmogus yra priverstas naudoti prievartą ir valdyti, kad įveiktų biologinę būtinybę. Šioje sferoje laisvės nėra, ji reiškiasi tik politinėje plotmėje ir visų pirma – kaip laisvė nuo prievartos naudojimo bei nuo valdymo: „būti laisvam reiškė nebūti palenktam gyvenimo būtinybei ar kito žmogaus įsakinėjimui *ir* neįsakinėti pačiam. Tai reiškė nevaldyti ir nebūti valdomam“ (Ten pat, p. 36). Paradoksalu, tačiau valdymas ir pavaldumas šiuo atveju graikams buvo ne politinės, o ikipolitinės kategorijos. Valdymas polyje turi būti paremtas laisvu valdančiojo ir valdomojo sutikimu. Valdymo pobūdis politikoje ir privačiojoje sferoje iš esmės skiriasi.

Remiantis Arendt interpretacija, graikiškojo polio atsiradimas nebuvo ir iš principo negalėjo būti nulemtas poreikių, susijusių su žmonių gyvybės išsaugojimu ar su ekonominės gerovės augimu. Polio tikslas visų pirma buvo moralinis piliečių ugdymas, o ne ekonominė gerovė. Priešingu atveju polis būtų buvęs tik viena iš daugelio asociacijų. Aristotelis neabejojo itin glaudžių ryšių tarp politikos ir moralės egzistavimu: „tas, kuris ketina tinkamai iširti geriausiąją santvarką, pirmiausia turi nuspręsti, kokį gyvenimo būdą labiausiai verta pasirinkti, nes jei neaišku tai, neišvengiamai neaišku ir tai, kas yra geriausioji santvarka“ (Aristotelis 1997: 282). Politika be piliečių dorybių yra neįmanoma, nes be jų tiesiog neįvyktų perėjimas iš privačios sferos į viešąją.

Šiame kontekste išskirtine politine vertybe tampa laisvė. Žmogaus laisvei išsiskleisti reikalinga ypatinga viešumo sritis, kitaip tariant – politinė erdvė. Priešingai nei dabar, laisvė Antikoje nebuvo nei priešinama politikai, nei suvokiama kaip vidinė žmogaus valios savybė. Arendt graikiškąją laisvės sampratą taikliai apibūdino savo knygoje *Tarp praeities ir ateities*:

Prieš tapdama minties atributu ar valios savybe, laisvė buvo suprasta kaip laisvo žmogaus statusas, leidęs jam judėti, išeiti iš namų, eiti į pasaulį ir per veiksmus bei darbus susitikti su kitais žmonėmis. Šitokia laisvė buvo aiškiai pranokta išsilaisvinimo: kad būtų laisvas, žmogus turėjo išsilaisvinti nuo būtiniausių egzistencinių dalykų. Tačiau laisvės statusas automatiškai neplaukė iš išsilaisvinimo akto. Be išsilaisvinimo laisvei reikėjo kitų žmonių, buvusių

tokioje pat padėtyje, bendrijos, kad būtų galima su jais susitikti – kitaip sakant, politiškai sutvarkyto pasaulio, į kurį per žodį ir veiksmažodį galėjo įsiterpti kiekvienas laisvas žmogus (Arendt 1995: 167).

Politikos tikslas buvo ne tiesiog užtikrinti pamatines individų išlikimo sąlygas, o sukurti ir palaikyti tokią erdvę, kurioje galėtų skleistis žmonių laisvė. Laisvė yra būtina norint pasiekti svarbiausią valstybės tikslą – laimę: „įstatymui rūpi ne tai, kad vienas kuris luomas gerai gyventų; jis siekia ir stengiasi, kad visa valstybė taptų laiminga“ (Platonas 2000: 272). Kad tai būtų galima pasiekti, reikalingos tam tikros piliečių dorybės. Viena svarbiausių politinių dorybių Arendt laikė drąsą. Ji reikalinga tam, kad žmogus galėtų peržengti privačios sferos ribas ir išeiti į viešąją sferą, rūpinimąsi gyvybe (svarbiausią privačios sferos interesą) palikdamas užnugaryje.

Klasikinėje politikos sampratoje rūpinimasis gyvybe iš principo negali būti svarbiausiu žmogaus, veikiančio politinėje sferoje, kuri buvo iki mūsų ir bus po mūsų, interesu: „drąsa žmones išvaduoja iš susirūpinimo savo gyvenimu ir dovanoja laisvę pasaulyje. Drąsa yra būtina, nes politikoje ant kortos statoma ne gyvybė, o pasaulis“ (Arendt 1995: 177). Ši politinė erdvė leidžia pasiekti gerą gyvenimą, ir galiausiai – eudaimoniją. Normatyvinis politikos aspektas čia itin akivaizdus. Aristoteliui atrodė savaime suprantama, kad geras gyvenimas neįmanomas be gerų darbų darymo, o geri darbai (tiek žmogaus, tiek valstybės) neįmanomi be dorybių (žr. Aristotelis 1997: 284). Vienas svarbiausių filosofo, apmąstančio politinį pasaulį, tikslų – nubrėžti žmogaus prigimties tobulinimo gaires, leidžiančias kalbėti apie aukščiausio politikos tikslo – gero gyvenimo, eudaimonijos - įgyvendinimą.

Renesanse ėmė formuotis naujas požiūris ir į politiką, ir į patį žmogų. Tiek vieno, tiek kito aptarimas pasipildė ryškiu konstravimo elementu, kurio klasikinėje politikos sampratoje nebuvo (klasikai kalbėjo apie kitus dalykus: ugdymą ir tobulinimą). Be to, nuo Renesanso radikaliai keičiasi ne tik politinės tikrovės filosofinio apmąstymo prielaidos, bet ir tikslai. Pasak Jürgeno Habermaso, „Jei klasikams išeities taškas buvo teorinis klausimas, kaip žmonės galėtų praktiškai savo veiklą suderinti su natūralia tvarka, tai moderniesiems



išeities taškas yra praktinis rūpestis, kaip žmonės galėtų techniškai suvaldyti grėsmingas prigimties blogybes. Žinoma, po paprasčiausio išlikimo užtikrinimo, socialinei filosofijai [taip Habermasas yra linkęs vadinti visą modernią politinę filosofiją – M. S.] rūpi pagerinimo, palengvinimo ir gyvenimo pakylėjimo į aukštesnį lygį klausimai. Vis dėlto jie fundamentaliai skiriasi nuo moralinio gyvenimo tobulinimo klausimų“ (Habermas 1974: 51). Taigi, klasikų ir modernių filosofų politinės tikrovės analizę determinuoja jau visai kiti interesai. Tačiau pirmiausia būtina išsamiau panagrinėti pamatinių nuostatų apie žmogų ir politiką pokyčius.

Esminiai pasikeitimai politinės filosofijos tradicijoje yra glaudžiai susiję su naujos žmogaus sampratos atsiradimu. Klasikinė politinė filosofija rėmėsi uždara žmogaus prigimties samprata: prigimtis buvo laikoma stabilia duotimi, kurią atskleisti bei reflektuoti ir yra filosofijos tikslas. Tiesa, filosofija taip pat gali nurodyti prigimties tobulinimo gaires, t.y. pasakyti, kaip žmonėms įmanoma tobuliau realizuoti savo prigimtį suvaldant aistras ir ugdant dorybes. Todėl klasikimas teisingai gyventi reiškė iki galo išvystyti žmogiškosios prigimties, *zoon politikon* pradus. Būtent todėl antikoje politika ir etika, kaip praktinės filosofijos dalys, negalėjo būti viena nuo kitos atsietos – žmogaus prigimtis ir polio prigimtis buvo glaudžiai susijusios.

Giovanni Pico della Mirandola savo žmogaus sukūrimo mite šia klasikine žmogaus prigimties samprata atvirai suabejojo. Jo „Kalba apie žmogaus orumą“ puikiai iliustruoja atviros žmogaus prigimties sampratos atsiradimą (ir, kaip parodė vėlesni amžiai, stiprų įsitvirtinimą Vakarų intelektinėje tradicijoje): „neduodame tau, o Adomai, nei nustatytos vietos, nei būdingos išvaizdos, nei kokių nors ypatingų pareigų, kad vietą, išvaizdą ir pareigas turėtum pagal savo norą, savo valia ir savo sprendimu. Visų kitų būtybių prigimtis yra apibrėžta ir apribota pagal mūsų nurodytus dėsnius. Tau nėra jokių apribojimų: atiduodu tave į tavo paties rankas, kad pasirinktum savo prigimtį pagal savo valią [...]. Galėsi nusileisti iki žemiausių, neprotingų būtybių ir savo dvasios valia galėsi pakilti iki aukščiausių, dieviškų būtybių“ (Mirandola 1984: 124). Atvira žmogaus prigimties samprata neigia išankstinių

žmogiškumo parametrų egzistavimą. Žmogaus prigimtis turi būti sukurta, o ne atskleista ir apmąstyta. Ši samprata puikiai suderinama tiek su psichologinėmis žmogaus, tiek su socialinės tikrovės konstravimo galimybėmis, kurios vėliau tapo pamatinėmis socialinių mokslų prielaidomis.

Nicollò Machiavelli`o idėjos originaliai įkūnija patį lūžio momentą politinės filosofijos tradicijoje. Nemažai tyrinėtojų būtent jį laiko tuo mąstytoju, kuris atskyrė politiką nuo moralės ir taip politikos sričiai suteikė autonomiją. Visgi atrodo, jog tai labiau Thomas`o Hobbeso, o ne šio Renesanso mąstytojo nuopelnas. Kaip pažymi Quentinas Skinneris savo knygoje *Moderniosios politinės minties pamatai (The Foundations of Modern Political Thought)*, Machiavelli`o valdovui keliami tikslai niekuo nesiskiria nuo tų, kuriuos formulavo jo amžininkai. Valdovas turi išsaugoti valstybę, įgyti garbę bei šlovę. Machiavelli`o originalumas slypi jo pasiūlytuose metoduose, kaip tuos tikslus pasiekti (žr. Skinner 194: 134). Skinnerio nuomone, jis atskyrė politiką ne apskritai nuo moralės, bet nuo krikščioniškosios moralės. Antikinė moralės samprata (ypač romėniškoji), pabrėžianti tokių dorybių kaip drąsa, narsumas, atkaklumas svarbą, Machiavelli`o nuomone, daug labiau tinka politikai ir valstybės valdymui. Tikras valdovas turi būti kartais geras, kartais blogas, pusiau žvėris, pusiau žmogus, tai liūtas, tai lapė, nelygu koks reikalas (žr. Makiavelis 1992: 66). Krikščioniškoji moralė, skatinanti į blogį atsakyti gėriu, politikos reikaluose netinka – ja remdamiesi valdovai gali pasmerkti pražūčiai savo valstybes. Gali pasirodyti, jog Machiavelli, balansuodamas ant tradicijų lūžio ribos, savo teorijoje naudojami klasikinės politikos sampratos idėjomis (nors kai kurios jo išvalgos, žinoma, yra akivaizdžiai modernios ir su klasikine politine filosofija visiškai nesuderinamos). Jo pozicija, kad politikos neįmanoma įsprausti į iš anksto apibrėžtus koncepcinius rėmus išoriškai gali priminti Aristotelio išvalgą, jog valdovui būtinas *phronesis*, supratingumas – dorybė, leidžianti jam priimti teisingus sprendimus esant įvairiausioms aplinkybėms, kurių neįmanoma iš anksto numatyti ir kodifikuoti. Tačiau iš tiesų *phronesis* samprata Machiavelli`o filosofijoje yra radikaliai atmetama.

Jo teorijoje daug aiškiau pastebimos modernios valdžios ir apskritai politikos konstruojamumo, formavimo idėjos (kaip, beje, modernus ir pats *Valdovo* knygos tikslas). Skinnerio teigimu, Machiavelli „kartais kalba grynai techniškai apie akivaizdžiai moralinę reiškmę turinčius dalykus“ (Skinner 1994: 137). Nors *Valdove* galima aptikti klasikinės politinės filosofijos nuostatų, tai labiau pastebima tik formos, o ne turinio lygmenyje. Machiavelli iš dalies naudojami tik sąvokiniu klasikinės politinės minties aparatu. Savo esme šis kūrinys jau išreiškia modernias politines nuostatas. Net ir kalbėdamas apie antikinės politikos dorybes, *virtu*, Machiavelli labiau pabrėžia geros valdovo reputacijos reikšmę, sėkmingą jo apsimitimą turint reikiamas dorybes nei realaus dorybių turėjimo svarbą. Taigi, radikaliai keičiama dorybių prasmė: klasikinę *virtu* prasmę keičia modernioji. Machiavelli`ui jos tampa panašios į techninį apsukrumą ar virtuoziškumą. Kitaip tariant, Machiavelli akivaizdžiai atveria kelią moralės instrumentalizavimui: moralė jam tampa vertinga tiek, kiek yra politiškai naudinga, kiek padeda įgyvendinti tam tikrus politinius tikslus. Priemonės, kurios padeda užtikrinti politinę tvarką ar valdovui leidžia išlaikyti valdžią savo rankose, laikomos moraliai neutraliomis. Nors iš pirmo žvilgsnio Machiavelli ir bando į savo filosofiją integruoti klasikinę dorybių sampratą, iš tikrųjų šis mąstytojas pradeda traukti gelminius politikos ir moralės ryšius ir iš esmės atmeta pagrindines klasikinės politinės filosofijos nuostatas. Machiavelli siekė politikos analizę subtiliai atpalaiduoti nuo moralinių suvaržymų, trukdančių politiką paversti tam tikra inžinerija. Kritikuodamas krikščioniškąją moralę ir tariamai siūlydamas jai alternatyvą – antikinę moralę, mąstytojas atribojo politiką nuo tradicinės moralės sampratos ir atvėrė kelią politiniam moralės instrumentalizavimui.

Gali pasirodyti, kad mąstytojas sprendžia praktinius klausimus (Aristoteliiui politika taip pat buvo praktinės filosofijos dalis), tačiau iš tiesų tai techniniai klausimai, o ne praktiniai (žr. Habermas 1974: 54, 59). Praktinių politinių problemų pavertimas techninėmis problemomis akivaizdžiai liudija naujo raidos etapo politinės filosofijos istorijoje pradžią. Kritikuodami klasikinę politinę filosofiją dėl to, kad ši neva daugiausia kalba apie tai, kaip turėtų būti, o

ne apie tai, kaip iš tikrųjų yra, moderniosios politinės filosofijos pradininkai kaip tik tarėsi radę patikimesnį priėjimą prie politinės praktikos. Tačiau, kaip pasirodė, klasikinė politinė filosofija leidžia išlaikyti glaudesnius teorijos ir praktikos ryšius nei modernioji. Ir tai tikriausiai yra būtent todėl, kad moderniosios politinės filosofijos pradininkai praktines politines problemas ėmė laikyti techninėmis (tai jas daro lygiai taip pat tiesiogiai priklausomas nuo teorinio mokslo, moderniaja šio žodžio prasme, kaip kad nuo teorinių mokslų yra priklausomi taikomieji mokslai). Užbėgant tyrimui už akių verta paminėti, kad vienu iš socialiniams mokslams būdingų trūkumų yra įvardijamas jų pernelyg didelis atitrūkimas nuo socialinės tikrovės, atsirandantis iš siekio būti kuo daugiau mokliškiems bei metodiškiems. Atrodo, kad ši „yda“ jau pastebima moderniojoje politinėje filosofijoje. Habermasas, įvertindamas moderniosios politinės filosofijos pradininkų pastangas politinių dalykų tyrime pradėti naudoti tiksliesiems mokslams būdingus metodus, apibendrina, jog „modernieji pasiekė savo teorijos griežtumą priėjimo prie praktikos kaina“ (Habermas 1974: 79). Gali būti, kad politikos mokslas šį trūkumą perėmė būtent iš moderniosios politinės filosofijos.

Tai, kuo dažnai kaltinamas Machiavelli – radikaliu ir atviru politikos ir moralės atskyrimu, labiau būtų galima priskirti Thomasui Hobbesui. *Leviatane* jis galutinai išskleidė ir susistemino naujas žmogiškosios prigimties, valdžios ir valstybės genezės bei tikslo idėjas. Valstybę Hobbesas laikė dirbtiniu, nenatūraliu dariniu, kurį įsteigia individai, siekdami patenkinti savo egoistinius tikslus. Esmine žmogiškosios prigimties savybe tampa troškimas išlikti (žr. Hobbes 1999: 179). Aristoteliškai suprantamo žmogaus politiškumo Hobbeso teorijoje jau neberasime, čia asocialumas ir savanaudiškumas pradedami laikyti pagrindinėmis žmonių savybėmis. Prigimtinėje, natūralioje būklėje negalima kalbėti nei apie moralę, nei apie teisingumą. Žmogus, esantis prigimtinėje būklėje, visiškai neturi moralinių savybių, tik biologines, t.y. jis apibūdinamas kaip būtybė, kurios elgesį sąlygoja aistros, instinktai ir refleksai. Vadinasi, moralinės žmogaus savybės yra grynai išvestinės, suformuojamos (ar tiksliau tariant, sukonstruojamos).

Hobbeso teorijoje politika ima akivaizdžiai panašėti į mechaniką: Leviatano, kaip dirbtinio kūno, metaforą mąstytojas parinko labai tiksliai. Konstravimo aktas politikoje vyksta dviem kryptimis: individai sukuria valstybę, o valstybė ima formuoti pačius individus, jėgos (ar jos baimės) pagalba sušvelnindama ar pakoreguodama asocialius ir egoistinius žmogaus polinkius. Tokį politinis žmonių „konstravimą“ vargu ar klasikai apskritai suvoktų: moderniesiems mąstytojams jis reiškia ne žmogiškosios prigimties tobulinimą, bet elgesio koregavimą. Moralė visuomeniniame gyvenime yra naudinga, tačiau tik tiek, kiek padeda pakreipti individų elgesį valstybei naudinga linkme. Akivaizdu, jog Hobbeso teorijoje savaiminę moralės vertę pakeičia instrumentinė. Todėl visiškai pagrįstai tvirtinama, kad Hobbeso „sistema buvo pirmas nuoširdus mėginimas traktuoti politinę filosofiją kaip mokslinio pažinimo mechanicistinės visumos dalį“ (Sabine, Thorson 2008:91). Jei klasikams politika labiau buvo panaši į meną, nušviestą išminties, tai moderniosios politinės filosofijos pradininkai pasiūlo kitą politikos, kaip technikos, sampratą. Ji, be jokios abejonės, jau nenumato žmogaus asmenybės formavimo ir tobulinimo pedagogine, o ne moderniąja technine-manipuliacine prasme.

Hobbeso filosofijoje pastebimas siekis politinių dalykų tyrimą padaryti grynai mokslinį, t.y. nustatyti universalius politinį pasaulį valdančius ir formuojančius principus (šiuolaikinių socialinių mokslų atstovai pasakytų – socialinius dėsnius). Jų atradimas atvertų galimybes (kurių neribotų specifinės istorinės situacijos ar kultūrinės aplinkybės) įsteigti stabilią politinę ar socialinę tvarką. Žinoma, tai padaryti nėra lengva, nes būtina iš pamatinių žmogaus instinktų išvesti tokias politinės tvarkos normas, kurios rafinuotai priverstų atsisakyti poreikio spontaniškai tenkinti tuos instinktus. Tačiau klasikai, skirdami teorinę ir praktinę filosofiją, numatė, kad politikos tyrimui galioja visai kiti principai nei teoriniams mokslams. Būtent todėl jie kalbėjo apie supratingumą, *phronesis* – išmintingą orientavimąsi skirtingose ir iš anksto neapibrėžiamose situacijose. Tuo metu moderniosios politinės filosofijos pradininkai perėjimą iš teorinio, mokslinio lygmens į praktinį lygmenį ima

laikyti technine problema. Pasak Habermaso, „žinant bendras valstybės ir visuomenės tvarkos sąlygas, išmintingi praktiniai žmonių tarpusavio veiksmai tampa nebereikalingi. Vietoje to reikia teisingai apskaičiuoto taisyklių, santykių ir institucijų generavimo“ (Habermas 1974: 43). Tokia modernioji mąstymo logika numato mintį, kad įmanoma tiksliai nuspėti ar apskaičiuoti žmonių veiksmus ir tai, kaip vienokios ar kitokios korekcijos (inžinerinis įsikišimas) sąlygos visos politinės sistemos veikimą. Hobbesas, pavyzdžiui, buvo įsitikinęs, kad smurtinės mirties baimė yra lygiai taip pat būdinga visiems žmonėms, kaip pakeltiems akmenims yra būdinga judėti žemyn. O jei įmanoma nustatyti pamatinius žmogaus elgseną valdančius dėsnius, tuomet tik techniniu klausimu tampa politinį žmonių pasaulį valdančių principų nustatymas.

Apibendrinant galima pastebėti, kad moderniojoje politikos sampratoje radikalai pasikeitė žmogaus prigimties supratimas. Iki tol vyravusią uždara žmogaus prigimties sampratą pakeitė atvira, todėl atsivėrė daugybė galimybių kalbėti apie tam tikrą žmogaus (o nuosekliai vystant mintį – ir socialinės tikrovės) konstravimą. Remiantis Arendt perspektyva, politiškumas moderniojoje politikos sampratoje iš žmogaus prigimties apibrėžimo apskritai dingo. Pasikeitė net socialumo supratimas: socialiniai žmogaus polinkiai iš įgimtų tapo dirbtiniais, „išmoktais“, supratęs, kad tarp kitų žmonių galima lengviau patenkinti savo individualius, egoistinius tikslus. Svarbiausia žmogaus prigimties savybe imamas laikyti ne politiškumas ir protingumas, o troškimas išlikti.

Žmogaus apibrėžimo korekcijos neišvengiamai lėmė ir valstybės, jos genezės bei tikslo apibrėžimo pokyčius. Jei politiškumas nebėra natūrali žmogaus savybė, valstybė iš principo negali būti laikoma prigimtiniu dariniu. Nuo šiol valstybė – dirbtinis darinys, kurį žmonės sukuria sutartimi. Ja individai apriboja savo ir kitų laukinę laisvę, bet gauna daugiau saugumo ir gali ramiau siekti savo tikslų. Jei Aristotelio filosofijoje svarbiausias valstybės tikslas buvo geras gyvenimas, tai nuo Hobbeso svarbiausiu valstybės tikslu tampa tvarka, leidžianti realizuoti pamatinį individo troškimą – siekį išlikti. Čia verta trumpai prisiminti Arendt privačiosios ir politinės sferų skyrimą. Išlikimo klausimai,

kuriuos sprendžiant neįmanoma išvengti valdymo ir pavaldumo, antikoje buvo palikti privačiajai sferai (joje žmogus pirmiausia yra šeimyninė ir ekonominė, kitaip tariant, socialinė būtybė). Perėjimas į politinę sferą klasikams buvo įmanomas tik tuo atveju, jei šiuos klausimus įmanoma peržengti ir palikti nuošalyje. Todėl pagal klasikinę politikos sampratą hobsiškas valstybės sukūrimo modelis būtų laikomas daugių daugiausia socialiniu, bet ne politiniu. Jei žmogaus žmogiškumą geriausiai atskleidžia savisaugos instinktas ir rūpinimasis elementariausių poreikių patenkinimu, tuomet apie politiškumą graikiškąja šio žodžio prasme tampa neįmanoma kalbėti: klasikams, pasak Habermaso, tam tikra žmonių bendruomenė gali būti pavadinta politine bendruomene, t.y. valstybe, tik tuomet, kai ji savo narius paverčia tokiais žmonėmis, kurie gali atlikti dorybinius veiksmus ir tokiu būdu pasiekti gerą gyvenimą (žr. Habermas 1974: 47).

Valstybei moderniojoje politikos sampratoje tapus dirbtiniu dariniu, klausimas apie politikos bei moralės ryšį ima netekti turėtos prasmės. Dirbtiniui kūnui moralės klausimai neturi ir negali rūpėti. Moderniųjų mąstytojų teisingumo supratimas stebėtinai panašus Platono *Valstybėje* kritikuotą trasimachišką teisingumo, kaip būtinybės, o ne kaip gėrio, sampratą:

„kai žmonės vieni kitus skriaudžia ir patiria vieni kitų skriaudas, tie, kurie negali vieno iš tų dalykų išvengti, o kitą laimėti, nusprendžia, jog yra naudinga vieniems su kitais susitarti nei daryti skriaudas, nei jas patirti. Todėl jie pradėjo leisti įstatymus ir sudarinėti tarpusavio sutartis, o įstatymo nuostatus pavadino teisėtumu ir teisingumu. Tai tokia esanti teisingumo kilmė ir esmė. Teisingumas užima tarpinę vietą tarp to, kas yra geriausia, būtent nebaudžiamam neteisingai elgtis, ir to, kas yra blogiausia, tai yra būti skriaudžiamam ir negalėti atkeršyti“ (Platonas 2000: 54).

Platonui teisingumas – svarbiausia politinė dorybė – yra tiesiogiai susijęs su prigimtinais žmogaus polinkiais ir nėra išvedamas iš jo siekio patenkinti tam tikrus poreikius. Teigdamas, kad „teisingumas yra dorybė ir išmintis, o neteisingumas – blogybė ir neišmanymas“ (Platonas 2000: 44), antikos mąstytojas leidžia suprasti, kad politikoje žinojimas ir dorybės turi ne

instrumentinę, o daug gilesnę prasmę. Šie dalykai yra išeities taškas, apskritai leidžiantis kalbėti apie politiką ir valstybę.

Savaime suprantama, kad moderniojoje politinėje filosofijoje atsiranda ir būtinybė valstybę – „dirbtinį kūną“ – tyrinėti visai kitaip, nei tai buvo daroma iki tol. Pirmiausia, normatyvinius svarstymus būtina pakeisti deskriptyvine politinių dalykų analize. Be to, norint pagerinti politinį gyvenimą, reikia kalbėti apie žmogaus prigimties ar moralinio charakterio tobulinimą, bet nustatyti efektyvaus politinės sistemos veikimo principus. Keičiasi ir politikos tyrinėjimo pobūdis, ir tyrimo tikslai. Hobbesas, pasak Habermaso, „perima Bacono maksimą, kad mokslas tik tarnauja galiai, o teorija – tik konstravimui, ir kad galiausiai visas žinojimas yra nukreiptas į veikimą ir įgijimą. Hobbesas tyrinėja socialinių santykių mechaniką lygiai taip pat, kaip Galileo tyrinėja judėjimo gamtoje mechaniką“ (Habermas 1974: 70). Vadinasi, poreikis socialinį pasaulį tyrinėti metodiškai atsirado daug anksčiau, nei ėmė rasti nauji socialiniai mokslai. Taigi, politikos mokslo, galutinai susiformavusio tik XIX amžiuje ir atvirai suabejojusio filosofinio politikos apmąstymo nauda bei prasme, pamatus paklojo ir modernioji politinė filosofija, iškėlusį žmogaus ir politikos konstruojamumo, egoistinės ir asocialios žmogaus prigimties, politikos bevertybiškumo ir mokslinio politikos tyrinėjimo idėjas. Į scientizmą orientuotos filosofijos kryptys vėliau radikalizavo daugelį šių mąstytojų idėjų. Jos galiausiai buvo perkeltos ir į naujus socialinius mokslus.

### **1.1.2 Mokslo revoliucija ir Apšvieta**

XVII amžiaus mokslo revoliucija, sietina su Galileo Galilei ir Isaaco Newtono atradimais, bei optimizmas, atsiradęs dėl sparčios gamtos mokslų pažangos, padėjo pamatus Apšvietos amžiui. Sėkminga tikslųjų mokslų raida ir stulbinami jų pasiekimai tiesiog savaime piršo mintį, jog žmogaus ir



visuomenės mokslai turėtų perimti tuos principus, kurie garantavo tikslųjų mokslų sėkmę.

Mokslo revoliucija pakeitė tradicinį gamtos ir apskritai tikrovės suvokimą. Gamtą imta traktuoti kaip mechaninę priežasčių ir pasekmių sistemą, kurią valdo dėsniai ir neregimos jėgos. Ši sistema nėra tiesiogiai duota penkioms žmogaus julsėms, todėl vienas pagrindinių naujų mokslų tikslų ir buvo siekis peržengiant „regimybę“ nustatyti ją formuojančią „tikrovę“. „XVII amžiuje pasaulį buvo įprasta prilyginti laikrodžiui, kurio ciferblatą tiesiogiai suvokia penkios julsės, bet tikrąjį veikimą valdo spyruoklės ir ratukai, dangtelio paslėpti nuo mūsų akių. Mokslas ir esąs būdas, pasitelkiant matematiką, kilstelėti tą laikrodžio dangtelį“ (Hollis, Smith 1998: 58).

Toks vaizdinys žymėjo radikalų atsiribojimą nuo ankstesnių įvaizdžių, glaudžiai susijusių su gamtos tikslingumu bei bandymu atrasti visumos paskirtį. XVII a. mokslas jau gebėjo nustatyti įvairias gamtos reiškinių ir objektų priežastis bei funkcijas, o pasaulio visumos prasmės ar tikslo klausimai buvo pamažu stumiami į periferiją. Nors pats laikrodžio įvaizdis leido numanyti esant tiek „didįjį gamtos laikrodininką“, tiek ir tam tikrus tikslus, keliamus tam „laikrodžiui“ (net ir paprastas laikrodis kuriamas turint konkretų tikslą – rodyti laiką), tikslingumo bei pirmųjų priežasčių klausimai ėmė netekti turėtos reikšmės. Nors ir ne iš karto, tiksluosiuose moksluose priežastingumas bei prasmingumas atsiskyrė.

Naujojo mokslo (kurio geriausias pavyzdys tuo metu buvo fizika) galutinis gamtos vaizdinys – „mechaninė, negyva, tikslo neturinti jėgų sistema – jėgų, veikiančių materiją neišvengiamų priežastingumo dėsnų reguliuojamais būdais“ (Ten pat, p. 59). Tokios gamtos metodiškas tyrimas leido pasiekti stulbinamų rezultatų, todėl nenuostabu, jog Apšvietos mąstytojai pasiūlė gamtos mokslų metodus bei principus taikyti tyrinėjant žmogų. Kai XVIII a. pabaigoje pradėjo formotis socialiniai mokslai, šiomis Apšvietos idėjomis buvo drąsiai pasinaudota.

Mokslo revoliucija padėjo pakeisti ne tik iki tol vyravusį pasaulėvaizdį. Stebindami naujais laimėjimais tikslieji mokslai neišvengiamai diskreditavo

ligtolinę mokslų jų hierarchijos bei subordinacijos sampratą. O ji nuo Aristotelio laikų nebuvo itin pasikeitusi. Dėl naujų gamtos mokslų rezultatų autoritetą paradusi Aristotelio fizika buvo glaudžiai susijusi su jo metafizika, todėl daug atsargiau ir kritiškiau pradėta žvelgti apskritai į abstrakčius, patyrimą peržengiančius filosofinius samprotavimus. Tokie tradiciniai mokslo tikslai kaip būties ir pasaulio pažinimas, jų pradų atskleidimas ėmė netekti turėtos reikšmės. Franciso Bacono lakoniškai suformuluota frazė „Žinojimas – tai galia“ aiškiai nurodė naują kryptį mokslinio žinojimo tikslų sampratos raidoje. Vis dėlto, kaip pažymi Nekrašas, Bacono pasiūlyta žinojimo praktinio panaudojimo ir tikrovės formavimo idėja nebuvo nauja. Šia idėja jau anksčiau rėmėsi alchemija ir magija (žr. Nekrašas 2006: 98).

Mokslinio žinojimo tikslų pasikeitimas (vidinę, savaiminę žinojimo vertę išstūmė instrumentinis naudos principas) susijęs su pasikeitusiu požiūriu, kas laikytina tikrais mokslinio pažinimo objektais. Nuo bendrų filosofinių (todėl ir dažniausiai iki galo neišsprendžiamų) problemų dėmesys nukreipiamas į kur kas siauresnius, konkretesnius, tačiau kartu paprastesnius ir išsprendžiamus klausimus. Šį pokytį puikiai iliustruoja chrestomatine tapusi Galilei frazė: „Aš labiau linkęs rasti vieną tiesą, kad ir nežymiuose dalykuose, nei ilgai ginčytis didingiausiai klausimais, nepasiekiant jokios tiesos“ (Galilei 1890 cit. iš Nekrašas 2006: 99). Tokie pokyčiai vėliau turėjo tiesioginės įtakos pozityvizmo susiformavimui, problemų išsprendžiamumą laikančiam esminiu mokslininko kriterijumi.

Naujas požiūris į mokslo tikslus vertė koreguoti ir mokslo metodą. Abstrakčius samprotavimus ėmė keisti stebėjimai ir eksperimentai, o gauti duomenys imti aprašyti ne kokybine (aristoteliškąja), o kiekybine kalba. Tikslųjų mokslų pasiekimai liudijo naujojo metodo naudai ir, kaip jau minėta, tiesiog savaime piršo mintį, jog nuo vieno universalus (filosofijos) metodo galima pereiti prie kito universalus – gamtamokslinio – metodo.

Pirmųjų bandymų filosofijai pritaikyti tikslųjų mokslų metodus nereikėjo ilgai laukti. Racionalizmas siekė filosofinius apmąstymus, teiginių pagrindimą bei įrodymą priartinti prie matematikos. Empiristai filosofiją bandė

pagrįsti ne matematika, o gamtos mokslu, todėl jiems didesnis autoritetas buvo ne Euklidas, o Newtonas. Penkiais pojūčiais nesuvokiamų reiškinių tyrimai, empiriškai nepatikrinamų principų ar daiktų esmės analizė imama traktuoti kaip su mokslu mažai ką bendra turinti veikla. Empiristų požiūriu, filosofai apie gamtos reiškinius negali pasakyti nieko daugiau nei fizikai. Tačiau fizika netiria žmogaus prigimties, moralės bei vertybių, ir ši sritis gali būti palikta filosofijai. Tačiau, bent jau Hume'o požiūriu, net ir joje būtina remtis patyrimu bei taikyti kitus gamtos mokslo principus. Šios empirizmo nuostatos padėjo pamatus pozityvizmui, siekiančiam filosofiją paversti tikru mokslu.

Jamesas Farras politikos mokslo formavimosi pradžią sieja su škotų Apšvietos laikotarpiu. Jo nuomone, Davidą Hume'ą, Adamą Smithą ir Adamą Fergusoną jau galima aiškiai išskirti kaip pirmuosius politikos mokslo kūrėjus, kurie siekė niutoniškus metodus perkelti į naują socialinį mokslą. Iki jų niekas atvirai nebuvo pareiškęs, jog politikos mokslas, kaip toks, gali ir turi savarankiškai egzistuoti. Šie mąstytojai perėmė ir pakoregavo daugelį Johno Locke'o idėjų, padariusių stiprią įtaką visam Apšvietos amžiui. Farras teigimu, „aiškiai artikuliuota „politikos mokslo“ koncepcija atsiskyrė nuo „moralės mokslų“ škotų Apšvietoje aštuonioliktame amžiuje. Ji buvo suformuota siekiant tuo pačiu metu įtvirtinti niutonišką *politikos tyrimo metodą* ir *nuosaikumo politiką*, o jų tikslas apėmė „entuziazmo“ ir kitų politinės teorijos bei praktikos ekscesų kritiką“ (Farr 1988a: 52). Entuziazmo sąvoka minėtų mąstytojų gyvenimo gyvenamuoju laikotarpiu reikšė dievišką žmogaus įkvėpimą ar sektantišką apsidimą, būseną, kuomet žmogus yra įsitikinęs, kad kalba bei veikia Dievo vardu, neabejodamas ir neleisdamas kitiems abejoti savo teismu. Šis žodis, priešingai nei dabar, turėjo akivaizdžiai negatyvią prasmę. Apšvietos mąstytojai entuziazmą laikė tokiu pat visuomenei kenksmingu dalyku, kaip prietarai ir stereotipai, kuriuos demaskuoti ir pašalinti buvo vienas svarbiausių švietėjų tikslų. Kitaip tariant, švietėjai procedūriškai racionalistinei analizei nepasiduodančius dalykus ėmė laikyti iracionalumo apraiškomis, kurias būtina eliminuoti.

Tikėta, kad naujas politikos mokslas turėtų sunaikinti giliai išsiskilusias socialinius prietarus ir minėtą entuziazmą arba polinkį socialinius reiškinius bei politinę veiklą grįsti ir aiškinti instrumentiniam protui nesuvokiamais principais. Žinoma, politikos mokslo terminas tuo metu turėjo kur kas platesnę reikšmę nei dabar ir, tikriausiai, buvo vartojamas kaip socialinio mokslo atitikmuo. Nepaisant to, škotų Apšvietos mąstytojai pradėjo naują socialinio pasaulio tyrimo etapą: „Nei Baconas, nei Hobbesas, nei Locke`as nekėlė sau tikslo sukurti to, ką galėtų pavadinti politikos mokslu“ (Farr 1988a: 53). Taigi, škotų Apšvietos atstovai užsibrėžė apie socialinį pasaulį ir konkrečiai apie politiką pasakyti kažką visiškai naujo, kas būtų tikrai patikima bei moksliška. Šiuolaikiniame politikos moksle šis pažadas tebėra gyvas. Jis, beje, kartu yra tai, kas politikos mokslą nuo pat jo atsiradimo pradžios skyrė nuo politinės filosofijos.

Apšvietos amžiuje vyravo įsitikinimas, jog mokslinės pažangos kelias neatskiriamas nuo dorovinės pažangos kelio. M. de Condorcet tvirtai tikėjo, jog etika yra pagrindžiama racionaliais argumentais: jei racionalumas ir etiškumas sutampa, tuomet neatskiriama ir mokslas bei dorovė. Martino Holliso teigimu, netgi tokias skirtingas Millio utilitarizmo ir Kanto dorovės koncepcijas sieja bendras įsitikinimas, jog „yra tam tikras ryšys tarp proto, laisvės ir moralės – ryšys, kurį daugmaž nusako vadinamasis liberalizmas“ (Hollis 2000: 265). Nesunku pastebėti, jog toks požiūris pagreitino tikslųjų mokslų metodo perkėlimą tiek į filosofiją, tiek į besiformuojantį politikos mokslą. Apšvietos pradžioje dar nebuvo pastebėta, jog minėtos idėjos prielaidos prieštarauja naujam tikrovės supratimui bei nuostatai, jog mokslas turi atsisakyti tikslų ir prasmės tyrimo. Turėjo praeiti daug metų, kad šis prieštaravimas būtų visiškai aiškiai suvoktas ir pašalintas.

Jei kalbėtume apie kitame skirsnyje analizuojamą pozityvizmą, reikėtų pabrėžti, kad XIX amžiaus klasikiniame pozityvizme dar būdingas tikėjimas mokslinės ir dorovinės pažangos neatskiriamumu. Tokios nuostatos, pavyzdžiui, laikėsi du įtakingiausi XIX amžiaus pozityvistai – Comte`as ir Millis. Kad mokslinė ir dorovinė pažanga nėra susijusios, pastebėta tik

loginiame pozityvizme XX amžiuje (faktų ir vertybių priešprieša neretai etikos pagrindus iškelia už racionalumo ribų). Šios mokslo ir dorovės sąjungos išardymas tiek vėlesniam pozityvizmui, tiek politikos mokslui buvo be galo svarbus. Jei būtų pripažįstama, kad mūsų pasaulis turi tam tikrus moralinius pamatus (tuo tvirtai tikėjo klasikinė filosofija ir ja besiremianti teologija), tuomet mokslas neišvengiamai būtų „ne tik daiktų priežasčių, bet ir jų prasmės, tikslo bei paskirties tyrimas“ (Ten pat, p. 248). Tačiau faktą, kad mokslas ir moralė tarpusavyje nėra susiję, loginiai pozityvistai pastebėjo toli gražu ne pirmieji. Jeanas Jacquesas Rousseau dar 1750 metais savo samprotavime apie mokslų ir menų atgimimo įtaką papročiams tvirtino, kad mokslinio žinojimo pažanga ne tik neskatina moralinės pažangos, bet kaip tik jai kenkia (žr. Ruso 1979: 17-45). Dar Apšvietos amžiuje, kai didžioji dauguma mąstytojų skelbė, jog mokslas ir žinojimas išvaduos žmoniją nuo (beveik) visų – materialinių ir moralinių – negerovių, Rousseau atvirai kalbėjo apie tai, kad moralinis ir mokslinis žmogaus tobulėjimas nesutampa.

### **1.1.3 Pozityvizmo poveikis politinei filosofijai ir politikos mokslo formavimuisi**

Pozityvizmas, kaip specifinė mąstymo kryptis, paveldėjo svarbiausius Apšvietos bruožus ir pažangos idealus, todėl pozityvizmą (ypač klasikinį) galima traktuoti kaip nuoseklią Apšvietos projekto tąsą ar, tiksliau – vieną iš projekto versijų (žr. Nekrašas 2010: 56). Pozityvizmo sąvoka tiek filosofijoje, tiek socialiniuose moksluose neretai aiškinama ir suvokiama gana skirtingai. Šiame darbe terminas „pozityvizmas“ bus vartojamas plačiąja prasme. Nekrašas savo knygoje *Pozityvus protas* išskyrė septynis pamatinius pozityvistinės filosofijos principus:

*Pirmiausia – šiai filosofijai būdinga radikaliai antimetafizinė nuostata. Antra, ji siekia sukurti mokslinę filosofiją. Trečia, jai būdingas požiūris į mokslinį žinojimą kaip vienintelį tikrą ir patikimą žinojimą. Ketvirta, įsitikinima, kad vienintelės tikros, t.y. mokslinės, žinios remiasi patyrimu –*

*stebėjimu ir eksperimentu. Penkta, mokslinio žinojimo, ypač gamtamokslinio ir socialinio žinojimo, vienovės nuostata. Šešta, griežta faktų ir vertybių atskyra, iš kurios plaukia mokslinio žinojimo vertybinio neutralumo tezė. Ir septinta, įsitikinimas, kad mokslinis žinojimas, pats vertybiškai neutralus, yra pamatinis socialinės pažangos veiksnys (Ten pat, p. 15).*

Esminių pozityvizmo principų išskyrimas šiame darbe svarbus daugeliu aspektų. Visų pirma, kritiškai analizuojant minėtas pozityvizmo nuostatas, bus išlaikomas pozityvizmo, kaip „-izmo“ vieningumas, kuris kitais atvejais subyra į panašias, bet visumos taip ir nesudarančias mąstymo kryptis. Antra, politikos mokslas perėmė daugelį šių principų, todėl prie jų darbe bus nuolat grįžtama tiek aiškinantis politikos mokslo ir politinės filosofijos panašumus ir skirtumus, tiek analizuojant Strausso politikos mokslo kritiką.

Klasikinio pozityvizmo atstovai neslėpė savo simpatijų tiksliuosiuose moksluose naudojamiems metodams. Kadangi gamtos mokslai visada siekia užimti neutralaus ir beasmeninio stebėjimo poziciją, tikrasis pažinimas, anot pozityvistų, be tokio stebėjimo yra neįmanomas. Pozityvistai siekė įtvirtinti nuostata, jog politikoje taip pat „veikia objektyvūs nuo laiko nepriklausomi dėsniai ir kad [juos tiriant – M.S.] būtina griežtai atsiriboti nuo normatyvinių samprotavimų“ (Hollis, Smith 1998: 57). Laikantis šios pozicijos klasikinė politinė filosofija pasirodo akivaizdžiai stokojanti mokslškumo. Kyla poreikis politikos reiškinius paaiškinti bei prognozuoti pasitelkiant naujus, pozityvius metodus bei jų pagrindu sukurti naują politikos mokslą.

Vienas žymiausių pozityvizmo pradininkų – Auguste`as Comte`as – sukūrė mokslų hierarchijos modelį, pagal kurį socialinis mokslas turėtų naudoti visus gamtos mokslo metodus: stebėjimą, eksperimentą, klasifikaciją, lyginimą. Vienintelis specifinis ir būdingas tik socialiniam mokslui – istorinis metodas. Visus šiuos metodus naudojant kartu gauti rezultatai turėtų būti maksimaliai patikimi. Apie savarankišką politikos mokslą Comte`as nekalbėjo, jo įsitikinimu, visuomenę reikia tirti ne fragmentiškai, o atsižvelgiant į socialinių reiškinių visumą. Būtent tam yra sociologija – svarbiausia ir sudėtingiausia mokslų hierarchijos dalis. Tačiau Comte`o pažiūros neabejotinai darė įtaką

besiformuojančiam politikos mokslui, perėmusiam daugybę pozityvizmo nuostatų.

Comte`as buvo įsitikinęs, jog pozityvios filosofijos išgalėjimas, atsisakymas spręsti metafizinius klausimus duotų impulsą socialinio mokslo pažangai, kuri garantuotų ir socialinio gyvenimo pažangą. Comte`o trijų pakopų dėsnis skelbia:

Kiekviena iš mūsų pagrindinių sąvokų – kiekviena žinijos dalis – nuosekliai pereina tris teorines pakopas: teologinę, arba fikcinę, metafizinę, arba abstrakčią, ir mokslinę, arba pozityvią. Kitaip tariant, žmogaus protas savo raidoje iš prigimties naudoja tris filosofavimo metodus, kurie yra iš esmės skirtingi ir netgi radikaliai priešingi: būtent teologinį, metafizinį arba pozityvų (Comte 1975: 71).

Nesunku numatyti, jog politinė filosofija geriausiu atveju atsiduria vidurinėje, pozityvią pakopą paruošiančioje metafizinėje stadijoje. Naujas politikos mokslas turėtų būti „išaugta“ politinė filosofija, abstrakčius samprotavimus apie politikos, valstybės, visuomenės ir ją sudarančių individų prigimtį ir santykius pakeičiantis griežtu moksliniu tyrimu. Nors Comte`as teigė, kad kiekviena pakopa yra reikšminga, nes paruošia dirvą naujai, jis kartu tvirtino, jog nuoseklus perimamumas tarp jų nėra. Nauja pakopa ne tik turi atmesti senosios principus ir samprotavimo logiką, ji privalo radikaliai juos paneigti. Kai kitame skyriuje bus kalbama apie politikos mokslo ir politinės filosofijos panašumus bei skirtumus, pastarųjų analizės apimtis gerokai pranoks panašumų aptarimą. Nesunku suprasti, kodėl – pozityvus politikos mokslas formavosi ne perimdamas politinės filosofijos principus, bet juos kritikuodamas ir neigdamas.

Trijų pakopų dėsnis numato, jog istoriškai žmogaus ar visos žmonijos protas kinta, vystosi. Iki pozityvizmo susiformavimo žmogaus protas laikytas nekintančia, stabilia žmogaus prigimties dalimi. Comte`as žmogaus protą ėmė tirti istoriškai: skirtingose epochose dominuoja skirtingos proto raidos fazės. Istorizmas, kuris aiškiai pastebimas ir politikos moksle, atrodo yra užkoduotas

pirminėse pozityvizmo prielaidose. Beje, šis trijų pakopų dėsnis puikiai išreiškia ir progresistinę pozityvizmo orientaciją.

Pažangos idėja, kaip filosofų kūrinys, paradoksaliai diskreditavo visą ligtolinę filosofiją, nes, remiantis ja, esantis yra realiai ar potencialiai pranašesnis už buvusį, jį pranokęs. Būtent todėl politikos mokslas, pasiekęs pozityviają pakopą, turi atsisakyti metafinėje pakopoje įkalintos politinės filosofijos bandymų ieškoti absoliučių tiesų. Praktinė nauda – naujasis mokslinio žinojimo tikslas. Tačiau progresyvizmo apžavėtas Comte`as pernelyg supaprastino ir nuvertino teologinę ir metafizinę stadijas. Comte`o nuomone, senieji mokslai neatitiko moksliskumo reikalavimų, nes negalėjo pasiekti iškeltų pozityvių tikslų. Tačiau, anot Nekrašo, „nei teologinės, nei metafizinės filosofijos iš esmės nedomino tie tikslai, kurių, pasak Comte`o, jos esą *nesugebėjo* pasiekti. Nei reiškinių numatymas, nei technologinis žinių panaudojimas nebuvo teologinės ir metafizinės filosofijos uždavinys“ (Nekrašas 2010: 83).

Comte`as pabrėžė, jog socialinis mokslas turi prisidėti prie žmonijos pažangos. Nors mąstytojas kalbėjo apie tam tikrus visuomenės raidos dėsnius, jis tvirtai palaikė aktyvios socialinės inžinerijos idėją: teisingi technokratų veiksmai turėtų paspartinti natūralią žmonijos tobulėjimo raidą. Nors naujas politikos mokslas atmetė daug radikalių Comte`o idėjų apie demokratijos, kaip valdymo formos, netinkamumą ar socialistinės valstybės sanklodos pranašumą, socialinės inžinerijos galimybė ne tik kad išliko, bet ir sustiprėjo. Be to, politikos mokslas paveldėjo Comte`o suformuotą nuostatą, jog atradus tikrus visuomenės tvarkos ir raidos principus, ginčai dėl jų bus tokie pat beprasmingi, kaip ginčai dėl pamatinių fizikos principų.

Naujų socialinių mokslų metodologijos kūrimui XIX amžiuje turbūt daugiausiai jėgų skyrė Johnas Stuartas Millis. Aptardamas mokslų apie žmogų ir visuomenę metodus, anglų mąstytojas laikėsi pozicijos, jog tiek atskiri individai, tiek visuomenė paklūsta griežtai tvarkai, todėl juos galima tirti remiantis tuo pačiu metodu, kaip ir tiriant gamtą. Millis teigė: „jeigu mes visiškai pažintume žmogų ir žinotume visas jį veikiančias paskatas, mes



galėtume taip pat patikimai numatyti jo elgesį, kaip galime nuspėti bet kokią fizikinį reiškinį“ (Mill 1916: 547). Tiesa, būdamas griežtas deterministas ir pabrėždamas, jog visa žmogiškoji veikla (mąstymas, jausmai bei elgesys) yra pavaldi nekintamiems dėsniams, Millis įsivėlė į rimtus prieštaravimus, nes kartu besąlygiškai gynė ir žmogaus valios laisvę. Nenuoseklumo galimybę mąstytojas numatė, todėl tvirtindamas, kad jo deterministinės pažiūros neprieštarauja laisvės idėjai (nes, pasak Millio, mes nesijaučiame mažiau laisvi, kai žinome, jog mums artimas žmogus gali nuspėti mūsų elgesį tam tikrose situacijose) bandė įtarimus išsklaidyti: „mes galime būti laisvi ir tuo pačiu metu kitas gali tobulai numatyti, ką mes darysime su savo laisve“ (Ten pat, p. 548).

Visuotinio sutarimo siekis dėl mokslo metodiškumo ir patikimumo buvo ta jėga, kuri Millį pastūmėjo metodo klausimu remtis tiksliais mokslais. Filosofinės diskusijos ir klausimai, kurie dėl to ir filosofiniai, jog niekada iki galo neišsprendžiami, paskelbti filosofijos yda, o ne jos esmine savybe. Pozityvizmas užsimojo šį trūkumą ištaisyti. Jei bendras sutarimas ir problemų išsprendžiamumas Millio atveju yra vienos iš pagrindinių siekiamybių, tuomet nenuostabu, jog visos ligtolinės filosofijos pasiekimai neatrodė itin reikšmingi. Vėliau loginių pozityvistų išsakyta mintis, jog būtina tyrinėti tik išsprendžiamas bei prasmingas problemas ir klausimus, jau buvo užkoduota klasikiniame pozityvizme. Tik daug vėliau paaiškėjo, jog visuotinį sutarimą ne tik sunku, bet apskritai neįmanoma pasiekti ne tik filosofijoje, bet ir naujuose socialiniuose moksluose.

Pasiūlęs dedukcinį mokslo metodą pakeisti indukcinio Millis pastarąjį laikė kur kas patikimesniu ir daugeliu atžvilgių pranašesniu. Tačiau pagrįsdamas indukcinio metodo pranašumą jis labiau rėmėsi pragmatiniais, o ne loginiais argumentais. Pragmatiniai motyvai tapo dominuojančiais po mokslo revoliucijos. Iki tol jų reikšmė buvo nepalyginamai mažesnė. Millis manė, kad nesuformulavus visuotinai pripažįstamų mokslo principų ir tyrimo metodų, tiek naujas politikos mokslas, tiek bendrai filosofija nedaug tebus verti ir be jokios abejonės negalės tapti patikimu socialinių permainų pagrindu. Nesunku suprasti, kodėl politinė filosofija tapo nebetinkama – ji iš principo negalėjo

duoti tos naudos, kokios buvo tikimasi jau Millio laikais. Ar ją atnešė politikos mokslas – kitas klausimas, tačiau čia bent jau buvo galima turėti tam tikrų vilčių.

Klasikinėje filosofijoje politikos teorija ir praktika buvo sunkiai vienas nuo kito atsiejami dalykai. Tai neturėtų stebinti, nes graikai politikos apmąstymus buvo linkę laikyti etikos tąsa. Tiek Platonas, tiek Aristotelis kalbėjo ne tik apie tai, koks yra politinis žmonių pasaulis, bet ir apie tai, kaip jis turėtų tinkamai funkcionuoti, kokių tikslų ir kokiomis priemonėmis turėtų siekti valstybė. Kitaip tariant, klasikinėje politinėje filosofijoje buvo derinami deskriptyviniai ir normatyviniai elementai. Šiuolaikinis socialinių mokslų atstovas, Millio nuomone, turėtų apsiriboti kur kas kuklesniais tikslais: „moksliškas stebėtojas ar mąstytojas nėra patarėjas praktinei veiklai. Jo darbas – tik nustatyti, kad tam tikri padariniai seka iš tam tikrų priežasčių ir kad tam tikriems tikslams pasiekti yra efektyviausios tam tikros priemonės“ (Mill 1916: 620). Taigi, kokios pasekmės politikams „reikalingos“ ar kokia yra efektyviausių priemonių vertė, būsimajam politikos mokslui rūpėti neturėtų. Svarbiausia - mokėti užsiimti vertybiškai neangažuotu (Millis ypač pabrėžė normatyvinių ir faktinių teiginių atskyrimo svarbą) socialinių dėsnių, ryšių ir principų nustatymu.

Tačiau tai nereiškė, kad pats mokslas negali padėti siekti tam tikrų tikslų. Millio požiūris į socialinio mokslo tikslingumą buvo toks pat, kaip ir Comte'o. Anglų mąstytojas buvo tvirtai įsitikinęs, jog mokslo žiniomis galima ir reikia remtis siekiant konkrečių socialinių tikslų bei permainų. Jo nuomone, naujasis socialinio mokslo metodas padės atrasti socialinės tvarkos ir socialinės pažangos dėsnius. Tai pasiekus, „mums vėliau pasisektų ne tik numatyti tolimą žmonijos ateitį, bet ir nustatyti, kokios dirbtinės priemonės gali būti panaudotos, kad natūrali pažanga būtų pagreitinta tiek, kiek tai būtų naudinga“ (Ten pat, p. 606). Nors socialinių tikslų klausimu šių mąstytojų nuomonės labai išsiskyrė.

Millis akcentavo, jog žmonės visuomenėje turi tik tas savybes, kurios yra kilusios iš individualios jų prigimties. Visuomenė nėra daugiau nei elementari individų suma, todėl pirmiausia reikia tinkamai ištirti ją sudarančius

elementus, o tuomet, vadovaujantis tais pačiais metodais, tirti visumą. Šios Millio nuostatos jį leidžia vadinti metodologiniu individualistu. Comte`as, priešingai, pabrėžė visuomenės unikalumą ir neredukuojamumą į ją sudarančius individus. Comte`as teigė, jog visuomenei tirti netinka metodai, naudojami nagrinėjant ją sudarančias dalis.

Comte`o ir Millio nesutarimas šiuo klausimu gali būti apibūdintas kaip vienas iš metodologinio individualizmo ir metodologinio holizmo ginčo pavyzdžių. Šis ginčas politikos moksle nėra išblėsęs iki šių dienų. Metodologiniai individualistai, svarbiausia savo užduotimi laikydami politinių reiškinių aiškinimą, yra linkę daug griežčiau atriboti politikos mokslą nuo politinės filosofijos, o metodologiniai holistai didesnę reikšmę teikia ne aiškinimui, bet supratimui, ir tokių griežtų ribų tarp politikos mokslo ir politinės filosofijos nėra linkę brėžti. Taigi, pozityvizmas davė stiprų, nors ir ne vienakryptį, impulsą susiformuoti ir plėtotis politikos mokslui, tuo pat metu paplaudamas politinės filosofijos „legitimumo“ pamatus. Politikos mokslas perėmė, adaptavo ir toliau plėtojo daug pamatinių pozityvizmo nuostatų ir metodologinių visuomenės tyrimo principų. Nekrašo teigimu, „svarbiausias, tiesioginis pozityvizmo tikslas buvo tapti mokslinio tyrimo vadovu“ (Nekrašas 2010: 343). Politikos moksle šį tikslą pozityvizmui didžiąja dalimi pasiekti pavyko.

## **1.2 Naujas politikos mokslas: iššūkis filosofiniam mąstymui**

### **1.2.1 Naujos akademinės disciplinos atsiradimas**

Ankstesniuose šios dalies skyriuose siekta išsiaiškinti, kaip buvo klojami filosofiniai politikos mokslo pagrindai, formuluojami pamatiniai jo principai. Lygiagrečiai keitėsi ir filosofijos reikšmės supratimas, jos autoritetas. Politikos mokslas formavosi ilgiau ir atsirado vėliau nei kiti pozityvūs socialiniai mokslai – sociologija ar ekonomika. Antikos laikus siekianti politinio mąstymo tradicija pristabdė naujos disciplinos įsitvirtinimą. Nėra

vieningai sutariama dėl politikos mokslo atsiradimo aplinkybių ir tikslų datų, todėl šiame skyriuje neišvengiamai teks daugiau dėmesio skirti šių aspektų išgryninimui. Tai atlikus bus bandoma išryškinti šio darbo rėmuose svarbiausius politikos mokslo raidos bruožus. Be to, apibendrinant šią darbo dalį bus siekiama nustatyti pagrindinius šias disciplinas skiriančius bei vienijančius principus.

Nėra lengva vienareikšmiškai pasakyti, kada tiksliai atsirado politikos mokslas kaip savarankiška disciplina. Chrestomatiškai politikos mokslo pradžia dažniausiai siejama su XIX amžiumi. Tačiau skirtinguose politikos mokslo istorijai skirtuose darbuose tiek mokslo pradžios datos, tiek pradininkų pavardės skiriasi. Pavyzdžiui, Robertas Murray`us politikos mokslo pradininku laikė Aristotelį (žr. Murray 1925). Kitų tyrinėtojų teigimu, politikos mokslui pradžią davė ankstesniuose skyriuose aptartos Machiavelli, Hobbeso ar Hume`o idėjos. Dar kiti tyrinėtojai politikos mokslo, kaip tikro mokslo, pradžią perkelia į XX amžių. Pavyzdžiui, Williamo Rikero teigimu, apie moksliską, pozityvų politikos mokslą galime kalbėti tik po praėjusio amžiaus šeštame dešimtmetyje vykusio biheivoristinio judėjimo (žr. Riker 1983: 47).

Radikalesni skeptikai, kaip pažymėjo Jamesas Farras, laikosi nuomonės, kad apie gryną politikos mokslą (taigi, ir apie tokio mokslo istoriją) kol kas apskritai negalima kalbėti (žr. Farr 1988b: 1178). Nors Farro straipsnis, kuriame apie tai kalbama, pasirodė šiek tiek daugiau nei prieš dvidešimt metų, tačiau pastebėjimai ar nuogastavimai dėl abejotino politikos mokslo „moksliskumo“ girdimi ir šiandien. Kiekviena iš šiuo istorijos pradžios klausimu pasisakančių pusių turi savų argumentų. Juos visus čia aptarti labai sunku ir kažin ar reikalinga. Daug priimtinesnis nuosaikus, nors ir ne visiškai tikslus paties Farro apibendrinimas, jog ten, kur girdime ar perskaitome žodžių junginį „politikos mokslas“, jau yra pakankamai politikos mokslo, kad būtų galima pasakoti jo istoriją. Tokia pozicija, nors ir pakankamai paprasta bei neabejotinai arbitrali, leidžia išvengti nukrypimo į kraštutinumus. Ieškoti politikos mokslo pradininkų Antikoje, mano įsitikinimu, nėra jokio rimtesnio pagrindo. Žinoma, Aristotelio požiūris į politikos sritį buvo kur kas empiriškensnis nei Platono,

tačiau tai vis vien neabejotinai buvo politinė filosofija. O politinės filosofijos, ypač klasikinės, pamatiniai principai ne tik kad skiriasi nuo politikos mokslo principų, jie dažnai vienas kitam yra tiesiog diametraliai priešingi.

Kita vertus, griežtai teigiantys, kad tikras politikos mokslas atsirado tik XX a. viduryje, taip pat nemažiau stebina. *Amerikos politikos mokslo asociacija* (APSA) buvo įkurta dar 1903 metais. Iki XX amžiaus pradžios jau buvo susiformavęs gana solidus politikos mokslininkų sluoksnis. Kai kurios aukštosios mokyklos nuo XIX amžiaus antros pusės jau turėjo atskirus politikos mokslo institutus, kuriuose dirbo politikos mokslo profesūra. Žinoma, bihevioristinis judėjimas reiškė naują politikos mokslo raidos etapą, tačiau ji tikrai nesukūrė politikos mokslo. Nors čia verta paminėti, kad XIX amžiuje ir net XX amžiaus pirmoje pusėje terminai „politikos mokslas“ ir „politinė filosofija“ iš tiesų neretai dar buvo vartojami kaip sinonimai.

Dabartiniai politikos mokslo istorijos tyrinėtojai šio mokslo pradžią sieja su savarankiškos akademinės politikos mokslo disciplinos atsiradimu. Jungtinės Amerikos Valstijos buvo pirmoji šalis, kurioje politikos mokslas buvo institucionalizuotas. Nors, kaip minėta, yra keletas skirtingų politikos mokslo pradžios interpretacijų, iki antrosios praėjusio amžiaus pusės šio mokslo istorijai skirtų darbų buvo vos vienas kitas. Politikos mokslo istorija didesnio dėmesio sulaukė tik nuo septinto dešimtmečio. 1967 metais pasirodžiusi Alberto Somito ir Josepha Tanenhauso studija *Amerikos politikos mokslo raida: Nuo Burgesso iki biheviorizmo (The Development of American Political Science: From Burgess to behavioralism)* net ir dabar laikoma viena reikšmingiausių ir išsamiausių. Somitas ir Tanenhausas politikos mokslo istorijos pradžia laikė būtent akademinės disciplinos atsiradimą (žr. Somit, Tanenhaus 1967). Didžioji dauguma vėlesniųjų studijų taip pat rėmėsi šiuo istoriniu atskaitos tašku.

Tyrinėdami savarankiškos akademinės politikos mokslo disciplinos susiformavimo priežastis mokslininkai dažnai pastebi, kad JAV politikos mokslas yra neatsiejamas nuo didžiųjų šios šalies universitetų iškilimo. XIX amžiaus antroje pusėje, iš karto po Pilietinio karo, JAV įvyko svarbus kokybinis

ir kiekybinis aukštojo mokslo sistemos lūžis: prasidėjo staigus nedidelių, dažnai vietinių religinių bendruomenių įkurtų koledžų virtimas daugiamilijoninį biudžetą turinčiais universitetais. Universitetų steigimas įgavo milžinišką pagreitį, į jų finansavimo kampanijas buvo įtraukti įvairiausi šalies visuomenės sluoksniai: nuo turtingų pramonininkų iki paprasčiausių darbininkų. Paremti universitetus buvo garbės ir patriotiškumo reikalas, nes tuo metu plito įsitikinimas, kad naujoji aukštojo mokslo sistema bus svarbiausias šalies klestėjimą ir galią užtikrinantis veiksnys. Privačios paramos universitetų steigimui mastai pasiekė tokį lygį, jog Davidas Riccis šį laikotarpį įvardijo kaip didžiausią filantropijos proveržį JAV istorijoje (žr. Ricci 1984: 34).

Aukštojo mokslo sistemos pokyčius neišvengiamai lydėjo naujos akademinės kultūros bei savimonės atsiradimas. Darėsi vis akivaizdžiau, kad klasikinės mokymo programos nebegali patenkinti naujų poreikių. Kai kurias iš jų reikėjo reformuoti ir atnaujinti, o kai kurių tiesiog atsisakyti. Didžioji dauguma šių reformų turėjo vienintelį tikslą – akademinėms disciplinoms suteikti daugiau moksliskumo. Ricci's teigė, jog Jungtinėse Amerikos Valstijose metodiškam moksliniam tyrimui įgyti didžiulį prestižą labai padėjo 1859 metais pasirodęs Charleso Darwino veikalas *Apie rūšių kilmę* (žr. Ricci 1984: 36). Šiek tiek keista, kad Riccis savo knygoje nieko nekalba apie pozityvizmo idėjų įtaką moksliskumo prestižo iškilimui. Pradėdamas nuo Darwino evoliucijos teorijos, atrodo, jis peršoko reikšmingą laiptelį: tiek biologija, tiek darvinizmas patyrė nemenką pozityvizmo idėjų poveikį (žr. Nekrašas 2010: 348).

Vienaip ar kitaip, Darwino teorija taip pat prisidėjo prie tradicinės mokslo paradigmos autoriteto sukompromitavimo. Daugelis klasikinių aukštojo mokslo programų bei disciplinų, nors ir ne iš karto ir ne vienu metu, ėmė prarasti turėtą prestižą, nes nebeatitiko naujų moksliskumo reikalavimų. Žinoma, aštriausios kritikos strėlės buvo nukreiptos į teologiją, o didžiausios pastangos įdėtos siekiant senąją teologiją aiškiai atskirti nuo naujojo mokslo. Tačiau vėliau atėjo ir filosofijos eilė. Metaforiškai kalbant, iki tol filosofija ir jos pagrindinis tikslas – išmintis – buvo lyg stogas ar frontonas, sujungiantis į

bendrą visumą atskiras kolonas – įvairiausias žinijos rūšis. Išminties svarba mažai kas abejojo – tik ji galėjo padėti atsakyti į klausimą, ką bendrai su visomis įvairiausių mokslo sričių žiniomis žmonija turėtų daryti. Prasidėję aukštojo mokslo pokyčiai, galima sakyti, atskiro, konkretaus ir abstraktaus žinojimo hierarchijos vertikalę apvertė aukštyn kojom. Tam įtakos daugiausia turėjo mokslininkų specializacija.

Kai kurie tyrinėtojai juokaudami pastebi, kad XIX amžiaus pabaigoje universitetuose ėmė atsirasti vis daugiau profesionalių mokslininkų, kurie tarpusavyje nebegalėjo susikalbėti. Gilios, bet siauros atskirų disciplinų žinios nutraukė bendrą jų komunikaciją. Ją pakeitė bendravimas atskiruose institutuose ar fakultetuose. Naujos disciplinos ėmė rasti skaidantis senosioms arba siekiant užpildyti tuščias tarp tų disciplinų žiojėjusias spragas. Sparti disciplinų fragmentacija baigėsi tik pačioje XIX amžiaus pabaigoje. Tuo metu politikos mokslo disciplina jau buvo įtraukta į daugelio JAV universitetų mokymo programas.

Bandantys nustatyti tikslias politikos mokslo atsiradimo datas ir pradininkų pavardes dažnai nurodo emigrantą iš Vokietijos Francisą Lieberį – pirmąjį politikos mokslo profesorių Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nuo 1857 m. iki 1865 m. Lieberis Kolumbijos universitete dirbo kaip istorijos ir politikos mokslo profesorius. Į Amerikos akademinį diskursą jis vienas pirmųjų įvedė vokiškąsias valstybės teorijos (Staatslehre) ir istorijos filosofijos idėjas. Šis jungtinis Lieberio akademinio vardo pavadinimas rodė, kad politikos mokslas dar nebuvo laikomas visiškai savarankiška disciplina. 1876 metais įkurtas Johno Hopkinso universitetas būsimiems mokslininkams pasiūlė itin aukšto lygio, tačiau taip pat jungtines istorijos ir politikos mokslo studijas. Bet jau 1880 metais Kolumbijos universitete Lieberio įpėdinis Johnas Burgessas įsteigė Politikos mokslo mokyklą – universiteto institutą, kuriame buvo rengiami tik politikos mokslo daktarai. Tiesa, pokyčiai akademinuose ir profesiniuose varduose stipriai lenkė pasikeitimus pačiose politinių dalykų studijose. Pavyzdžiui, Robertas Adcockas savarankiškos politikos mokslo disciplinos pradžia yra linkęs „pavėlinti“ bent dviem dešimtmečiais. Jo teigimu, tik

Burgesso mokinio Franko Goodnow 1900 metais pasirodžiusioje knygoje *Politika ir Administracija* atliktas darbas „jau galėjo būti pavadintas ne indėliu į institucijų istoriją, lyginamąją teisę ar valstybės teoriją, bet naujo tyrinėjimo būdo – moderniojo „politikos mokslo“ – įsteigimu“ (Adcock 2006: 135).

Tiesa, verta paminėti, jog minėti mokslininkai išsilavinimą įgijo ne JAV, o Europoje. Tiek šie, tiek daugelis kitų to meto JAV politikos tyrinėtojų į naują žemyną „importavo“ europines politikos analizės idėjas. Kuriantis didiesiems Jungtinių Amerikos Valstijų universitetams, Vokietijoje, Prancūzijoje ir Didžiojoje Britanijoje jau buvo susiformavusios savitos politikos tyrinėjimo mokyklos. Tačiau nors *politikos mokslo* terminas Europoje vartotas dar XVIII amžiuje, dabartinę savo prasmę jis įgijo ne kur kitur, bet Amerikoje. Visgi šioje vietoje būtina nuodugniau patyrinėti Europos aukštųjų mokyklų vaidmenį politikos mokslo formavimosi procese, nes XIX amžiaus antros pusės Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkų pastangos susintetinti skirtingas europinių politikos tyrimo mokyklų idėjas davė pradžią naujai disciplinai. Be to, gilesnė Europos mokslininkų idėjų analizė padės lengviau suprasti, kokią reikšmę politikos mokslo terminas turėjo senajame žemyne.

Tiek Kolumbijos, tiek Johno Hopkinso universiteto profesūra, rengdama politikos studijų programas, daugiausia rėmėsi vokiečių, prancūzų ir britų mokslininkų patirtimi. Ji buvo skirtinga, todėl priklausomai nuo to, į kurios šalies patirtį buvo labiau atsižvelgiama, formavosi ir skirtingi požiūriai, ką reiškia politiką tyrinėti moksliskai. Adcockas teigė, jog Hopkinso universitete XIX amžiuje dominavo lyginamieji politikos tyrinėjimo būdai, suformuoti tokių mokslininkų kaip anglo sero Henry'o Maine'o, prancūzo Fustelo de Coulangeso ir vokiečio Georgo von Maurero (žr. Adcock 2006: 125).

Maine'as buvo žymus to meto Oksfordo universiteto istorikas ir lyginamosios teisės tyrinėtojas. Jam pavyko legalistinę politinių institucijų analizę sėkmingai papildyti lyginamosiomis studijomis. Lyginamasis metodas tuo metu buvo plačiai naudojamas filologų, analizavusių skirtingų kalbų panašumus ir skirtumus. Oficialiai lyginamosios politikos terminas į mokslinę



apyvartą buvo įvestas 1873 metais, kai Maine'o mokslinis bendradarbis Oksforde Edwardas Freemanas išleido knygą *Lyginamoji politika*. (žr. Freeman 1873). Tiesa, šis terminas dar žymėjo ne savarankiško politikos mokslo, o istorinių politinių institucijų studijų sritį, kurioje taikomas lyginamasis metodas. Kiti du minėti mokslininkai taip pat išgarsėjo lyginamosiomis politinių institucijų studijomis. Coulangesas – Trاسبūro universiteto, vėliau *École Normale Supérieure* istorijos profesorius – tyrinėjo religinių institucijų įtaką politinėms ir socialinėms senovės Graikijos ir Romos institucijoms, o Miuncheno universiteto istorijos profesorius Maureras analizavo ankstyvųjų germanų, įsiveržusių į Romos imperiją, insitucijas.

Tuo metu Kolumbijos universiteto Politikos mokslo mokykla į savo studijų programas perkėlė šiek tiek kitokią Europos aukštojo mokslo patirtį. Kartu su institucijų istorija šiai mokyklai didelę įtaką padarė valstybės teorija ir lyginamosios teisės studijos (žr. Adcock 2006: 130). Valstybės teorija labiausiai buvo plėtojama Vokietijos universitetuose, o turbūt svariausią indėlį į jos plėtrą XIX amžiuje įnešė Johannas Bluntschlis, šveicarų kilmės Helderburgo universiteto konstitucinės teisės profesorius. Po jo mirties, 1895 metais išėjusi *Moderniosios valstybės teorija*, kurią Bluntschlis rašė beveik tris dešimtmečius, tapo vienu reikšmingiausių to amžiaus valstybės teorijos veikalų.

Jei valstybės teorijos studijoms labiausiai nusipelnė vokiečiai, tai lyginamosios teisės studijoms daugiausia dėmesio buvo skiriama Prancūzijoje. 1872 metais, pasibaigus Prancūzijos-Prūsijos karui, Paryžiuje grupė intelektualų, politikų ir verslininkų įkūrė *École Libre des Sciences Politiques*. Ši aukštoji mokykla turėjo užtikrinti būsimąjį, pažangesnį ir intelektualesnį, šalies politinio bei administracinio elito rengimą. Čia buvo akcentuojama praktinę naudą teikiančių žinių svarba, todėl didžiausias dėmesys sutelktas į tuometinių visuomenių tyrinėjimą. Mokyklai vadovavo Émile's Boutmy's, vykdamas tiek institucinės istorijos, tiek ir lyginamuosius Anglijos, Prancūzijos ir JAV konstitucinės teisės tyrimus. Laisvosios politikos mokslo mokyklos orientavimasis į dabarties, o ne į praeities tyrimą (anksčiau minėti Europos mokslininkai dažniausiai tyrinėjo senovės Graikijos, Romos ar viduramžių

valstybių politines institucijas ir teisę) padarė labai didelę įtaką modernios politikos mokslo disciplinos susiformavimui.

Kai Burgessui Kolumbijos universitete buvo patikėta įkurti Politikos mokslo mokyklą, jis atvyko į Paryžių ir du mėnesius su *Libre des Sciences Politiques* vadovu Boutmy`u svarstė galimas naujos mokyklos veiklos kryptis. Šie mėnesiai, praleisti Paryžiuje, Burgessui buvo lemtingi: naujoji Politikos mokslo mokykla perėmė esminius Prancūzijos aukštosios mokyklos bruožus (žr. Adcock 2006: 131). Tačiau Politikos mokslo mokykla netapo paprasta Laisvosios politikos mokslo mokyklos kopija. Nors tyrinėjant politiką šioje mokykloje buvo akcentuojama istorijos, statistikos bei lyginamosios teisės reikšmė, akivaizdu, jog svarbiausia iš šių trijų buvo ne lyginamoji teisė, bet istorija. Politikos mokslo mokyklos mokslininkams pavyko sujungti prancūziškas lyginamosios teisės ir vokiškąsias valstybės teorijos mokyklas.

Britanijos mokslininkų idėjos Jungtinių Amerikos Valstijų politikos mokslui didesnę įtaką ėmė daryti kur kas vėliau. Antrojo XX amžiaus dešimtmečio pabaigoje vokiškosios valstybės teorijos įtaka ėmė blėsti (tai, beje, iš dalies buvo nulemta ir subjektyvaus visos vokiečių filosofijos atmetimo prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui). Būtent tuomet tokių Britanijos teoretikų kaip Jamesas Bryce`as, Haroldas Laskis, G.E. G. Catlinas, Grahamas Wallasas, A.D. Lindsay`us, Karlas Pearsonas ir Ernestas Barkeris idėjos ėmė daryti didesnę įtaką Amerikos politikos mokslininkams (žr. Gunnell 2006:139).

Nesunku pastebėti, jog politikos mokslo, kaip savarankiškos disciplinos, susiformavimui Amerikoje europietišku idėjų poveikis buvo lemtingas. Neretai kiek vienpusiškai teigiama, kad politikos mokslas, kaip akademinė disciplina, yra tik Jungtinių Amerikos Valstijų universitetų „kūrinys“. Tačiau tai visiškai nepagrįstas tvirtinimas. Europos mokslininkų idėjų įtaka buvo itin reikšminga ir politikos mokslo formavimosi procese, ir vėliau. Tiek rimtesnės politikos mokslo kritikos penktajame XX amžiaus dešimtmetyje, tiek ir biheivoristinio atsako į ją šeštajame ir septintajame dešimtmetyje ištakos taip pat buvo europietiškos. Pirmuoju atveju tai buvo emigrantų (dažniausiai iš Vokietijos) idėjos, o antruoju – pozityvizmas. Būtent

todėl analizuodamas europiečių mokslininkų įtaką Amerikos politikos mokslui Johnas Gunnellas savo straipsnį baigė provokuojančia fraze: „galima ne tik klausti, ar politikos mokslas tebėra amerikietiškas mokslas, bet ir kelti klausimą, kiek jis apskritai kada nors buvo amerikietiškas mokslas“ (Gunnell 2006: 148).

Žinoma, nereikia pamiršti, kad moderniojo politikos mokslo „gimtinė“ vis dėlto yra ne Europa, bet Juntinės Amerikos Valstijos (nors, kaip pažymi Gabrielis Almondas, iki pat Pirmojo pasaulinio karo pabaigos būtent Amerikos, o ne Europos politikos mokslininkai save laikė provincialais (žr. Almond 1996: 80)). Taip jau susiklostė, kad daugelis europietišku idėjų apie politikos mokslo būtinumą buvo realizuotos kitame žemyne. Sunku vienareikšmiškai įvardinti visas šito šiek tiek paradoksalaus dalyko priežastis. Gali būti, kad jaunuose Amerikos universitetuose susiklostė palankesnė situacija naujai disciplinai atsirasti. Be to, JAV mokslininkų neslėgė nei solidi politinės filosofijos tradicija, nei istorijos kultūrinis autoritetas, ilgam pristabdęs politikos mokslo institucionalizaciją Europoje. Čia, aišku, galima klausti, ką tuomet reiškė politikos mokslo terminas, kai kurių Europos mokslininkų (pavyzdžiui, Hume'o) naudotas dar XVIII amžiuje? Tenka pripažinti, kad jo reikšmė iš tiesų turėjo nedaug ką bendro su moderniojo politikos mokslo, atsiradusio XIX amžiaus antroje pusėje JAV, termino reikšme. Tačiau tam, kad šis tvirtinimas įgautų rimtesnį pagrindą, būtina trumpai apžvelgti europietiškojo politikos mokslo institucionalizaciją.

Ieškantys europietiškojo politikos mokslo institucinių šaknų dažniausiai nurodo dvi XIX amžiaus antroje pusėje įkurtas aukštąsias mokyklas: *Libre des Sciences Politiques*, įkurtą 1872 metais Paryžiuje ir *London School of Economics and Political Science (LSE)*, įkurtą 1895 metais. Vokietijoje panašaus pobūdžio aukštoji mokykla – *Hochschule für Politik* – buvo įsteigta tik 1920 metais Berlyne. Tačiau šiose mokyklose politikos mokslui labai ilgą laiką nebuvo suteiktas savarankiškos disciplinos statusas. Kaip teigė Dirkas Berg-Schlosseris, europietiškas politikos mokslas „buvo formuojamas didžiulės tradicijų įvairovės. Jo šaknys įaugusios į klasikinę

politinę filosofiją, viešąją ir tarptautinę teisę, istoriją, ekonomiką ir kitas disciplinas“ (Berg-Schlosser 2006: 164). Prireikė daugybės metų, kad Europos mokslininkai pradėtų žiūrėti į politikos mokslą ne į kaip sudėtinę šių disciplinų dalį.

Politikos mokslas Britanijoje buvo institucionalizuotas tik antroje XX amžiaus pusėje. Georgas D. H. Cole`as buvo vienas pirmųjų šios šalies mokslininkų, kuris šeštajame dešimtmetyje atvirai išsakė nepasitenkinimą esama politikos studijų būkle ir tuo, kad politinių dalykų buvo mokoma dažniausiai tik istorijos, teisės ir filosofijos fakultetuose (žr. Kenny 2004: 568). Žinoma, britų mokslininkai plėtojo politinę teoriją ir tyrinėjo politines sistemas bei valdžios institucijas, tačiau šios studijos buvo tik sudėtinė bendresnių studijų dalis. Oksfordo universitete jos sudarė moralės filosofijos dalį, o Kembridže – konstitucinės istorijos. LSE politikos studijos buvo labiau empiriškos, tačiau šios mokyklos įtaka Britanijos aukštojo mokslo sistemoje nebuvo tokia didelė, kaip dviejų anksčiau minėtų mokyklų (net ir kuriant politikos mokslininkų asociaciją LSE siūlė ambicingesnę ir labiau disciplinos autonomiją įtvirtinantį *Politikos mokslo asociacijos* pavadinimą, tačiau buvo priimtas Oksfordo siūlytas nuosaikesnis ir sąsajas su kitomis disciplinomis labiau išlaikantis *Politikos studijų asociacijos* pavadinimas (žr. Boncourt 2007:278)).

Ryškesni pokyčiai Britanijoje prasidėjo 1950 metais įkūrus *Politikos studijų asociaciją* ir po trijų metų pradėjus leisti žurnalą *Politikos studijos*. Iki tol dauguma britų mokslininkų aktyviai palaikė idėją, jog politikos studijos paprasčiausiai negali būti atsietos nuo tokių fundamentalių mokslų kaip filosofija, istorija ar teisė. Didžiosios Britanijos aukštosios mokyklos, iš kurių trys minėtos akivaizdžiai buvo tarp lyderių, ilgą laiką didžiavosi tuo, ką galėjo pasiūlyti susidomėjusiems politikos studijomis – politinį ugdymą (political education), t.y. plataus spektro moralinį ir intelektualinį būsimojo šalies politinio ir administracinio elito lavinimą (žr. Kenny 2004: 572). Praėjusio amžiaus šeštojo ir septintojo dešimtmečio mokslininkams, tikėjusiems, jog norint pasiekti ryškesnės politikos mokslo pažangos būtina siaurinti politikos

studijų apimtį ir labiau specializuotis, prirėkė nemažai pastangų, jog tradicinis britiškasis politikos studijų supratimas pasikeistų. Tai pavyko pasiekti daugiausia tokių mokslininkų kaip W. J. M. Mackenzie`'s, Robertas Jacksonas, Hugh Berringtonas, Bernardas Crickas ir jau minėto Cole`'o pastangomis.

Vokietijoje ir Prancūzijoje politikos mokslo institucionalizacija vyko panašiai kaip ir Britanijoje. Politikos studijų padėtis šiose valstybėse buvo panaši: ilgą laiką jos glaudėsi teisės, ekonomikos, filosofijos ir istorijos fakultetuose. Vokietijoje, net ir pradėjus formuoti atskirus politikos mokslo fakultetus, jiems vadovauti dažniausiai buvo skiriami konstitucinės teisės ar istorijos profesoriai. Tačiau padėtis ėmė keistis į šalį pradėjus grįžti emigravusiems mokslininkams. Būtent tuomet Vokietijos aukštasis mokyklas papildė profesionalių sociologų ir politikos mokslininkų gretos. 1956 metais Helderbergo universitete pradėjo dėstyti Carlas Joachimas Friedrichas. Paraleliai dirbdamas ir Harvardo universitete, Friedrichas padarė didelę įtaką Vokietijos politikos mokslo institucionalizacijos procesui (žr. Merkl 1977: 1097).

Prancūzijoje taip pat turėjo praeiti nemažai laiko, kol nuo pirmųjų bandymų politikos studijoms suteikti didesnę autonomiją buvo realiai įtvirtintas politikos mokslo savarankiškumas. *Laisvosios politikos mokslų mokyklos* steigėjas Boutmy`'s iš tiesų turėjo tikslą padaryti politikos tyrimą labiau moksliską, tačiau pirminiai jo siekiai liko neįgyvendinti: siekdama pritraukti daugiau studentų *Ecole Libre* galiausiai tapo elitine valstybės administracijos rengimo mokykla (žr. Boncourt 2007: 278). Disciplinos institucionalizacija suaktyvėjo iš karto po Antrojo pasaulinio karo. 1945 metais *Laisvoji politikos mokslų mokykla* buvo suskaidyta ir vietoje jos įkurtas *Fondation Nationale des Sciences politiques* ir *Institut d'Etudes Politiques de Paris*. Visgi struktūriniai pokyčiai savaime negarantavo greitos politikos mokslo institucionalizacijos sėkmės. Nors *Prancūzijos politikos mokslo asociacija (Association Française de Science Politique – AFSP)* buvo įkurta 1949 metais, o po dviejų metų pradėtas leisti žurnalas *Revue Française de Science Politique*, politikos mokslas

dar ne vienerius metus buvo laikytas sudėtine kitų mokslų, ypač sociologijos, dalimi.

Senajo žemyno politikos mokslininkus vienijanti organizacija *Europos politinių tyrimų konsorciumas* buvo įkurta tik 1970 metais. Prie jos įkūrimo daugiausia prisidėjo tokie politikos tyrinėtojai kaip Steinas Rokkanas, Jean Blondel, Rudolfas Wildenmannas, Hans Daalderis, Serge`as Hurtigas ir Richardas Rose`as (žr. Berg-Schlosser 2006: 165). Šiuo metu tai antra didžiausia (po *Amerikos politikos mokslo asociacijos*) politikos mokslininkus vienijanti organizacija pasaulyje. Berg-Schlosserio nuomone, tik nuo konsorciumo įsteigimo galima drąsiai kalbėti apie politikos mokslo, kaip savarankiškos disciplinos, visuotinį pripažinimą Europos akademiniame pasaulyje (žr. Berg-Schlosser 2006: 164). Žinoma, kalbėti apie bendrą Europos politikos mokslą net ir dabar nėra rimtesnio pagrindo. Skirtingų Europos šalių politikos mokslininkų komunikacija išlieka labai silpna, europiečius nepalyginamai labiau veikia ir įtakoja šiuo metu pasaulyje dominuojantis Amerikos politikos mokslas (žr. Bouncourt 2007: 291).

Baigiant kalbėti apie Europos politikos mokslo institucionalizaciją ir grįžtant prie JAV politikos mokslo raidos analizės svarbu dar kartą trumpai paminėti tai, apie ką buvo kalbama šio darbo pirmojo skyriaus pabaigoje – pozityvizmo poveikį besiformuojančiam politikos mokslui. Marko Beviro nuomone, politikos mokslo institucionalizacijos metu pozityvizmo idėjos naują discipliną pasiekė per istorijos mokslą (žr. Bevir 2006). Istorijos studijose XIX amžiaus antroje pusėje ėmė dominuoti raidos istoricizmas (developmental historicism), kurio plėtotojai dažnai naudojo tokius iš pozityvizmo perimtus terminus kaip evoliucija ar pažanga. Raidos istoricistai istorinius naratyvus konstravo apeliuodami į nešvengiamą žmonijos pažangą, istorinius dėsnius, žmonijos ir jos institucijų raidos pakopas. Tai turėjo mokslininkų tyrinėjimus pakylėti į aukštesnį moksliskumo lygį. Beviro teigimu, būtent tokios pozityvistinės nuostatos paskatino Sidney Webbą (kartu su žmona Beatrice Webb ir artimu draugu Georgeu Bernardu Shaw) įkurti naują pažangią aukštojo

mokslo instituciją – Londono ekonomikos ir politikos mokslo mokyklą (žr. Bevir 2006: 585).

Tokio pobūdžio istoriniuose tyrinėjimuose dažniausiai buvo siekiama palyginti valstybių ištakas, raidą ir dabartinę padėtį kartu įvertinant, kokią pažangą vienoje ar kitoje srityje ar apskritai valstybių evoliucijos procese užima analizuojamos šalys. Burgessas, pavyzdžiui, „pasirinko tokį Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos bei Amerikos konstitucijų ir institucijų analizės būdą, kad galėtų įrodyti, jog Amerika pasiekė aukščiausią raidos pakopą laisvės ir demokratijos evoliucijos procese“ (Bevir 2006: 587). Tokio pobūdžio tyrinėjimai ir jų moksliskumo lygis pradžioje politikos mokslininkus visiškai tenkino (JAV iki pat XX amžiaus pradžios, o Europoje ir dar ilgiau akademikai drąsiai save vadino istorijos ir politikos mokslo profesoriais ir nemanė, kad politikos mokslas iš principo gali būti atsietas nuo istorijos).

Istorijos mokslo įtaka politikos studijoms ėmė mažėti po Pirmojo pasaulinio karo, tačiau tai nereiškė, kad kartu pradėjo mažėti ir pozityvizmo įtaka. Ji išliko ir net sustiprėjo, tačiau jau kitais būdais. Karo patirtis pakoregavo pažangos idėją. Į pažangą pradėta žiūrėti ne kaip į neišvengiamą istorijos procesą, o kaip į galimą žmonijos laimėjimą. Mokslo plėtros reikšmė dar labiau padidėjo, nes ji galėjo padėti išspręsti daugybę žmonijos socialinių problemų – pagrindinių sparčios pažangos trikdžių. Politikos mokslininkai labiau ėmė remtis ne raidos istoricizmu, bet moderniuoju empirizmu (modernist empiricism), todėl politikos moksle pradėjo rasti daugiau matematinių ir analitinių schemų, kurios pakeitė moralinius – istorinius naratyvus. Netrukus politikos tyrinėtojai pradėjo kalbėti, kad jų disciplina turėtų labiau suartėti su tokiais mokslais kaip sociologija, psichologija ar ekonomika. Visi šie mokslai taip pat daugiau ar mažiau buvo pozityvistiniai. Todėl pozityvizmo įtaka politikos mokslui ne tik nesumažėjo, bet ir išaugo, kol galiausiai šeštajame dešimtmetyje prasiveržė visa jėga. Čia, žinoma, kalbama apie bihevioristinį judėjimą, tačiau analizuoti jį šioje vietoje reikštų užbėgti už akių daugeliui dalykų, apie kuriuos dar nebuvo kalbėta, todėl dabar pats laikas grįžti prie JAV politikos mokslo raidos XX amžiuje.

1903 metais JAV politikos mokslininkai įkūrė *Amerikos politikos mokslo asociaciją* (APSA – *American Political Science Association*). Šios organizacijos įsteigimas akivaizdžiai rodė, kad jau susiformavo kritinė masė politikos mokslininkų, suinteresuotų savo disciplinos plėtra. Be to, tai buvo oficialus pareiškimas akademiniam pasauliui, kad politikos mokslas išsivadavo iš tarpdisciplininio mokslo (neatsiejamo nuo filosofijos, istorijos, sociologijos ar ekonomikos) statuso. Pavyzdžiui, *Amerikos socialinio mokslo asociacija* (ASSA – *American Social Science Association*), kurios nariais kuri laiką buvo ir politikos mokslininkai, buvo įsteigta dar 1865 metais. Pats pavadinimas rodė, jog vienu dariniu siekta apimti visus vienos krypties mokslus. XIX amžiaus antros pusės socialinių mokslų raidos tendencijos atitiko Comte'o iškeltą vieningo socialinio mokslo idėją. Jis manė, kad skirtingos socialinio pasaulio reiškinų sritys negali būti atsietos ir tyrinėjamos atskirai nuo visumos (žr. Nekrašas 2010: 89). Tačiau netrukus vieningo socialinio mokslo idėja iš esmės žlugo: skirtingos socialinio mokslo disciplinos vis labiau specializavosi, o mokslininkai atkakliai siekė įtvirtinti savo disciplinų autonomiją: nuo *Amerikos socialinio mokslo asociacijos* 1884 metais atsiskyrė istorikai, 1885 metais – ekonomistai, 1902 metais – antropologai. Nuo *Amerikos istorijos asociacijos* įkūrimo politikos mokslininkai save labiau siejo būtent su šia organizacija. Atskiros politikos mokslininkų asociacijos įsteigimas įtvirtino politikos mokslo savarankiškumą. Šį įvykį kai kurie tyrinėtojai laiko itin reikšmingu ir nuo jo pradeda pasakoti savarankiško politikos mokslo istoriją (žr. Gunnell 1983:6).

Vienas svarbiausių naujo politikos mokslo atstovų siekių buvo visomis išgalėmis palaikyti aukštą disciplinos moksliskumo lygį. Šis savotiškas politikos mokslininkų scientizmas atliepė to meto akademinę dvasią, nors, tiesą sakant, pagal dabartinius standartus tuometinis moksliskumo supratimas nebuvo itin rafinuotas. Pažadai labai skyrėsi nuo rezultatų, moksliniuose tyrimuose dar nebuvo remiamasi statistika, apklausų duomenimis, modeliavimu ar žaidimų teorija. Mokslininkų pastangos dažniausiai apsiribodavo uoliomis pastangomis rinkti faktus ir apmąstyti juos be išankstinių nusistatymų. Nepaisant to, pastangos politikos tyrimą padaryti kaip niekad moksliską buvo daugiau nei



akivaizdžios. Jamesas Bryce`as, 1907 metais tapęs Amerikos politikos mokslo asociacijos prezidentu, pripažino, kad politikos mokslas negali prilygti tiksliesiems mokslams griežtumu, tačiau kartu tvirtino, kad ši disciplina gali ir turi atrasti savitus politinius principus ir dėsnius (žr. Bryce 1909: 2). Jo teigimu, politikos mokslas, panašiai kaip ir meteorologija, gali pasiekti ne absoliutų, bet santykinį tikslumą ir gebėti daugiau ar mažiau tiksliai prognozuoti politinį klimatą.

Abiejose disciplinose beveik neįmanoma nustatyti tikslių tyrimo duomenų konkrečiu laiko momentu, jau nekalbant apie tai, kad praėjus net ir labai trumpam laiko tarpui jie neišvengiamai kinta. Be to, visuomenės tyrime nėra galimybės tiksliai išmatuoti daugybės kintamųjų: žmonių emocijų, vilčių ir nuomonių. Tačiau politikos mokslo plėtojimo kryptis dėl to jokia būdu negali pasikeisti: „Laikykitės arčiau faktų. Niekada nepasimeskite abstrakcijose. Niekada neįsivaizduokite, kad bendras teiginys yra kažkas daugiau nei faktai, kurie jį sudaro. Galiausiai mes atrasime, kad laikytis faktų yra kur kas naudingiau“ (Bryce 1909: 4). Siūlymas nepasiklysti abstrakcijose – akivaizdus pareiškimas, kad senieji filosofiniai politikos apmąstymai naujame politikos moksle nebetinka. Pirma bet kokių apibendrinimų turi eiti nuodugnus faktų tyrimas.

Pirmajame ir antrajame XX amžiaus dešimtmetyje politikos moksle pakankamai nuosekliai laikytasi užduoto empiristinio tono. Nors politikos mokslas vis dar buvo glaudžiai susijęs su filosofija ir istorija, šių disciplinų įtaka ir svarba tolydžiai mažėjo. Drastiškų bandymų išgryninti politikos mokslo metodologiją dar nebuvo. Priešingai, retkarčiais pasigirdavo raginimų vengti pernelyg didelės specializacijos. Netgi Woodrow Wilsonas, šeštasis Amerikos politikos asociacijos prezidentas, vėliau tapęs ir JAV prezidentu, kalbėdamas savo kolegoms pabrėžė, kad politikos mokslui atsiribojimas tiek nuo kitų disciplinų, tiek apskritai nuo įvairiausių žmogiškosios patirties modusų yra žalingas (žr. Wilson 1911). Norint suprasti ir paaiškinti politinius procesus bei reiškinius, būtina tinkamai įvertinti įvairias socialines, kultūrinės, moralines jų priežastis.

Socialiniame pasaulyje, pasak Wilsono, nėra absoliučių, universalių principų – dauguma jų lokalūs. Be to, juos apibrėžti vienos siauros disciplinos rėmuose griežtais metodais analizuojant atskirus pasirinktus faktus, beveik neįmanoma. Tam reikalingas gana platus, panoraminis socialinio pasaulio vaizdas. Wilsonas teigė, kad politikos mokslininkai, kurie per daug remsis faktais, „nepastebės pačių svarbiausių faktų, dvasinių patirčių, proto išvalgų, sielos troškimų – to, kas gyvenimui suteikia pulsą“ (Wilson 1911: 3). Visgi šie politikos mokslininkų asociacijos prezidento perspėjimai nesulaukė platesnio atgarsio. Politikos mokslas, nors ir pamažu, vadavosi iš filosofijos ir istorijos įtakos bei laukė metodologinio persilaužimo: jis turėjo padėti pasiekti panašią disciplinos pažangą, kokią anksčiau pasiekė tikslieji mokslai.

Ryškesnius pokyčius politikos mokslo raidoje galima pastebėti trečiajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Jie siejami su išskirtinės asmenybės politikos moksle – Charleso Merriamo – iškilimu. Dar 1921 metais Merriamas pabrėžė, kad „mūsų ir kitų šalių politinis tyrimas yra organizuojamas ydingai“, be to, daugybėje svarbių politinių sričių „neatliekama jokių tyrinėjimų ir apskritai stokojama organizuotų pastangų peržengti politinio neišmanymo ir išankstinių nuostatų ribas“ (Merriam 1921: 184). Merriamas puikiai suvokė, jog politikos tyrimui reikalingas mokslinis pamatas, t.y. tam tikra specifinė politikos mokslo teorija ir metodologija, kuri leistų tyrinėtojams pasiekti patikimų rezultatų.

Merriamo teigimu, politikos mokslas, norėdamas pasiekti realios pažangos, turi „plačiau naudotis statistikos socialinio stebėjimo instrumentais, analitine metodika ir psichologijos pasiekimais“ (Merriam 1921: 184). Šiomis išvalgomis, kaip pastebi Johnas Gunnellas, tuometinis Amerikos politikos mokslo asociacijos prezidentas stipriai pralenkė savo laiko dvasią ir uždavė naują toną politikos mokslo plėtojimuisi (žr. Gunnell 1983: 8). Jo idėjos padarė didžiulę įtaką esamiems ir būsimiems politikos tyrinėtojams. Nuosekliai jas vystydami mokslininkai pamažu klojo bihevioristinio judėjimo politikos moksle pamatus ir rengėsi tikrove paversti Merriamo pranašiską išvalgą: „Kada nors

mes galėtume pakeisti įprastinį požiūrio kampą kitu (...), ir pradėti laikyti politinį elgesį vienu svarbiausių tyrimo objektų“ (Merriam 1926: 7).

Ketvirtajame ir penktajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje nebuvo žymesnio ir įtakingesnio Merriamo iškeltų idėjų plėtotojo už Haroldą Lasswellą. Šiam politikos mokslininkui didžiulę įtaką padarė Sigmundo Freudo psichoanalitinė teorija. Savo darbuose jis atkakliai siekė į politikos mokslo metodologiją perkelti kai kuriuos psichologijos mokslo (ypač psichoanalizės) pasiekimus (žr. Lasswell 1939), todėl daugelį pirminių Merriamo idėjų ne tik nuosekliai plėtojo, bet ir radikalizavo. Lasswellas ne kartą pabrėžė, kad psichologijos mokslas yra būtent tai, kas galėtų padėti politikos moksle pasiekti ryškesnės pažangos (žr. Lasswell 1941: 335). Nors politikos moksle visada buvo mokslininkų, palaikančių idėją, kad jų disciplina privalo išlaikyti glaudžius ryšius su moralės ir politine filosofija ar istorija (jie šiame darbe vadinami tradicionalistais), bendros politikos mokslo raidos tendencijos rodė, kad jų skaičius ir įtaka tolygiai mažėjo. Daugėjo mokslininkų, reikalaujančių permainų jų disciplinoje, o jos pirmiausia turėjo reikšti atsiribojimą nuo neva pasenusio normatyvinio, dažniau į praeitį ir senąsias klasikų knygas, o ne į dabarties problemas nukreipto istorinio ir filosofinio politikos tyrimo būdo.

Tam tikro persilaužimo politikos moksle laukė ne vien Lasswellas. Tuo metu daug politikos mokslininkų atvirai reiškė nepasitenkinimą menku jų disciplinos moksliskumo lygiu. Tačiau penktajame dešimtmetyje ėmė girdėtis ir griežtesni politikos mokslo kritikų, ypač mokslininkų – imigrantų balsai. Būtent tuomet pamažu ėmė augti tokių politinių mąstytojų kaip Ericas Voegelinas ir Leo Straussas idėjų įtaka. Šie filosofai dar neprasidėjus Antrajam pasauliniam karui iš Vokietijos pasitraukė į Jungtines Amerikos Valstijas ir, kaip pažymi Gunnellas, neilgai trukus į JAV politinį diskursą įvedė naujų idėjų, susijusių su prigimtinių teisės, reliatyvizmo ir pozityvizmo problematika (žr. Gunnell 1983: 11). Pamatinių politikos mokslo prielaidų ir svarbiausių tikslų kritika ėmė rasti dar iki bihevioristinio judėjimo. Pavyzdžiui, Herberto Marcuse's, kurio įtaka politinėje filosofijoje išaugo kur kas vėliau, veikalas *Protas ir Revoliucija*,

kuriame kritikuojamos scientistinės politikos mokslo tendencijos, pasirodė dar 1941 metais.

Penktajame dešimtmetyje politikos moksle aiškiai suintensyvėję metodologiniai pokyčiai buvo labai reikšmingi tiek pačiai disciplinai, tiek ir politinei filosofijai. Nors politikos mokslas atsirado gerokai anksčiau, tačiau tik nuo penkto dešimtmečio galima fiksuoti politinės filosofijos ir politikos mokslo santykių analizės pradžia. Iki tol pasitaikydavo pavienių filosofų bandymų kvestionuoti politikos mokslo prielaidas bei raidos tendencijas, tačiau jie nebuvo sistemingi. Dabar situacija ėmė keistis: filosofai, užuot sveikinę įvairių socialinių mokslų pasiekimus, ėmė aštriai kritikuoti scientistines tendencijas socialiniuose moksluose.

Penktojo dešimtmečio pabaigoje politikos mokslininkai ėmė suprasti, kad artėja lūžio momentas: reikėjo nuspręsti, ar politikos mokslas bus plėtojamas vadovaujantis tradicionalistų nuostatomis, ar pozityvistinėmis idėjomis. Būtent pastarosios tapo bihevioristinio judėjimo politikos moksle pagrindu. Bihevioristinės idėjos į politikos mokslą atėjo iš psichologijos. O šios psichologijos srovės iškilimui didžiausią įtaką padarė XIX ir XX amžiaus pozityvizmas. Tiesa, nėra vieningai sutariama, kieno – loginio pozityvizmo ar empiriokriticizmo – įtaka biheviorizmui didesnė. Tradiciškai šios psichologijos srovės ištakos siejamos su loginių pozityvistų idėjomis. Nors tarp loginio pozityvizmo ir biheviorizmo iš tiesų daug panašumų, Evaldo Nekrašo nuomone, biheviorizmui didesnę įtaką padarė empiriokriticizmas. Biheviorizmo psichologijoje srovė išpopuliarėjo dar trečiajame dešimtmetyje – tada, kai loginis pozityvizmas tik formavosi, o Ernsto Macho (kuris, beje tyrinėjo psichologijos mokslui reikšmingas suvokimo problemas) idėjos Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo itin populiarios (žr. Nekrašas 2010: 350). Vienaip ar kitaip, biheviorizmas savo esme buvo pozityvistinis, todėl bihevioristinių idėjų perkėlimas į politikos mokslą neišvengiamai reiškė pozityvistinės metodologijos reikšmės šioje disciplinoje didėjimą.

Politikos mokslininkai suvokė šios kritikos reikšmę ir jos galimą įtaką politikos mokslo raidai. Šeštajame dešimtmetyje kilęs bihevioristinis judėjimas

politikos moksle dažnai įvardijamas tik kaip vienpusiškas agresyvus išpuolis prieš tradicinę politinę filosofiją. Tačiau Gunnello įsitikinimu, tai labiau buvo prevencinis biheivoristų smūgis pajutus pavojingas antiscientistines tendencijas ir bandymas galutinai įtvirtinti pamatines scientistines politikos mokslo nuostatas bei įgyvendinti pirminius tikslus, apie kuriuos kalbėjo pozityvistiškai orientuoti socialinių mokslų pradininkai (žr. Gunnell 1983: 11). Įdomu dar ir tai, kad labiausiai JAV politikos mokslo idėjines pozicijas ir implikacijas kvestionavo „imigrantai“ iš karo siaubiamos Europos. Amerikoje tuo metu vyravo požiūris, kad reliatyvizmas ir pragmatizmas yra beveik tapatus sveikam protui ir yra reikšmingas socialinės pažangos veiksnys. Tuo metu daugelis europiečių mąstytojų, atvykusių į JAV, kur kas kritiškiau vertino tiek amerikiečių priimtas filosofines nuostatas, tiek apskritai socialinių ir konkrečiai politikos mokslininkų veiklą

### **1.2.2 Biheivoristinis judėjimas ir postbiheivorizmas politikos moksle**

Šeštasis praėjusio amžiaus dešimtmetis ir septintojo pradžia buvo ypatingas tiek politikos mokslui, tiek ir politinei filosofijai. Jame įvykę intelektualiniai pokyčiai, kuriuos politikos tyrinėtojai pavadino biheivoristinės revoliucijos vardu, labai reikšmingi tolesnei šio darbo plėtotei, todėl jiems reikės skirti šiek tiek daugiau dėmesio. Tačiau prieš imantis gilesnės pokyčių analizės ir siekiant išvengti neaiškumų ateityje, būtina aptarti politinės teorijos termino reikšmes. Visų pirma, terminas politinė teorija tuo metu turėjo (ir iš dalies tebeturi dabar) dvejopą reikšmę. Politinė teorijos terminas buvo ir tebėra politinės filosofijos sinonimas. Daugelis autorių, kalbėdami apie politinę teoriją, suvokia terminą plačiąja prasme ir iš tiesų turi galvoje pirmiausiai (nors nebūtinai vien tik) politinę filosofiją. Kita vertus, politinė (ar politikos) teorija gali reikšti ir vieną iš politikos mokslo dalių, kuri kartu su dviem kitomis – lyginamąja politika ir tarptautiniais santykiais – sudaro svarbiausių politikos

mokslo šakų triadą. Ši teorijos termino vartojimo painiavą iš dalies lėmė apskritai žodžio *teorija* daugiaprasmiškumas. Moderniojoje filosofijoje šis terminas jau reiškė kitus dalykus, nei klasikinėje filosofijoje. Skirtingos sąvokos *teorija* sampratos politinės filosofijos ir politikos mokslo santykių raidoje galėjo tapti tam tikrų nesusikalbėjimų priežastimi. Pavyzdžiui, Straussas apskritai sąmoningai vengė naudoti terminą *politinė teorija*, nes jis, pasak mąstytojo, implicitiškai numato, kad yra toks dalykas, kaip teorinis politinių dalykų žinojimas. Toks numatymas griaua klasikams būdingą įsitikinimą, kad visas politinių dalykų žinojimas yra ir gali būti tik praktinis, o ne teorinis (žr. Strauss 2007b: 515).

Tokia dvejopa politinės teorijos termino reikšmė kartais sukelia nemažai keblumų, nes nuo šešto dešimtmečio prasidėjusios kalbos apie politinės teorijos „pabaigą“ gali lengvai įgyti skirtingas prasmes ir reikšti labai skirtingus dalykus. Dar daugiau neaiškumo sukelia tai, kad iki pat bihevioristinio judėjimo politinė teorija, kaip politikos mokslo disciplina, daugiausiai gyvybingumo sėmėsi būtent iš politinės filosofijos ir buvo su ja itin glaudžiai susijusi. Vienas svarbiausių bihevioristinio judėjimo politikos moksle tikslų kaip tik ir buvo reformuoti politinę teoriją bei sutraukti jos sąsajas su politine filosofija.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog šiuo atveju politikos mokslo kritikai filosofai klaidingai suprato politikos mokslininkų naudotą politinės teorijos reikšmę ir ėmė ginti ne savo discipliną. Tačiau ši užvalga neteisinga dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, siekdami reformuoti savo disciplinos šaką, politikos mokslininkai griežtai sukritikavo tuos politinės teorijos teiginius ir pamatinius principus, kurie buvo perimti iš politinės filosofijos, todėl tokia tuometinės politinės teorijos, kaip politikos mokslo šakos, kritika neišvengiamai kartu reiškė ir politinės filosofijos kritiką. Andrewo Hackerio pastaba apie tai, kad didžiausia politinės teorijos silpnumo priežastis yra „visiška priklausomybė nuo „Didžiųjų knygų““ (Hacker 1954: 775), išreiškė dominuojančią nuostatą tarp politikos mokslininkų. Antra, politikos mokslininkai patys labai dažnai politinės teorijos terminui teikdavo tai siauresnę, tai platesnę reikšmę. Taigi,

politinės teorijos prasmių painiojimas ir šio bei politinės filosofijos terminų naudojimas kaip sinonimų iki pat septintojo dešimtmečio buvo itin dažnas reiškinys. Tačiau tai neturėtų labai stebinti žinant, jog terminai „politikos mokslas“ ir „politinė filosofija“ net XX amžiaus pradžioje dar kartais buvo vartojami kaip sinonimai.

Apie būtinybę politikos reiškinius ir politinį elgesį tyrinėti mokslškai pradėta kalbėti dar iki šeštojo dešimtmečio pradžios. Tačiau lūžio momentas, kuomet ši būtinybė įsisąmoninta visuotinai ir pradėti entuziastingi bandymai seną politikos mokslininkų svajonę paversti realybe, įvyko tik pačioje antros praėjusio amžiaus pusės pradžioje. Politikos mokslininkai ne tik kalbėjo apie naujus mokslškumo kriterijus, tačiau kartu ėmė kurti naujas politikos tyrimo programas, kurios turėjo užtikrinti gautų rezultatų mokslinį patikimumą. O kad toks rezultatų patikimumas būtų pasiektas, pirmiausia reikėjo tvirto tyrimų pagrindo – mokslinės teorijos ir metodologijos. Būtent todėl, pasak Gunnello, „biheivoristinė revoliucija buvo teorinė revoliucija“ (Gunnell 1983: 12).

Mokslo teorijos ir metodologijos klausimai tapo vienais svarbiausių politikos moksle. Domėjimasis jais politikos mokslininkus nuvedė į tas mokslo filosofijos sritis, kuriose tuo metu vienareikšmiškai dominavo loginis pozityvizmas. Šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje politikos mokslas patyrė antrą pozityvistinės filosofijos įtakos bangą, kuri buvo ne ką mažesnė nei pirmoji, lėmusi politikos mokslo atsiradimą XIX amžiaus antroje pusėje. Nors pozityvizmui būdingų bruožų politikos moksle buvo visada, jie niekada nebuvo tokie akivaizdūs kaip šeštajame XX amžiaus dešimtmetyje ir septintojo dešimtmečio pradžioje

Senoji politinė teorija, politikos mokslininkų nuomone, akivaizdžiai neatitiko elementarių mokslškumo kriterijų. Ji rėmėsi politine filosofija, o ją mokslininkai laikė disciplina, kurioje daugiau moralizavimo nei mokslškumo ir kuri daugiausia remiasi ne faktiniais, o normatyviniais teiginiais. Biheivoristai buvo įsitikinę, kad tarp faktų ir vertybių egzistuoja neperžengiama loginė praraja, o „normatyviniai laisvės, teisingumo ar autoriteto klausimų sprendimai – pagrindiniai ikimoksliniame politikos tyrime – geriausiu atveju buvo

suprantami kaip subjektyvios tyrinėtojo emocinės išraiškos“ (Farr 1995: 204), be to, dar atmieštos stipria metafizikos doze. Herberto Simono teigimu, politikos mokslas „paveldėjo iš savo pradininkų – istorijos, teisės ir etikos – pasenusią metodologiją, reikalingą radiklios pertvarkos“ (Simon et al. 1950: 411). Jis vienas pirmųjų atvirai pareiškė, kad ankstesnė politinė teorija griežtai kalbant beveik neturi nieko bendra su žodžiu „teorija“. Tačiau dabar yra būtent tas laikas, kada „mums pavyko nuosekliai atskirti politinę teoriją (t.y. mokslinius teiginius apie politikos reiškinius) ir politinės minties istoriją (t.y. teiginius apie tai, ką žmonės pasakė apie politinę teoriją ir politinę etiką)“ (Ten pat, p. 411).

Davidas Eastonas straipsnyje *Modernios politinės teorijos nuosmukis* pabrėžė, jog politikos mokslas turėtų remtis „sisteminė empiriškai orientuota politinio elgesio teorija“ (Easton 1951: 51). Vienas svarbiausių politikos mokslininkų tikslų – visą dėmesį sufokusuoti į politinį elgesį, t.y. į tai, ką žmonės veikia ar ko imasi, o ne į tai, ką jie galvoja, rašo ar deklaruoja. Eastono nuomone, ankstenė politinė teorija buvo susitelkusi į istorinę analizę ir net neturėjo ambicijų būti politikos mokslo šaka, klojančia konceptualinius visos disciplinos pamatus. Būtent todėl politikos moksle nėra pasiekta ryškesnės pažangos. Jame sukaupta daug empirinio stebėjimo rezultatų ir suformuluota labai abstrakčių apibendrinimų, kuriuos sunku suvokti, nes nėra aiškiai apibrėžta, kokiais teoriniais principais remiantis gautos išvados.

Politiniai tyrimai be metodologinių ir teorinių pagrindų, Eastono nuomone, yra „akli“: „nevaldomi bendros teorijos, jie veda į primityvų empirizmą, kuriame vienus faktus užloja kiti, kol galiausiai pamiršamas pats tyrimo tikslas“ (Easton 1951: 54). Toks likimas, pasak jo, ištikdavo ankstesnius politikos mokslininkų bandymus empiriškai tyrinėti politiką: duomenų būdavo surenkama tikrai daug, tačiau be solidžių teorinių pamatų jų analizei ir tyrimo išvadoms trūkdavo mokslinio pagrįstumo. Po dvejų metų pasirodžiusioje knygoje *Politinė sistema (The Political System)* Eastonas išplėtojo minėtas idėjas ir nubrėžė naujas politikos mokslo plėtros gaires (žr. Easton: 1953). Bendrą jų įtaką visam biheviorizmo judėjimui pervertinti būtų labai sunku.



Pagrindines Eastono mintis viena ar kita forma pakartojo daugybė šeštojo dešimtmečio politikos mokslininkų. Beveik visuotinai įsivyravo nuostata, jog kol politinė teorija, kaip politikos mokslo šaka, nebus metodologiškai atnaujinta, jokios ryškesnės disciplinos pažangos neverta tikėtis. Šis teorijos atnaujinimas, biheviристų nuomone, visų pirma turėjo reikšti atsisakymą ydingo ikimokslinio užsiėmimo įvairiais senais filosofiniais tekstais, jų interpretacijomis ir moralizavimu. Todėl neišvengiamai pradėjo didėti politikos mokslo ir politinės filosofijos atskyra. Didžiųjų autorių idėjų interpretavimas ir nepabaigiamas diskutavimas apie tai, kas yra geras gyvenimas, politikos moksle paskelbtas veikla, neturinčia nieko bendra su mokslu apskritai.

Reikia pažymėti, kad dešimtmečio pradžioje politikos mokslininkų teiginiai apie mokslą ir metodą buvo labai abstraktaus pobūdžio. Neretai jie apsiribodavo apibendrintomis pastabomis apie stebėjimo, generalizacijų, loginės analizės poreikį ir svarbą (žr. Gunnell 1983: 14). Domėjimasis metodologiniais klausimais reikalavo „apsiskaitymo epistemologijos, logikos, mokslo filosofijos ir mokslinio metodo srityse“ (Driscoll, Hyneman 1955: 192). Trumpai tariant, metodologinės ir disciplinos moksliskumo problemos vedė į tas mokslo filosofijos sritis, kuriose tuo metu vyravo loginių pozityvistų idėjos. Bendras mokslo ir metodo supratimas politikos moksle buvo perimtas būtent iš loginių pozityvistų. Tačiau konkrečių pasiūlymų, kaip reikėtų bendrus jų teiginius perkelti į politikos mokslą ir kaip atlikti tikrai mokslinius tyrimus, dar nebuvo girdėti.

Šeštojo dešimtmečio viduryje politikos moksle ėmė rasti atsvara mokslininkams – biheviristams. Apskritai, biheviristinis judėjimas politikos moksle niekada nebuvo visiškai vieningas – nors pagrindiniais klausimais dažnai būdavo sutariama, tačiau bandant išsiaiškinti, kaip ir koku mastu politikos mokslą reikia reformuoti, kokius teorinius principus būtina suformuluoti, nuomonės neretai išsiskirdavo. 1955 metais JAV vykusioje konferencijoje *Politinė teorija ir politikos mokslas* jau buvo aiškiai pastebimas politikos mokslininkų susiskaldymas: „Viena vertus, čia buvo žmonių, kurie

tikriausiai nesipriešintų pavadinami biheavioristais plačiąja šio žodžio reikšme; jiems atrodė, kad pagrindinis šiuolaikinio politikos mokslo tikslas (net jo istorinė misija) yra pakeisti politikos studijų sritį į gryną *mokslinę* discipliną (...). Kita vertus, buvo ir tų (antibiheviorialistų, taip pat plačiąja prasme), kurie manė, kad politikos mokslo tikslas yra tai, ką jie pavadino politine *išmintimi*“ (Eckstein 1956: 477).

Tų, kurie save laikė biheviioristais, konferencijoje buvo dauguma. Jų nuomone, biheviioristų ir politikos teoretikų perskyra yra visiškai nepagrįsta. Nors biheviiorizmas labai aštriai kritikuoja politinę teoriją, dar nereiškia, kad teorija kritikams nerūpi. Priešingai, biheviioristams tikra, mokslinė politinė teorija yra pagrindinis jų siekis. Didžiausia kliūtis šiam tikslui pasiekti yra tai, kad „politinės teorijos“ pavadinimas „buvo nepateisinamai pasisavintas politinės minties istorikų“ (Eckstein 1956: 476). Tuo metu „antibiheviioristai“, kalbėdami apie politinę išmintį, pabrėžė, jog politikos tyrimo neįmanoma paversti tokiu mokslu, kokio siekia biheviioristai. Jų nuomone, vien paaiškinimo politikos tyrime neužtenka, ne mažiau svarbus čia ir tam tikras gilesnis, galbūt intuityvus visumos supratimas. Jo pasiekti tiesiog taikant mokslinius metodus neįmanoma. Atrodo, jog čia galima kalbėti apie metodologinių individualistų ir metodologinių holistų ginčą. Pastarieji daug skeptiškiau vertino scientizmo reišmę politikos mokslui, todėl taip pat galėtų būti pavadinti tradicionalistais.

Nors politikos mokslininkų nuomonės dėl politinės filosofijos bei reikšmės jų disciplinai šiek tiek skyrėsi, šeštojo dešimtmečio pabaigoje buvo vieningai sutariama, kad „politinė filosofija išgyvena sunkius laikus“ (Smith, D. 1957: 734). Scietistiškai orientuoti politikos mokslininkai manė, kad jai stigo moksliskumo, o tradicionalistams atrodė, kad politinė filosofija nepelnytai nustumta į periferiją, pamatiniai jos teiginiai nepagrįstai diskredituojami ir skelbiami nemoksliniais. Nors pastarieji ir toliau bandė ginti tradicines filosofines ir metodologines politikos mokslo nuostatas, jų pastangos bendrame to meto kontekste dažnai likdavo nepastebėtos.

Politinė teorija, kaip politikos mokslo šaka, buvo glaudžiai susijusi su politine filosofija, todėl buvo visuotinai manoma, kad šios filosofijos šakos

padėtis nė kiek ne geresnė. Ryškesnis filosofinis biheviorizmo nuostatų politikos moksle kritikų frontas ėmė formuotis tik pačioje šeštojo dešimtmečio pabaigoje, iki tol rimtesnių filosofinių argumentų prieš vyraujančias tendencijas politikos moksle nebuvo girdėti. Atrodė, kad ir politinės filosofijos likimas nulemtas: pagrindiniai jos teiginiai yra ne faktiniai, o normatyviniai, ji ne metodiška, o metafiziška, todėl kad ir kas ji yra, ji nėra ir nebus laikoma mokslu. Peterio Lasletto išvada, kad „tradicija nutrūko“ ir kad „politinė filosofija šiuo metu yra mirusi“ (Lasslett 1972: vii), 1956 metais, kai pirmą kartą pasirodė cituotas tekstas, daugeliui politikos mokslo atstovų atrodė visiškai pagrįsta. Ją po dvejų metų vienoje knygos recenzijoje pakartojo Robertas Dahlis: „Angliškai kalbančiame pasaulyje, kur tiek daug įdomių politinių problemų buvo išspręsta (bent jau išoriškai), politinė teorija yra mirusi. Komunistinėse šalyse ji įkalinta. Visur kitur ji yra merdėjanti“ (Dahl 1958: 89).

Šeštojo, „bihevioristinio“ dešimtmečio politikos mokslo raidos tendencijų apibendrinimui labai tinka Vladimero Key`aus jaunesniojo, 1957 metais tapusio Amerikos politikos mokslo asociacijos prezidentu, inauguracinėje kalboje ištarti žodžiai: „rūpesčiai dėl mūsų disciplinos būklės yra vienaip ar kitaip susiję su politinės teorijos vieta mūsų tyrinėjimuose“ (Key Jr., 1958: 967). Politikos mokslo teorija ir metodologija iš tiesų buvo pagrindinės to meto diskusijų temos. Tačiau politikos mokslininkams taip ir nepavyko pasiūlyti konkrečių, daugumai priimtinių idėjų, kaip jų disciplinoje ir būsimuose tyrimuose turėtų būti įgyvendinami bendri to meto pasiūlymai būti moksliškesniems, metodiškesniems ir aiškiai skirti faktinius teiginius nuo vertybinių.

Žinoma, buvo nemažai bandymų aiškiau nusakyti, kas buvo bendra visam šeštojo dešimtmečio bihevioristiniam judėjimui. Davidas Eastonas 1962 metais išskyrė aštuonis, jo nuomone, esminius biheviorizmo bruožus ir teiginius (žr. Easton 1962: 7-8). Po keleto metų aštuonis esminius biheviorizmo principus išskyrė ir Somitas bei Tanenhausas (žr. Somit, Tanenhaus 1967: 177-179), tačiau iš tų aštuonių su Eastono išskirtais bruožais daugiau ar mažiau sutapo šeši. Taigi, minėti bihevioristai sutarė dėl šių dalykų: visų pirma,

politikos mokslas turėtų tyrinėti empirinius politinius reiškinius, t.y. individų ir politinių grupių elgesį bei ieškoti jame reguliarumų, kad būtų galima daryti prognozes; antra, tyrimų duomenys turi būti kiekybiškai aprašomi; trečia, tyrimas turi būti pagrįstas tikslią teorija; ketvirta, politikos mokslininkai turėtų užsiimti grynai moksliniais tyrimais ir turėtų vengti „taikomųjų“ (siekiant kažką reformuoti); penkta, vertybės laikomos moksliskai nepagrindžiamomis, todėl tyrimų, susijusių su vertybėmis, reikia vengti, o visą dėmesį koncentruoti į empirinius faktus (nors, kaip ironiškai pastebėjo Farras, faktais buvo laikoma ne tai, kas gali būti stebima, o tik tai, ką biheviaristai pasirinkdavo stebėti buvo priimama kaip faktai (žr. Farr 1995: 203)); šešta, politikos mokslas turi siekti užmegzti glaudesnius ryšius su sociologija ir psichologija.

Vėliau dar ne kartą buvo grįžta prie bandymų išskirti esminius biheviarizmo principus, tačiau jie nedaug skyrėsi nuo paminėtų, nors tyrinėtojai jiems ir rasdavo vis kitas formuluotes. Kaip ir pirmieji, šie būdavo labai bendro pobūdžio, todėl 1974 metais Bernardas Susseris tiesiog pareiškė, kad biheviaristinis judėjimas nebuvo „nieko daugiau nei grynai mokslinių metodų pritaikymas politikos tyrinėjimui“ (Susser 1974: 272). Kokie tie moksliniai metodai, gilinamasi dažniausiai nebūdavo. Be to, tai, kas buvo laikoma moksliska, taip pat nebūdavo kritiskai apmąstoma. Mokslo ir moksliskumo vaizdinį politikos mokslininkai perėmė tiesiogiai iš pozityvistų, nors Riccio nuomone, biheviarizmą daugiausia paveikė Carlo Popperio idėjos. Visgi taip teigdamas Riccis tikriausiai klysta, nes Popperio idėjos JAV išpopuliarėjo tik po to, kai 1959 m. pasirodė angliškasis jo knygos *Logik der Forschung* vertimas.

Riccis savo knygoje *Politikos mokslo tragedija* išskyrė aštuonis esminius biheviarizmo politikos moksle principus (žr. Ricci 1984: 136-144). Visų pirma, jam būdingas siekis griežtai nustatyti moksliskumo kriterijus, kad būtų galima tiksliai pasakyti, kokia žmogaus veikla gali būti laikoma moksliska, o kokia – ne. Antra, biheviarizmas remiasi patikrinamumo principu. Trečia, turi būti galimybė mokslinius teiginius falsifikuoti. Ketvirta, tikrai moksliniai teiginiai turi pasižymėti negalutimumu, t.y. visada turi būti palikta galimybė juos koreguoti. Penkta, pripažįstama išskirtinė metodo svarba: tinkamai juo

naudojantis ne tik garantuojamas naujų žinių patikimumas, bet ir aptinkami klaidingi praeityje suformuluoti teiginiai, t.y. „apvalomas“ visas mokslas. Šešta, mokslo pažangai būtina mokslinė bendruomenė, kuri padeda sumažinti neišvengiamų pavienių klaidų poveikį bendrai mokslo raidai. Septinta, mokslas turi susidėti iš smulkių tikrovės elementų tyrimų, kuriuos mokslinė visuomenė sujungia į vieningą visumą. Aštunta, tinkamai vykdoma mokslinė veikla neišvengiamai reiškia mokslo pažangą: dabartiniai mokslininkai žino daugiau už buvusius, o būsimieji tikrai žinos daugiau už dabartinius.

Pirmieji šeši biheaviorizmo principai, pasak Ricci'o, visiškai sutampa su Popperio plėtotomis idėjomis apie mokslines teorijas ir mokslinį tikrovės tyrinėjimą. Paskutiniai du yra išvesti iš pirmųjų. Keista, kad Riccis beveik nieko nekalba apie loginio pozityvizmo įtaką biheivoristiniam judėjimui. Tai šiek tiek glumina, ypač žinant, jog Popperis savęs niekada pozityvistu nelaikė. Tačiau, kaip pastebi Nekrašas, daugelis ketvirtajame dešimtmetyje plėtotų Popperio idėjų buvo labai artimos pozityvizmui (žr. Nekrašas 2010: 303). Ryškesni pozityvizmo ir Popperio idėjų skirtumai atsirado vėliau, jau po biheivoristinio judėjimo. Vis dėlto akivaizdu, jog Riccis, neaptardamas loginio pozityvizmo, nepasigilino į platesnį kontekstą ir nepasidomėjo, kokie mąstytojai ar idėjinės srovės pirmieji paveikė biheivorizmą.

Praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio viduryje biheivorizmo banga politikos moksle ėmė slūgti. Jau 1961 metais pasirodžiusiame Roberto Dahlio straipsnyje *Biheivoristinis požiūris politikos moksle: antkapio sėkmingam protestui įrašas* bandoma fiksuoti revoliucijos pabaigą ir apibendrinti pasiektus rezultatus. Šiame straipsnyje Dahlis aptarė ir biheivoristinio judėjimo kilimo priežastis. Pirmiausiai dvi išskirtas ir, ko gero, reikšmingiausias – intelektines, trumpai verta paminėti. Visų pirma, judėjimas neatsiejamas nuo anksčiau darbe minėto Merriamo veiklos. Jis jau 1925 metais skatino dėmesį fokusuoti į politinio elgesio tyrimą. Be to, per du vėlesnius dešimtmečius jam vadovaujant Čikagos universiteto Politikos mokslo fakultetui šioje įstaigoje susiformavo visa būsimų biheivoristų karta (vadinamoji Čikagos mokykla): Haroldas Lasswellas, V. O. Key'us jaunesnysis, Davidas Trumanas, Herbertas Simonas,

Gabrielis Almondas (žr. Dahl 1961: 763). Antra, bihevioristiniam judėjimui prielaidas sudarė ketvirtajame dešimtmetyje iš Europos, ypač iš nacistinės Vokietijos į Valstijas pasitraukusių mokslininkų „atsivežtas“ sociologinis ir psichologinis požiūris į politiką. Būtent tada, pasak Dahlio, Valstijose labiausiai išplito Durkheimio, Freudo, Weberio ir kitų Europos mokslininkų idėjos. Be šių dviejų bihevioristinių judėjimų iššaukusių veiksnių, Dahlis dar išskyrė istorines aplinkybes (Antrojo pasaulinio karo patirtį), Politinio elgesio komiteto įkūrimą *Socialinio mokslo tyrimo taryboje* 1945 metais, sociologinių apklausų (ypač rinkimų metu) išpopuliarėjimą ir išaugusią įvairių fondų paramą politinio elgesio tyrimams.

Septintajame dešimtmetyje politikos mokslininkų požiūriai į praėjusio dešimtmečio intelektualinius pokyčius ėmė vis labiau skirtis. Vieni toliau plėtojo biheviorizmo idėjas ir bandė politikos moksle įtvirtinti scientistines nuostatas. 1962 metais Williamas Rikeris savo knygos *Politinių sąjungų teorija* išangoje dar su praėjusio dešimtmečio įkarščiu pareiškė:

Bendras šios knygos tikslas yra pateikti dar vieną (numanomą) pavyzdį (šalia keleto kitų, jau egzistuojančių), kad politikos mokslui yra įmanoma pranokti išminties knygų lygį ir tikro mokslo apie žmonių elgesį kūrime prisidėti prie ekonomikos bei psichologijos. Tarp politikos mokslininkų jaučiamas aiškus intelektualinis sujudimas dėl to, kad tradiciniai jų disciplinos metodai yra patekę į visišką akligatvį. Šie tradiciniai metodai – istorijos rašymas, institucijų aprašymas ir teisės analizė – dviejų paskutinių kartų buvo kruopščiai naudojami, tačiau dabar daugeliui (įskaitant ir mane) atrodo, kad jie gali padėti pasiekti išmintį, tačiau ne žinias ir mokslą. Kol toks rezultatas yra neabejotinai naudingas žmonių veikloje, jis reiškia nesėkmę politikos *moksle* (Riker 1962: viii).

Tyrinėtojo nuomone, šiuolaikinis fizikos mokslas yra didžiausias įkvėpimo šaltinis mokslininkams, besidomintiems žmonių elgesiu. Socialinis mokslas, palyginus su juo, tebėra labai primityvioje stadijoje. Tačiau tobulėjimo kryptis visiškai aiški, vienintelis trukdis, neleidžiantis pasiekti panašios pažangos, yra netinkamų metodų taikymas. Todėl svarbiausias politikos

mokslininkų uždavinys yra rasti tinkamą būdą, kaip tiksliųjų mokslų metodus pritaikyti socialiniams mokslams.

Nors scientistiškai orientuotų politikos mokslininkų pasisakymų apie metodiškumo ir moksliskumo svarbą buvo ir vėliau, tačiau dėmesys šioms problemoms tarp pačių mokslininkų pamažu blėso. Tačiau, pavyzdžiui, Dahlio teigimu, tai liudijo ne bihevizmo pralaimėjimą ir idėjinį „išsisėmimą“, o veikiau sėkmę: daug svarbių bihevizistų principų buvo inkorporuoti į politikos mokslą, todėl iš naujo aktyviai įrodinėti jų svarbą atrodė verta tiek pat, kiek laužtis pro atviras duris (žr. Dahl 1961: 770). Daug politikos mokslininkų manė, kad svarbiausi bihevizistų teiginiai yra tiesiog akivaizdžiai teisingi ir nereikalaujantys gilesnės analizės. Tačiau taip atrodė ne visiems.

Septintajame dešimtmetyje susiformavo tai, ko šeštajame dešimtmetyje dar nebuvo – stipri opozicija bihevizmui. Politikos mokslą tiesiog užgriuvo kritikos lavina tiek iš politikos filosofų, tiek iš mokslo filosofų. Pirmųjų gretose išsiskyrė Leo Straussas ir jo idėjų įkvėpti mąstytojai, vėliau pavadinti bendru strosininkų vardu. Tačiau jie nebuvo vieninteliai: bihevizistiškai orientuotą politikos mokslą kritikavo Herbertas Marcuse, Hannah Arendt ir kiti mąstytojai. Kritikų idėjinis spektras buvo tikrai platus: nuo kairiųjų iki konservatorių (ar, tiksliau tariant, neokonservatorių). Be to, 1962 metais pasirodžiusi Thomas`o Kuhno knyga *Mokslinių revoliucijų struktūra* privertė iš naujo permąstyti pamatines bihevizistiškai orientuoto politikos mokslo prielaidas (žr. Kuhn 1962: 2003).

Politikos moksle iki tol vyravo nuomonė, kad tinkamai parinkti ir taikomi metodai garantuoja lėtą, tačiau užtikrintą mokslo pažangą. Kuhno mokslinių revoliucijų teorija, priešingai, teigė, kad didžiausi kokybiniai mokslo šuoliai dažniausiai įvyksta ne taikant nustatytus metodus, o kaip tik jų nepaisant ar net kartais juos laužant. Vadinasi, metodo klausimai mokslui nėra tokie svarbūs, kaip manė loginiai pozityvistai ar Popperis. Kuhnas iškėlė mintį, jog bet kokio mokslo atstovų tikrovės matymas yra apribotas specifinių paradigminių rėmų, kurių dažniausiai mokslininkai net nesuvokia, todėl ir nebando jų peržengti. Tai reiškia, kad nė vienas mokslas negali pateikti visa

apimančio tyrinėjamos tikrovės vaizdo. Be to, nėra tokių vertinimo kriterijų, kuriais būtų įmanoma objektyviai įvertinti skirtingų mokslinių paradigmu požiūrį į tikrovę: bet kuris kriterijus yra daugiau ar mažiau „palankus“ vienam iš jų.

Galima daryti išvadą, jog bihevioristiškai orientuotas politikos mokslas, ligtolinę politikos analizę vertino kaip nemokslinę remdamasis savais, subjektyviais mokslškumo kriterijais, kurie nerūpėjo ir neturėjo rūpėti politikos filosofams. Be to, politikos mokslininkų mintis, jog perėjimas prie jų pasiūlyto politinės tikrovės tyrimo būdo reiškia mokslo pažangą, objektyviai kalbant tėra racionaliai nepagrįstas lūkestis. Mokslo pažanga, pagal Kuhną, nėra tokia tolydi ir vienakryptė, kokią įsivaizdavo bihevioristai. Ją lemia ne tiek skrupulingai metodiškas darbas, kiek kitos – subjektyvios ir sunkiai nuspėjamos priežastys. Remiantis Kuhno samprotavimo logika, didesnė pažanga politikos tyrinėjime būtų pasiekta apimant kuo daugiau politinės tikrovės matymo ir tyrimo paradigmu, o ne iškeliant vieną į privilegijuotą padėtį ir atmetant ankstesnes kaip pasenusias.

Bihevioristiškai orientuoti politikos mokslininkai pakankamai greitai rado gana stiprių kontraargumentų savo kritikams. Dažniausiai būdavo teigiama, kad Kuhnas ir jo pasekėjai nepakankamai aiškiai suvokė skirtumus tarp teorijų generavimo ir vėlesnio jų įvertinimo ir patvirtinimo arba atmetimo. Be jokios abejonės, Kuhno teorija taip pat turėjo silpnų vietų, kurias pastebėjo jo kritikai, tačiau pats tokios teorijos atsiradimas stipriai sumažino scientiškai orientuotų politikos mokslininkų pretenzijas į išskirtinį bihevioristinių principų ir metodologijos statusą politikos moksle. Nors, kaip kartais teigiama, bendrai politikos mokslas, ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose, išlaikė bihevioristinę kryptį, iš tiesų jis net šeštajame dešimtmetyje nebuvo absoliučiai metodologiškai vieningas. Vieningu jis dažniausiai atrodė tik tiems, kurie to, kas netelpa į biheviorizmo rėmus, apskritai nebuvo linkę laikyti politikos mokslo dalimi.

Septintojo dešimtmečio pabaiga žymėjo kaip niekad didelį politikos mokslininkų susipriešinimą. 1967 metais bihevioristinėms tendencijoms



politikos moksle besipriešinantys politikos mokslininkai *Amerikos politikos mokslo asociacijoje* įkūrė *Susirinkimą naujam politikos mokslui* (*Caucus for a New Political Science* – CNPS arba tiesiog *Caucus*). Ši mokslininkų grupė buvo nepatenkinta tiek pagrindiniais *Asociacijos* išpažįstamais politikos tyrimo principais, tiek jos oficialia reakcija į reikšmingus politinius įvykius. Kol vieni jos nariai tiesiog diskutavo apie būtinus pokyčius jų disciplinoje, kiti jau viešai nuogaštavo, kad politikos mokslas, kaip disciplina, neturi ateities perspektyvų (žr. Surkin, Wolfe 1970).

*Amerikos politikos mokslo asociacija* negalėjo ignoruoti šių reikšmingų pokyčių jos disciplinoje. Davidas Eastonas, 1968 metais tapęs *Asociacijos* prezidentu, 1969 metais susiklosčiusią situaciją pavadino nauja, postbiheviaristine revoliucija politikos moksle (žr. Easton 1969: 1051). Ji kilo sustiprėjus politikos filosofų ir politikos mokslininkų nepasitenkinimui scientistinėmis politikos tyrinėjimo tendencijomis ir jau ryškėjančiomis tokios krypties pasirinkimo pasekmėmis. Daugelio politikos mokslininkų ir net politikos filosofų nuostabai, vienas svarbiausių biheviarizmo politikos moksle pradininkų ne tik išsamiai aptarė tuometinio politikos mokslo kritikų argumentus, bet ir su daugeliu iš jų visiškai sutiko, tuo sukeldamas didelį biheviaristiškai orientuotų politikos mokslininkų nepasitenkinimą (žr. Farr 1995: 219). Eastono nuomone, politikos mokslo kritikų argumentai turi padėti disciplinos atstovams kritiškiau pažvelgti į tai, ką ir kaip jie daro, kokiais principais remiasi ir kokių tikslų siekia. Aklas dabartinių politikos mokslo plėtros tendencijų gynimas niekur neveda. Pasak Eastono, jau dabar aišku, jog kai kurių pamatinių biheviarizmo principų (pvz., radikalaus vertybinio neutralumo siekio) nėra nei būtina, nei juo labiau įmanoma įgyvendinti. „Tačiau mitas, kad tyrimas gali būti vertybiškai neutralus, miršta sunkiai“ (Easton 1969: 1057).

Vis dėlto Eastono įvardintame postbiheviarizme politikos mokslui nepavyko pasiekti ryškesnių kokybinių pokyčių, kurių poreikį išsakė pats autorius. Politikos mokslininkai taip ir liko pasidaliję į tuos, kurie kritikavo (ir tebekritikuoja) politikos mokslą, kad jis per mažai moksliškas ir į tuos, kurių

nuomone, bihevioristinis judėjimas ir scientistinės tendencijos žymėjo politikos tyrinėjimų nuosmukį. Bihevioristų perimtas pozityvistų požiūris į metodologijos reiškmę, griežtą mokslinės ir nemokslinės veiklos skirtį, nulemtą faktų ir vertybių perskyros, susilaukė daug griežtos kritikos. Dabartinėje socialinio mokslo filosofijoje stiprėja kitos, pozityvizmui dažnai priešingos nuostatos. Pozityvizmo kritikai pasimėgaudami prisimena 1978 metų Bryano Magee`io ir Alfredo J. Ayerio pokalbį televizijos laidoje *Idėjų žmonės*. Paklaustas, kokius ryškiausius pozityvizmo trūkumus mato pats pozityvistas, Ayeris daugelio nuostabai atsakė: „Aš manau, didžiausias trūkumas yra tai, kad beveik viskas jame buvo klaidinga.“ Magee`io pokalbiai su žymiais šiuolaikiniais mąstytojais vėliau buvo perkelti į knygą (žr. Magee 1982).

Politikos mokslo fragmentaciją, politikos mokslininkų susikaldymą vėliau pripažino ir kiti įtakingi politikos mokslininkai. Gabrielis Almondas 1988 metais savo straipsnyje *Atskiri stalai: mokyklos ir sektos politikos moksle* pareiškė, kad „įvairios politikos mokslo mokyklos ir sektos dabar sėdi prie atskirų stalų, kiekviena turinti savo teisingo politikos mokslo sampratą, tačiau kartu kiekviena slepianti savo pažeidžiamumą“ (Almond 1988: 828). Tiek politikos mokslininkai, tiek politikos filosofai, kritikuojantys vienus ar kitus politikos mokslo principus, pasak Almondo, nėra linkę ieškoti bedrų problemų sprendimų ir dažnai užsispyrusiai laikosi savos pozicijos, vengdami bent kiek kritiškiau įvertinti savąsias pažiūras.

Tai, kad politikos mokslas stokoja atskiras jo šakas jungiančio konceptualinio branduolio, 1990 metais apskritojo stalo diskusijoje, kurią, beje, išprovokavo Almondo straipsnis apie atskirus politikos mokslininkų stalus, pripažino ir kiti politikos tyrinėtojai: Johnas Gunnellas, Ianas Shapiro, Kennethas Shepsle`is . Almondo nuomone, disciplinos branduoliu ir įvairias jos šakas jungiančia grandimi turėtų būti politinė teorija, tačiau paskutiniaisiais dešimtmečiais ji tokia akivaizdžiai nėra (Monroe et al. 1990: 35). Gunnellas pabrėžė, kad politikos mokslo susiskaidymas kartu reiškia rimtas disciplinos tapatumo problemas, kurios, beje, buvo nuo pat disciplinos atsiradimo. Bihevioristinė revoliucija, pasak Gunnello, kaip tik ir buvo siekis galutinai

išspręsti šias problemas. Akivaizdu, jog to padaryti nepavyko. Tačiau pavyko kai kas kita: filosofiška – normatyviškai orientuota politinė teorija biheviuistų išpuolių akivaizdoje užsidarė savo dramblio kaulo bokšte. Tai pakenkė tiek bendrai politikos mokslui, tiek konkrečiai politikos teoretikams. Pirmieji, pasak Gunnello, prarado „didžiąją dalį savo kritinės savimonės“, o antrieji – „jungtį su pagrindine institucinės realybės dalimi, kuri, nors ir netiesiogiai, jungė juos su politika“ (Monroe et al. 1990: 37).

Ianas Shapiro konstatavo, jog „mes gyvename laikotarpiu, kai disciplinoje nėra nei vyraujančios paradigmos, nei apibrėžto problemų ir metodų rinkinio“ (Ten pat, p. 37). Tačiau jis kartu pabrėžė, jog dėl politinės teorijos nuosmukio ir negebėjimo būti jungiančiąja politikos mokslo grandimi kalti patys teoretikai, pernelyg mažai dėmesio skyrę politinei tikrovei. Skirtingų politikos tyrinėtojų diskusijoje išryškėjo ir „teisingos“ politikos mokslo istorijos problema. Ji patvirtina šio darbo skyriaus pradžioje išsakytą mintį, jog egzistavo ir tebeegzistuoja skirtingos šios disciplinos istorijos versijos, dėl kurių tebėra ginčijamasi iki šių dienų.

Šiandien galima konstatuoti, kad biheviuistinis judėjimas žymėjo reikšmingą politikos mokslo raidos etapą, kuriame politikos mokslininkų ambicijos ir viltys pagaliau pasiekti trokštamą jų disciplinos mokslininkų laipsnį buvo kaip niekad didelės. Dėl jų pagrįstumo ir apskritai reikalingumo tebėra diskutuojama ir dabar. Šių diskusijų dalyviai neišvengiamai nustato asmeninį santykį su šeštajame dešimtmetyje politikos moksle keltomis idėjomis. Farras, analizuodamas biheviuistinio judėjimo įtaką politikos mokslui, savo darbą apibendrina įžvalga, jog šiuo metu „be postbiheviuizmo, politikos mokslas yra tiesiog *postbiheviuistinis*“ (Farr 1995: 220). Biheviuizmo pasiekimai greičiausiai iki galo netenkina nei jo kritikų, nei proponentų: biheviuizmas paliko aiškia žymę politikos moksle, tačiau jo principai nebuvo visuotinai įtraukti į discipliną. Daugelis tyrinėtojų konstatuoja, jog politikos mokslas išlieka fragmentiškas, o skirtingos jo šakos viena nuo kitos labai atsiribojusios. Taigi, tebėra sėdima prie „atskirų stalų“.

Tiesa, kiek kitokią nuomonę 1996 metais išsakė Almondas, prieš beveik dešimtmetį pats ir pasiūlęs atskirų stalų metaforą politikos mokslo susiskaidymui įvardyti. Jo netenkino postmodernūs apibendrinimai, jog egzistuoja daugybė atskirų ir vienodai pagrįstų požiūrių tiek į politikos mokslą, tiek į metodiškumo bei objektyvumo svarbą jame. Politikos moksle, pasak Almondo, iš tikrųjų egzistuoja metodų ir požiūrių pliuralizmas, tačiau jis labiau sinergetiškas nei izoliacinis (žr. Almond 1996: 93). Įvairiapusiškumas gali būti ir disciplinos brandumo ženklas. Tačiau, nors ir suteikdamas pliuralizmui pozityvią vertę, tyrinėtojas liko ištikimas biheviorizmo idealams. Vyraujanti nuomonė, kad nebėra privilegijuoto politikos mokslo kanono, pasak jo, yra neteisinga: „objektyvi, tiksli erudicija iš tikrųjų yra privilegijuota gija mūsų disciplinos istorijoje“ (Ten pat, p. 87). Visgi dabartinės politikos mokslo raidos tendencijos žymi tradicionalistiškai orientuotų politikos mokslininkų persvarą prieš bihevioristus. Be to, politinės filosofijos pozicijos šiuo metu taip pat yra nepalyginamai tvirtesnės nei prieš pusšimtį metų. Jei tuo metu biheviorizmo ir tradicionalizmo ginče sėkmė akivaizdžiai lydėjo pirmuosius, tai dabar tradicionalistai įgavo daugiau pasitikėjimo savimi

Šiaip ar taip, biheviorizmo sukeltos įtampos politikos moksle išlieka gyvos ir šiandien. Tiesa, jos nebėra tokios ryškios: tyrinėtojų kalbėjimo tonas nepalyginamai švelnesnis. Tačiau netolima bihevioristinės „revoliucijos“ patirtis šiuolaikiniuose politikos apmąstymuose dažnai iškyla ne tik kaip fonas, bet ir kaip pagrindinė teorizavimo paskata. Tiek priešingų pozicijų – biheviorizmo ir tradicionalizmo – atstovai, tiek politikos filosofai ir politikos mokslininkai apskritai kartas nuo karto pabando užmegzti glaudesnius tarpusavio ryšius (žr. Shalit 2009: 8). Oficiali *Amerikos politikos mokslo asociacijos* pozicija jau nebėra priešiška politikos filosofų atžvilgiu. Peteris Katzensteinas, ne taip seniai baigęs eiti *Asociacijos* prezidento pareigas, pareiškė, jog „politikos mokslui naudingos abiejų rūšių analizės: tiek supaprastinančios [t.y., statistinės ir matematinės – M.S], tiek suprobleminančios [filosofinės]“ (Katzenstein 2010: 20). Visgi bandymai bendradarbiauti kol kas yra pavieniai ir toli gražu ne visada sėkmingi: politikos

mokslininkų ir politikos filosofų santykius kur kas lengviau apibūdinti kaip komplikuotus nei kaip sėkmingus

### **1.2.3 Pagrindiniai politikos mokslo ir politinės filosofijos skirtumai**

Šiame, paskutiniame pirmosios dalies skyriuje būtų naudinga aptarti svarbiausius politikos mokslo ir politinės filosofijos skirtumus, išryškėjusius per pusantro šimto metų trukusią politikos mokslo raidą. Šių disciplinų palyginimas leistų koncentruotai pristatyti skirtingus pamatinius principus, kuriais jos remiasi, taigi – kartu savotiškai apibendrinti visą pirmąją darbo dalį. Be to, iš karto verta paminėti, jog siekiant nuskaidrinti politinę filosofiją ir politikos mokslą skiriančius bei vienijančius principus, žvilgsnį neišvengiamai patraukia ryški skirtumų ir panašumų disproporcija. Surasti tarp jų panašumų nepalyginamai sunkiau, o tai iš esmės nulemta fakto, kad „modernusis politikos mokslas ne tik atsiriboja nuo politinės filosofijos, bet ir stengiasi ją likviduoti“ (Beneton 2009: 90). Daugybė politikos mokslininkų, ypač biheavioristinio judėjimo metu, garsiai išsakė ar tyliai palaikė nuomonę, jog politinė filosofija ne tik pateikė klaidingus atsakymus, bet iš esmės formulavo ydingus ir beprasmius klausimus. Tam tikra prasme politikos mokslas turėjo viską pradėti iš naujo.

Kaip jau minėta, politinės filosofijos tradicijoje yra vienas svarbus lūžio momentas, leidžiantis skirti klasikinę ir moderniąją politikos sampratą. Politikos mokslas į klasikinę politinę filosofiją žiūri kur kas kritiškiau nei į moderniąją. Todėl skirtumų tarp klasikinės politinės filosofijos ir politikos mokslo nepalyginamai daugiau. Modernioji politinė filosofija tam tikrais atžvilgiais padėjo pamatus moderniajam politikos mokslui ir yra jam artimesnė nei klasikinė. Visgi politikos mokslas atmeta ir ją: nors ir kur kas „realistiškesnė“, ji vis tiek stokoja moksliskumo. Daugelio politikos mokslininkų įsitikinimu, tai toli gražu ne objektyvus ir mokslinis politinės tikrovės pažinimo būdas. Dar kartą verta pabrėžti, jog lyginant politinę

filosofiją ir politikos mokslą, bus bandoma išskirti bendriausius abiejų disciplinų bruožus. Kaip žinoma, politikos mokslas, lygiai taip pat, kaip ir politinė filosofija, nėra vienalytis.

Metodiškumo klausimas politikos mokslo kūrėjams buvo vienas svarbiausių ieškant naujos disciplinos tapatumo bei siekiant išryškinti savo pranašumą politinės filosofijos atžvilgiu. Reikalavimas politinius reiškinius tirti metodiškai buvo girdimas jau iš socialinių pozityvistų. Kaip jau minėta, politikos mokslas turi remtis tais pačiais ar bent labai panašiais metodais į tuos, kuriuos naudoja gamtos mokslai: stebėjimu, eksperimentu (tiesa, jau iš pat pradžių pastebėta, jog socialiniame pasaulyje vykdyti eksperimentus nepalyginamai sudėtingiau), lyginimu. Žinant, kokią stiprią tikslųjų mokslų įtaką dėl jų sparčios pažangos patyrė besiformuojantis politikos mokslas, neturėtų stebinti šio mokslo atstovų bekompromisis tvirtinimas, kad politinių reiškinių analizė yra bevertė, jei ji neatitinka griežtų mokslinio tyrimo kriterijų. Šie kriterijai laikui bėgant kito, tačiau reikalavimas, kad „mokslininkai turi laikytis nešališkos, metodiškos ir į objektyvumą orientuotos pažinimo tvarkos“ (Jokubaitis 2008: 11), iš politikos mokslo niekur nedingo.

Philippe'as Benetonas, kalbėdamas apie metodiškumo svarbą politikos moksle, apibendrina:

metodas yra absoliuti pradžia. Šia prasme pozityvistiniai socialiniai mokslai yra idealistiniai: jie pradeda ne nuo dalykų, o nuo minties. Mokslas yra žmogaus dvasios pergalė prieš sveiko proto realizmą; jis reikalauja pakeisti požiūrį į pasaulį. „Socialinis mokslininkas“ privalo atsikratyti visko, kuo jis tikėjo būdamas paprastas žmogus, tam tikra prasme imtis naujo vaidmens ir skirti dėmesį ne dalykams, o mokslinio proto galimybėms ir riboms. Metodas sąlygoja visa kita. Jis turi keturias auksines taisykles: išoriškumas, neutralumas, techninių priemonių naudojimas, bendrybių nustatymas (Beneton 2009: 91).

Politinei filosofijai, ypač klasikinei, metodo klausimas nėra toks reikšmingas. Klasikų nuomone, kaip politinės praktikos neįmanoma suvesti į iš anksto apibrėžtas procedūras, taip ir politinės teorijos negalima išprausti į griežto metodo rėmus. Skiriasi pamatinės politikos mokslo ir politinės

filosofijos prielaidos: pirmajam politika yra panaši į tam tikrą inžineriją, politinei filosofijai – labiau į meną, apšviestą filosofijos, o ne į tikslų mokslą. Mechaninius procesus geriausia nagrinėti remiantis aiškiai apibrėžtomis taisyklėmis. Klasikinės politinės filosofijos požiūris į politiką taip teigti neleidžia: ten, kur daug ką lemia vertybės, žmonių iracionalumas, politinių veikėjų supratingumas, metodiška ir griežta analizė gali „užgriebti“ tik nedidelę (ir tikriausiai ne pačią svarbiausią) politinės tikrovės dalį.

Geriausiai žinomas ir turbūt svarbiausias politikos mokslo metodo reikalavimas numato būtinybę atskirti faktus ir vertybes. Apie jos svarbą politinei analizei vienas pirmųjų pradėjo kalbėti dar Machiavellis: „yra didžiulis skirtumas tarp to, kas dedasi pasaulyje, ir to, kas turėtų būti, tad žmogus, priimantis norimą už esamą, veikiau rengia sau pražūtį, nei kuria savo gerovę“ (Machiavellis 1992: 60). Svarbios politikos mokslo nuostatos – faktų ir vertybių perskyros – aptikimas moderniosios politinės minties pradininkų darbuose – patvirtina spėjimą, kad moderniąją politinę filosofiją ir naują politikos mokslą sieja tam tikri ryšiai. Vertybinis neutralumas tapo dominuojančia nuostata visuose socialiniuose moksluose. Vertybių klausimai buvo perkelti į iracionalumo sritį, jų sprendimai paskelbti subjektyviomis sprendžiančiųjų nuomonėmis, o ne tikru moksliniu žinojimu. Pasak politikos mokslininkų, klasikai, kalbėdami apie galutinius politikos tikslus, žmogiškosios prigimties realizavimą, painioja vertybinius ir faktinius teiginius, todėl jų samprotavimų išvados neatitinka moksliskumo reikalavimų.

Politinėje filosofijoje vertybės neretai tampa itin reikšmingu ar pagrindiniu samprotavimų objektu. Politikos moksle taip atsitikti negali. Kad galėtų juos aptarti, „vertybinius teiginius mokslininkai bando išversti į išorinių – socialinių, biologinių ar psichinių – žmogaus elgesio paskatų kalbą“ (Jokubaitis 2008: 12). Tik tuomet gali būti atliekama pakankamai moksliška šių paskatų analizė. Tačiau atlikus tokią redukciją vertybių reikšmė nepataisomai sumenkinama. Tuo metu politinei filosofijai, ypač klasikinei, gebančiai derinti deskriptyvumą ir normatyvumą, vertybių klausimai buvo labai svarbūs. Graikų mąstytojams nekėlė abejonių, kad politinės realybės padiktuoti klausimai

reikalauja ir normatyvinių atsakymų. Koks yra žmogaus gyvenimo ir politinis tikslas, kokia valstybinė santvarka yra geriausia, kokia politika yra teisinga – svarbiausi klasikinės politinės minties klausimai, kuriuos sprendžiant neįmanoma išvengti vertinimų ir žmogiškosios veiklos bei pasirinkimų hierarchizavimo.

Visgi kalbant apie politinę filosofiją vertybiškumo terminas gali šiek tiek klaidinti. Galbūt tiksliau būtų teigti, kad politinė filosofija yra normatyvinė, t.y. analizuodama pamatinės politikos problemas (tai, kas yra), ji kartu nurodo ar siekia nurodyti, kaip turėtų būti. Politinių problemų analizė leidžia filosofams formuluoti tam tikras normas, kuriomis daugiau ar mažiau turėtų remtis žmonės, veikiantys politinėje erdvėje. Klasikinė politinė filosofija nėra vertybiška ta prasme, kad tai nėra savavališkų ar grynai subjektyvių nuomonių ir vertinimų sritis. Moderniojoje politinėje filosofijoje atsiradęs ir naujuose socialiniuose moksluose išplitęs vertybinio neutralumo principas apskritai yra sunkiai pritaikomas bandant suprasti klasikinės politinės filosofijos specifiką. Politikos mokslininkų kritika, nukreipta į klasikinę politinę filosofiją, nurodant, kad ši filosofija nėra vertybiškai neutrali, todėl negali būti laikoma moksliska, yra šiek tiek nekorektiška, nes klasikais moksliskumo pirmiausia nesiejo su vertybiniu neutralumu ir jie netapatino normatyviškumo su subjektyvumu. Taigi, vertybinių ir faktų skirtis neturėtų būti tapatinama su subjektyvumo ir objektyvumo skirtimi. Klasikinė politinė filosofija yra racionalistinė ir objektyvistinė, nors tuo pačiu metu ir kalba apie tam tikras normas bei principus. Šie dalykai klasikams vienas kito neneigė.

Dažnai teigiama, kad politikos mokslui daug labiau nei politinei filosofijai politinių dalykų tyrime svarbus empiriškumas. Pasak Jokubaičio, politikos mokslininkams „galioja bendra mokslinio pažinimo taisyklė – teorija turi būti pagrįsta empiriniais faktais“ (Jokubaitis 2008: 11). Iš tiesų, aptikti empirinio tyrimo aprašymą ir rezultatus kokiame nors politinės filosofijos veikale pavyksta daug rečiau, nei politikos mokslo darbuose. Herry`is Ecksteinas, JAV politikos mokslininkas, yra kandžiai pareiškęs, kad tyrimas, kurio rezultatai „patvirtinami atitikimu [tikrovei – M.S.], yra „mokslas“, o tai,



kas patvirtinama bet kuo kitu (arba apskritai nepatvirtinama, kas yra „aukščiau patvirtinimo“) yra filosofija“ (Eckstein 1956: 481). Politikos moksle naudojamosi daugybe techninių priemonių, atliekami įvairūs kompiuteriniai modeliavimai. Čia remiasi matematika bei informatika. Tokia empiristinė politikos mokslo orientacija, kuri politinei filosofijai yra svetima, kai kuriems tyrinėtojams ir ypač politikos mokslininkams neretai pasufleruoja mintį, kad politikos filosofai užsiima mažai ką bendra su politine tikrove turinčia veikla. Jei laikomasi tokios nuostatos, tuomet daroma išvada, kad politikos filosofams svarbiausias yra idėjų pasaulis, o politikos mokslininkams – politinė tikrovė. Tačiau tai labai paviršutiniška išvalga. Empiriškumo ir tikroviškumo klausimas yra daug sudėtingesnis. Politikos mokslui ir politinei filosofijai iš tiesų būdingi skirtingi patyrimo įprasminimo būdai. Kitaip tariant, šias disciplinas skiria požiūriai, kas gali (ir turi) būti laikoma tyrinėjimui prieinama tikrove. Faktas, kad politikos mokslininkai orientuojasi į empirinę politinės tikrovės tyrinėjimą, politikos filosofams nutrukdo kelti klausimo, kiek tas politikos mokslininkų postuluojuamas empiriškumas yra iš tiesų tikroviškas.

Politinė filosofija, kaip ir politikos mokslas, formuluoja tam tikrus apibendrinimus. Tačiau apibendrinimų griežtumas labai skiriasi. Panašiai kaip gamtos mokslai, politikos mokslas siekia atrasti ir formuluoti itin griežtas bendrybes – socialinius dėsnius, kurie mokslininkams padėtų paaiškinti, kodėl žmonės veikia būtent taip, o ne kitaip, specifinėse politinėse situacijose (žr. Ball 2007: 4). Klasikinė politinė mintis remiasi nuostata, kad politikos tyrimas negali tapti gryna teorija. Politinė realybė yra nuolat kintanti, čia nėra visada ir visur galiojančių principų. Būtent todėl Aristotelis pabrėžė supratingumo, kaip sugebėjimo atrasti tinkamą sprendimą konkrečioje politinėje situacijoje, dorybę. Politikos mokslininkai, prakalbę apie socialinių dėsnių egzistavimą, užsibrėžė kur kas daugiau nei filosofai: atrasti iki tol istorijoje negirdėtas socialines bendrybes.

Politikos mokslininkai ir politikos filosofai skirtingai mąsto apie savo disciplinos perspektyvas. Politikos moksle giliai išsisknijusi mokslo pažangos idėja, todėl į praeities žinojimą žvelgiama kaip į žemesnę tobulumo pakopą

esantį ir aukštesnei dabartinei pakopai pamatus klojantį tikrovės pažinimo etapą. Pažangos idėja į socialinius mokslus atėjo iš gamtos mokslų. XVII a. mokslo revoliucija buvo akivaizdus mokslo plėtros ir pažangos pavyzdys, todėl nenuostabu, kad naujų socialinių mokslų atstovai taip pat tikėjosi, kad tinkami metodai užtikrins sėkmingą jų disciplinos plėtrą. Naujumas pradėtas laikyti savaimė vertingu dalyku: tai kažko tobulesnio ir geresnio pažadas. Toks požiūris į ateitį neišvengiamai keičia ir disciplinos istorijos supratimą. Daugelio politikos mokslininkų, ypač biheivioristiškai orientuotų, nuomone, politikos mokslo istorija jų disciplinos plėtrai mažai reikšminga, lygiai taip pat kaip fizikai ar biologijai. Būtent todėl, pasak Farro, daugelis „politikos mokslininkų nežinojo nei jų klasikinio paveldo, nei Machiavellio mokymų, nei dvidešimto amžiaus politikos pragaro“ (Farr 2006: 238). Nors dabartinės politikos mokslo plėtros tendencijos liudija didesnę susidomėjimą disciplinos istorija, jis toli gražu neprilygsta politikos filosofų dėmesiui praeities mąstytojams.

Politinėje filosofijoje tikėjimo pažanga nerasime. Mąstytojai apskritai nėra linkę pažangos sąvokos taikyti filosofijai, vienas pagrindinių filosofinių problemų bruožų yra jų neišsprendžiamumas. Avnerio Shalito nuomone, jei ir galima kalbėti apie abiejų disciplinų pažangą, tenka pripažinti, kad ji vyksta net ne skirtingais, o priešingais būdais: politikos mokslas tobulėja kaupdamas duomenis ir plėsdamasis, kai tuo metu politinė filosofija žengia pirmyn nuolatos kritiškai permąstydamą ir dažnai atmesdama anksčiau suformuluotas idėjas ir koncepcijas (žr. Shalit 2009: 38). Filosofų netenkina informacijos ir teorijų kaupimas, jie nuolat grįžta prie tų pačių pamatinių klausimų. Labai svarbus politinės filosofijos analizės objektas yra jos pačios istorija. Šis aspektas neleidžia politinei filosofijai taikyti gamtos mokslo metodologijos. Jei būti geru fiziku galima ir nestudijavus fizikos istorijos, tai būti geru politikos filosofu nesusipažinus su Aristotelio ar Hobbeso idėjomis vargu ar įmanoma. Tiek ankstesni, tiek šiuolaikiniai politikos filosofai neišsivaizduoja savo mąstymo be apmąstymo ir aptarimo tų autorių, kurie anksčiau už juos mąstė apie politinius dalykus (žr. Farr 2006: 228).

Peterio Wincho nuomone, tiek, kiek politikos mokslas siekia būti moksliskas (tikslųjų mokslų prasme), jis praranda autorefleksiskumą – vieną svarbiausių filosofijos bruožų. Politikos filosofams jų mokslo istorija, nuolatinė politinių idėjų revizija ne mažiau svarbi nei juos supanti politinė tikrovė. Politikos mokslininkai šią politinės filosofijos savybę laikė dideliu jos trūkumu. Tačiau būtent ji gali apsaugoti filosofus nuo radikalių išvadų ir pretenzijų suabsoliutinti savo tikrovės supratimą ir pasisavinti raktą nuo durų į tikrovę. Mokslas šio saugiklio neturi. Wincho teigimu, „toks nefilosofinis nesąmoningumas yra iš esmės teisingas ir tinkamas tyrinėjant gamtą [...], bet pragaištingas tiriant žmonių visuomenę, kur besivaržančios gyvenimo sampratos, siūlančios skirtingas dalykų supratimo perspektyvas, yra esminė jos savybė“ (Winch 1995: 103). Politikos mokslininkai ir politikos filosofai skirtingai žvelgia į savo discipliną ir pamatines jos prielaidas. Daugeliu atvejų politikos mokslininkai politikos tyrimo kriterijus priima nekritiškai, o tuomet, kai tai daro kritiškai, elgiasi daugiau filosofiškai nei moksliskai.

Aptikti politikos mokslo ir politinės filosofijos panašumų nepalyginamai sunkiau, nei nurodyti pagrindinius jų skirtumus (o tai iš esmės sąlygota fakto, kad politikos mokslas didžiąja dalimi formavosi ne perimdamas politinės filosofijos nuostatas, bet jas neigdamas ir atmesdamas). Jokubaičio teigimu, svarbiausias šias disciplinas vienijantis veiksnys yra pastangos kurti teoriją (žr. Jokubaitis 2008: 20). Žinoma, čia galima kelti probleminį klausimą, ar apskritai žodis *teorija* klasikams ir, pavyzdžiui, modernųjų tikslųjų mokslų atstovams ir jiems prilygti siekiantiems politikos mokslininkams reiškia tą patį. Nesileidžiant į gilesnius šio klausimo svarstymus iš tiesų tenka pripažinti, kad politikos mokslininkai, ypač biheviaristai, teorijos sąvokos prasmę suvokia kitaip nei filosofai. Tačiau tiek vieni, tiek kiti siekia formuluoti tam tikrą racionalių apibendrinimų visumą ir šis siekis abi disciplinas leidžia drąsiai vadinti rimtomis akademinėmis disciplinomis. Kai filosofiją vadiname mokslu, turime omenyje kažką kitą nei tada, kai mokslu vadiname fiziką. Vertinant tikslųjų mokslų (į kuriuos lygiavosi ir toliau lygiuojasi daug politikos mokslininkų) standartais, politikos mokslas dažnai laikomas „moksliskesniu“

nei filosofija, t.y. savo empiristine nuostata jis atsiduria arčiau gamtos mokslų nei filosofija. Kitas klausimas – ar šių standartų visuotinį taikymą skirtingoms disciplinoms pripažįsta politikos filosofai. Dauguma jų yra linkę teigti, kad bandymas savitus tikslųjų mokslų „moksliškumo“ ir „teoriškumo“ standartus primesti visoms disciplinoms yra visiškai nepagrįstas ir niveliuojantis. Šiaip ar taip, abiejų disciplinų požiūrius į politinius reiškinius mes vis dėlto laikome moksliniais, nors ir nėra (o gal ir neturėtų būti) vieningai sutariama dėl moksliškumo kriterijų. Ši nuostata leidžia politinės filosofijos ir politikos mokslo išvalgas atskirti nuo literatūrinių ar publicistinių politinių išvalgų. Kitaip nei, pavyzdžiui, literatūriniai tekstai, politikos mokslo ir politinės filosofijos tekstai yra pretenduojantys į tiesą diskursai. Jiems būdinga tam tikra loginė mąstymo ir argumentavimo struktūra.

Dabartinė abiejų disciplinų padėtis taip pat yra labai panaši. Tiek politinėje filosofijoje, tiek politikos moksle vyrauja mokyklų ir metodų įvairovė. Abi disciplinos labai išsiskaidžiusios: surasti kiekvieną iš jų vienijančią teorinę šerdį būtų tikrai sunkus uždavinys. Tiesa, politikos filosofams tai yra visiškai natūrali jų disciplinos būklė. Politikos mokslininkams, ypač tiems, kurie tikėjo, kad bihevioristinė revoliucija padės pasiekti vieningumą jų disciplinoje, tokia padėtis liudija politikos mokslo nuosmukį. Daugeliui politikos mokslininkų reikėjo nemažai laiko susitaikyti su bihevioristinių idealų žlugimu. O kai kurie to nėra padarę iki šiol.

## **2. LEO STRAUSSAS: MOKSLINIO POLITIKOS TYRIMO RIBOS IR POLITINĖS FILOSOFIJOS REIKŠMĖ**

### **2.1 L. Strausso idėjų reikšmė disciplinų raidos kontekste**

Prieš imantis Strausso idėjų analizės derėtų trumpai nušviesti jo mokslinės veiklos kontekstus. Jie svarbūs, nes be jų būtų sunku tinkamai įvertinti Strausso originalumą bei reikšmę tiek politikos mokslui, tiek ir politinei filosofijai. Šiame poskyryje nesiekama išsamiai aptarti visų Strausso biografijos detalių, tačiau kai kurias iš jų – lemtingas jo intelektualinei veiklai – neišvengiamai reikės paminėti.

Leo Straussas – žydų kilmės vokiečių – gimė 1899 metais Kirchhaino miestelyje, Heseno žemėje. 1921 metais Hamburgo universitete įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Apgynęs disertaciją Straussas toliau studijavo filosofiją įvairiose Vokietijos aukštosiose mokyklose, o po metų atvyko į Breisgau Freiburgo universitetą klausyti Edmundo Husserlio fenomenologijos paskaitų. Ten jis pirmą kartą išgirdo apie Martiną Heideggerį, tuomet dar menkai žinomą mąstytoją. Heideggerio idėjos, išgirstos jo paskaitose, radikaliai pakeitė Strausso požiūrą: iki tol žavėjęs Maxu Weberiu ir jo aistringumu atsidaivimu mokslui, vėliau Straussas pareiškė, jog palyginus su Heideggerio tikslumu, gilumu ir gebėjimu interpretuoti, Weberis atrodė kaip našlaitis vaikas. Tiesa, Strausso požiūris į Heideggerį ir į kai kurias jo idėjas vėliau žymiai pakito, tačiau net ir po Antrojo pasaulinio karo Straussas Heideggerį laikė vienu reikšmingiausių XX amžiaus mąstytojų.

Požiūrį į mokslinio žinojimo ištakas bei ribas Straussas, kaip ir Heideggeris, perėmė iš Husserlio. Tėdo McAllisterio teigimu, Husserlis buvo įsitikinęs, jog dauguma to meto mokslininkų „nesugebėjo suprasti, kad jų, kaip mokslininkų, pasaulio suvokimas yra „mūsų natūralaus supratimo“ vedinys, todėl ir Husserlis, ir Straussas stengėsi identifikuoti tas ikimokslines patirtis, kurios teorizavimą daro įmanomą“ (McAllister 1995: 151). Nors Strausso moksliniai interesai labai nutolo nuo paties Husserlio interesų, tačiau tam tikros

Husserlio nuostatos apie mokslinio tyrinėjimo prigimtį Straussui visą laiką išliko labai artimos.

1925 metais Straussas pradėjo dirbti Žydų tyrimų akademijoje Berlyne, taip pat dėstė kitose aukštosiose mokyklose. 1931 metais jam buvo paskirta Rockefellerio fondo parama stažuotėms Prancūzijoje ir Britanijoje. Po stažuotėjų Paryžiuje Straussas 1934 metais išvyko į Angliją, kur 1935 metais laikinai įsidarbino Kembridžo universitete. Negavęs nuolatinio darbo Kembridže, mąstytojas 1937 metais išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Prieš palikdamas Europą Straussas jau buvo išleidęs tris knygas: *Spinozos religijos kritika (Die Religionskritik Spinozas, 1930)*, *Filosofija ir teisė (Philosophie und Gesetz, 1935)*, *Hobbeso politinė filosofija (The Political Philosophy of Hobbes, 1936)*. Jose iškeltos žinojimo ir tikėjimo prieštaros, modernybės ištakų bei jos santykio su religija problemos Straussui liko aktualios visą gyvenimą.

Jungtinėse Amerikos Valstijose Straussas užėmė trumpalaikes istorijos dėstytojo pareigas Kolumbijos universitete. Kitais metais jis tapo vizituojančiu tyrinėtoju *Naujojoje socialinių tyrimų mokykloje*, įsikūrusioje Niujorke. Ši mokykla, beje, buvo pirmasis prieglobstis daugeliui mokslininkų-emigrantų iš Europos. 1938 metais joje Straussui pavyko gauti nuolatinės pareigas. Būtent *Naujojoje mokykloje* po truputį ėmė kilti Strausso, kaip originalaus, išskirtinio mąstytojo, žvaigždė. 1944 metais Straussas tapo politikos mokslo ir filosofijos profesoriumi, tais pačiais metais jam buvo suteikta ir Jungtinių Amerikos Valstijų pilietybė. 1948 metais išleista Strausso knyga *Apie tironiją* padėjo jam išgarsėti už *Naujosios mokyklos* ribų. 1949 metais Straussas sulaukė pasiūlymo eiti politinės filosofijos profesoriaus pareigas Čikagos universitete ir jį priėmė. Kai 1953 metais Straussas išleido *Prigimtinę teisę ir istoriją*, jis jau buvo Amerikoje gerai žinomas klasikinės politinės filosofijos tyrinėtojas bei modernybės kritikas. Čikagos universitete mąstytojas dirbo mokslinį darbą iki 1967 metų.

Straussas mirė 1973 metais. Nuo 1967 metų iki pat mirties dar dėstė keliuose koledžuose, aktyviai rašė. Nuo 1957 metų Strausso paskaitos, seminarai ir pranešimai buvo įrašinėjami ir perspausdinami jo studentų ir

pasekėjų. Mąstytojui buvo suteikti garbės daktaro vardai ne viename JAV ir Europos universitete. Strausso idėjos paveikė daugybę mąstytojų, susiformavo savotiška strosininkų mokykla. Tiesa, Strausso pažiūros sulaukė ir ne ką mažiau kritikos (daugiausiai iš bihevioristiškai orientuotų politikos mokslininkų). Didžiausio Strausso įtakingumo ir žinomumo laikas sutapo su bihevioristinės „revoliucijos“ epocha JAV politikos moksle. Tačiau būtent penktojo dešimtmečio akademinė Strausso veikla padėjo pamatus vėlesniam jo įtakingumui ir žinomumui. Atrodo, jog pirmoje darbo dalyje minėtas Gunnello spėjimas, jog bihevioristinis judėjimas iš dalies buvo prevencinė ataka prieš tokių kaip Straussas mąstytojų skelbtas idėjas apie griežtai mokslinio politikos tyrimo negalimumą, turi realų pagrindą.

Straussas politikos moksle dažniausiai prisimenamas kaip vienas svarbiausių ir radikaliausių bihevioristinio judėjimo iškeltų principų kritikų. Straussas atmetė beveik visas pagrindines pirmoje darbo dalyje išskirtas biheviorizmo nuostatas. Be to, jis tvirtino, kad šiuolaikinės politikos supratimas neįmanomas be klasikinių tekstų analizės. Straussui didžiausią įspūdį darė ne tiek klasikų atsakymai į jiems rūpimus politinius klausimus, kiek jų požiūris į politiką: jie buvo ne politinio gyvenimo stebėtojai, o dalyviai, be to, jų filosofavimo pagrindas ir pradžia buvo ne mokslininis mąstymas, o praktinis, sveikas protas. Naujausias politikos mokslo raidos tendencijas mąstytojas laikė nuoseklia pirmųjų naujųjų laikų politikos filosofų – Machiavelli'o, Hobbeso – idėjų apie žmogaus prigimtį, valstybės kilmę ir tikslą radikalizacija. Lyginant su klasikine, modernioji politinė filosofija (jau nekalbant apie visai neseniai atsiradusį politikos mokslą) Straussui atrodė nepalyginamai primityvesnė.

Straussas, žinoma, nebuvo vienintelis bihevioristinio politikos mokslo kritikas. Bihevioristines tendencijas politikos moksle kritikavo Frankfurto mokyklos atstovai: Maxas Horkheimeris, Theodoras Adorno, Herbertas Marcuse. Veiksma sąvoką priešindama elgesio sąvokai pamatines biheviorizmo nuostatas kritiškai vertino ir Hannah Arendt. Scientistines tendencijas politikos moksle taip pat kritikavo Isaaš Berlinas, Michaelas Oakeshottas. Kaip pabrėžė Almondas, politikos mokslas sulaukė kritikos tiek iš kairiosios, tiek iš

dešniosios pakraipos mąstytojų, tačiau tarp jų Straussas ir „jo pasekėjai politinėje teorijoje iš tiesų buvo savita rūšis“ (Almond 1988: 834). Strausso reakcija į bihevioristinį judėjimą buvo itin griežta, kaip, beje, ir bihevioristų atsakas į šio mąstytojo kritiką. Pozityvistinių elementų politikos moksle kritikai Straussas skyrė išskirtinį dėmesį. Kad būtų įmanoma tinkamai suprasti ir įvertinti politinės filosofijos reikšmę, pirmiausia, jo įsitikinimu, reikėjo sugriauti to meto pozityvistinius „stabus“: vertybinio neutralumo principą, griežto metodiškumo sureikšminimą ir istoricistinį požiūrį tiek į filosofiją, tiek apskritai į visą žmogiškąjį pažinimą. Šioje dalyje pirmiausia aptariamai būtent tie dalykai, kuriuos Straussas laikė svarbiausiais politikos mokslo trūkumais ir tik vėliau pereinama prie politinės filosofijos reikšmingumo klausimų.

Daugeliui bihevioristiškai orientuotų politikos mokslininkų Straussas pasirodė panašus į radikalų konservatorių, nespėjusių ar nesugebėjusių įsisąmoninti pažangiausių tuometinių mokslo filosofijos ir socialinių mokslų idėjų. Jo siūlymai grįžti prie klasikinių politinės filosofijos tekstų, griežta progresizmo ir pozityvizmo kritika daug kam atrodė kaip desperatiškas bandymas sugražinti praėjusius laikus, atstatyti nepataisomai susikompromitavusios politinės filosofijos prestižą ir paneigti atrodytų savaime suprantamą dalyką – tikslųjų mokslų autoritetą. Visgi šie Strausso ir jo idėjų apibūdinimai nėra tikslūs. Straussas iš tikrųjų žavėjosi (kartais pernelyg stipriai) klasikine politine filosofija, tačiau jis niekada neteigė, kad praeitis ar praeties filosofija yra savaime vertingi dalykai. Priešingai, jis buvo įsitikinęs, kad filosofo pareiga yra itin atidžiai analizuoti praeties mąstytojus ir nepriimti jokių autoritetų idėjų be racionalaus ir kritinio tyrimo. Be to, kalbėdamas apie modernybę, Straussas ne tik išvelgė pavojingas jos tendencijas (vertybių reliatyvizavimą, masinės kultūros išsigalėjimą, neribotą žmogiškųjų galių plėtimą), bet ir privalumus bei atvertas naujas galimybes (žr. Norton 2004:115). Eugene`as Milleris aukščiau minėtą Strausso idėjų vertinimą taip pat laikė nepagrįstu ir net paradoksaliu. Pasak jo, šis mąstytojas jau trečiojo praėjusio amžiaus dešimtmečio pradžioje, paveiktas tuo metu dar nedaug kam žinomo



Heideggerio idėjų, nosisuko nuo Weberio ir pradėjo „galynėtis“ su pozityvizmu (žr. Miller 1999: 92).

Heideggeris atmetė vieną iš pamatinių pozityvizmo nuostatų, skelbiančių, jog mokslinis mąstymas ir mokslinis žinojimas yra vieninteliai tikri ir patikimi, o filosofija yra tiek verta, kiek ji atitinka griežtus mokslininko reikalavimus. Pasak jo, žmogus, siekiantis pažinti pamatinius dalykus, neišvengiamai turi tapti nemokslininkas. Be to, toks nemokslininkumas yra ne mąstymo trūkumas, o privalumas, nes „visa mokslinė mintis tėra išvestinė filosofinio mąstymo forma, kuri stabarėjo tol, kol įgavo savo dabartinį mokslinį pavidalą. Filosofija niekada nekyla iš mokslo ar mokslui padedant ir jai niekada negali būti suteiktas tas pats rangas kaip mokslams. Ne, ji pirmesnė ir viršesnė savo rangui ir ne vien tik „logiškai“ arba užimama vieta mokslų sistemos lentelėje. Filosofija yra visiškai skirtingoje sferoje, jai galioja visai kita tvarka“ (Heidegger 1961: 21). Heideggeriui pozityvistų bandymai vertinti filosofiją remiantis griežtais moksliniais kriterijais atrodė visiškai beprasmiški.

Be to, Heideggeris iš principo atmetė idėją, kad bet koks mokslas gali atitrūkti nuo savo filosofinių šaknų. Todėl pozityvistai, griežtai laikydami antimetafizinių nuostatų, vokiečių filosofui paradoksaliai patys buvo metafizikai. Kaip pastebėjo Nekrašas, „Heideggeris ne kartą pabrėžė tai, kas jam buvo akivaizdu, nors pozityvistai su tuo visiškai nesutiktų: pats pozityvizmas yra metafizikos rūšis. Tiksliau, jis pripažino, kad pozityvizmas yra metafizikos priešybė, bet kartu tvirtino, jog metafizikos antipodas yra metafizikos forma“ (Nekrašas 2010: 262). Be to, Heideggeris pozityvizmą laikė prasta ir, net galima sakyti, pavojinga metafizika: apeliuodama į gryną mokslininkumą, ji teigia suradusi objektyvius savo pranašumo ir pažangumo įrodymo kriterijus.

Heideggerio pozityvizmo bei scientizmo kritika Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo apmąstyta ir įvertinta kur kas vėliau, nei tai padarė Straussas. Šių idėjų, kurios vėliau padarė nemažą įtaką socialinių mokslų raidai, to meto politikos mokslininkai dar nebuvo girdėję. Todėl vėlesnė pozityvizmo, kaip filosofinės mokyklos, krizė daugeliui Amerikos socialinių mokslininkų buvo

netikėta, tačiau Strausso skaitytojams – ne. Apskritai, didžioji dauguma to meto politikos mokslininkų net nelaikė savęs pozityvistais ar pozityvistiškai orientuotais. Jie tiesiog stengėsi savo tyrimus plėtoti remdamiesi naujausiomis ir jų požiūriu pažangiausiomis metodologinėmis nuostatomis. Strausso požiūris į tas nuostatas buvo diametraliai priešingas. Kaip pastebėjo MacAllisteris, pagrindiniai politikos mokslo kanonai Straussui atrodė „apkrėsti didžiąja dalimi pasenusiais moderniojo projekto įsitikinimais“ (McAllister 1995: 70), t.y. progresistinėmis nuostatomis, kuriomis buvo beveik besąlygiškai tikima Apšvietos amžiuje. Kritinei šių įsitikinimų, sudarančių politikos mokslo teorinį branduolį, analizei Straussas skyrė ypač daug dėmesio ir ją laikė itin reikšminga. Jo nuomone, tam tikros pozityvizmo nuostatos, perimtos politikos mokslininkų, griauna įsitikinimus, būtinus politinei ir socialinei tvarkai išlaikyti. Tuo metu daugybė politikos mokslininkų arba nepripažino, kad jų disciplina tokį branduolį turi, arba apie jį paprasčiausiai negalvojo,

Čia verta paminėti, jog kai kurių tyrinėtojų nuomone, politikos mokslo ir politinės filosofijos santykių raidoje galima išskirti keturis ryškesnius periodus: priešišumą, perėjimą nuo priešiškumo prie abejingumo, perėjimą nuo abejingumo prie smalsumo ir galų gale retai pasitaikantį bendradarbiavimą (Shalit 2009: 38). Šis arbitralus apibendrinimas *iš pirmo žvilgsnio* atrodo visai taiklus. Politikos mokslininkai bihevioristinės „revoliucijos“ metu įdėjo daug pastangų siekdami atsiriboti nuo politinės filosofijos ir demaskuoti jos „nemoksliškumą“, todėl priešiško atsako iš politikos filosofų nereikėjo ilgai laukti. Rimtų iššūkių savo disciplinos tapatumui akivaizdoje, mąstytojai daugiau dėmesio ėmė skirti aiškesnių demarkacinių linijų tarp politikos mokslo bei politinės filosofijos nubraižymui.

Jei į minėtą politikos mokslo ir politinės filosofijos santykių raidos schemą pabandytume įtraukti Straussą, jis ne tik kad pakliūtų į priešiškumo etapą, bet ir neabejotinai užimtų pirmąsias pozicijas tarp oponuojančių politikos mokslo raidos tendencijoms. Galima teigti, jog Straussas yra žymiausias ir kai kuriais aspektais radikaliausias politikos mokslo kritikas. Šiuo metu pirminis politikos mokslininkų ir politikos filosofų priešiškumas lyg ir turėtų būti

išblėses. Ne vien Shalitas pirmąjį disciplinų raidos etapą yra linkęs vadinti šiek tiek „paauglišku“ kivirču dėl savojo tapatumo įtvirtinimo, nedavusiu jokios naudos nei politikos mokslininkams, nei politikos filosofams. Tačiau šios išvalgos nėra tikslios. Straipsnių ir monografijų apie Straussą ir mokslinio socialinio pasaulio tyrimo ribotumą gausia liudija, kad politinės filosofijos ir politikos mokslo ginčas nėra išblėses. Daug tyrinėtojų remiasi reikšmingiausiomis Strausso išvalgomis ar toliau jas plėtoja, griaudami šiek tiek naivų kai kurių tyrinėtojų įsitikinimą, kad konfrontacija jau yra praėjęs etapas. Shalitas yra linkęs teigti, kad bendradarbiavimas yra naudingesnis abiem pusėms ir į buvusį priešišumą reikėtų žvelgti kaip į nesolidų siekį įtvirtinti savąjį pranašumą. Dabartinis Strausso idėjų aktualumas verčia iš naujo permąstyti patį pirmąjį politikos mokslo ir politinės filosofijos santykių raidos etapą: ar jų ginčas gali būti išspręstas, ar šios dvi disciplinos, stovinčios ant skirtingų mąstymo ir tikrovės matymo pagrindų, gali pasiekti tam tikrų kompromisų? Ir jeigu gali, kaip tai atsiliepia disciplinų tapatumui? Atsakymų į šiuos klausimus bus ieškoma kituose šio darbo poskyriuose.

## **2.2 Politikos mokslo negalės ir prieštaravimai**

### **2.2.1 Faktų ir vertybių atskyrimas: galimybės ir pasekmės**

Griežtą faktų ir vertybių perskyrą Straussas laikė vienu didžiausių politikos mokslo trūkumų. Brėžiantys griežtą ribą tarp faktų ir vertybių laikosi nuostatos, kad socialinis mokslas gali nagrinėti tik faktinius teiginius ir jų priežastis, o vertybiniai klausimai nėra mokslinės analizės objektas. Strausso nuomone, politikos mokslininkai klysta ne tik dėl to, kad tiriant žmones, jų tarpusavio sąveiką apskritai sunku aiškiai atskirti, kokie teiginiai yra grynai faktiniai, o kokie – grynai normatyviniai, bet pirmiausia dėl to, kad vien jau bandymas juos atskirti stipriai iškraipo politinių dalykų supratimą. Knygoje *Kas yra politinė filosofija?* Straussas teigė:

Politiniai dalykai yra iš prigimties priklausomi nuo pritarimo ir nepritarimo, nuo pasirinkimo ir atmetimo, nuo vertinimo ir peikimo. Pati jų esmė yra nebūti neutraliais, o kelti reikalavimus žmonių paklusimui, lojalumui, apsisprendimui ar vertinimui. Žmogus jų nesupras kaip politinių dalykų, jei rimtai netraktuos jų atviro ar numanomo reikalavimo būti vertinamiems tokiais terminais kaip gerumas ar blogumas, teisingumas ar neteisingumas, t.y. jei žmogus politinių dalykų nevertins pagal tam tikrą gerumo ar teisingumo standartą (Strauss 1988a: 12).

Vertybinis neutralumas arba faktų ir vertybių atskyrimas visada buvo vienas reikšmingesnių politikos *mokslo* tikslų. Vertybinio neutralumo svarbą ypač akcentavo biheavioristai. Jų teigimu, tik aiškiai atribojus faktinius teiginius nuo vertybinių ir pastaruosius pašalinus iš mokslinio diskurso galima pradėti patikimą politinių reiškinių tyrimą. Strausso teigimu, tokie bandymai turi pavojingų implikacijų, kurių politikos mokslininkai nepastebi. Tiesa, mąstytojas savo darbuose itin retai minėdavo politikos mokslininkus, siūlančius griežtai atskirti faktus ir vertybes. Straussą labiau domino ne konkrečių mokslininkų pažiūros, bet bendros tendencijos politikos moksle ar apskritai socialiniuose moksluose (pasak jo, biheavioristinio judėjimo įkvėpti pokyčiai politikos mokslo raidoje turėjo daug panašumų su kitų socialinių mokslų raida (žr. Strauss 1962: 308). Tačiau vienam socialinio mokslo atstovui – Maxui Weberiui – mąstytojas skyrė ypatingą dėmesį (žr. Strauss 1971a: 35-80). Straussas buvo įsitikinęs, kad būtent Weberis daugiausia prisidėjo prie vertybinio neutralumo principo pagrindimo ir įtvirtinimo socialiniuose moksluose: „niekas kitas iki Weberio neskyrė tiek protinių pastangų, stropumo ir beveik fanatiško atsidavimo pamatinei socialinių mokslų problemai“ (Strauss 1971a: 36). Taigi, filosofinė faktų ir vertybių perskyros kritika Strausso darbuose daugeliu atvejų sutapo su Weberio požiūriu į faktų ir vertybių perskyrą kritika.

Vertybinis neutralumas, pasak Strausso, kartu reiškia neutralumą gėrio ir blogio, visiškai nesvarbu, kaip jie būtų suprantami, atžvilgiu. Šis pirminis veiksmas, faktinių ir vertybinių teiginių atskyrimas, gali būti įgyvendintas tik atsiribojant nuo bet kokių moralinių vertinimų. Tol, kol mokslininkas nepasiekė

tam tikros moralinės „nejautos“, jis pasmerktas daryti vertybinius sprendinius, kurie tyrėjo darbą padaro moksliskai nepatikimą. Strausso teigimu, „moralinis bukumas yra būtina mokslinės analizės sąlyga“ (Strauss 1988a: 18). Tačiau išsiugdytas įprotis žvelgti į politinius dalykus susilaikant nuo moralinių vertinimų sukelia nenumatytų neigiamų pasekmių.

Svarbiausia iš jų Straussas laikė nihilizmą. Nors jis neteigė, kad pozityvizmas, kaip filosofijos kryptis, pasiūliusi griežtai atskirti faktus ir vertybes, ir politikos mokslas, perėmęs šią pozityvizmo nuostatą, yra nihilistiniai, tačiau buvo įsitikinęs, jog pozityvizmas paruošė intelektinę dirvą moraliai asmenybę deformuojančiam nihilizmui: „kuo labiau mes esame socialiniai mokslininkai, tuo daugiau savyje išsiugdome indiferentiškumo bet kokiam tikslui jausmą, arba betiksliškumą ir konformizmą, būseną, kuri gali būti pavadinta nihilizmu“ (Strauss 1988a: 19). Nihilistinėms modernių socialinių mokslų tendencijoms ir apskritai nihilizmo genezei Straussas skyrė daug dėmesio. Tačiau nėra visiškai aišku, ką tiksliai Straussas laikė nihilizmu. Mąstytojas yra pateikęs nihilizmo apibrėžimą („Nihilizmas yra civilizacijos principų atmetimas“ (Strauss 1999: 364)), tačiau jis nedaug pasitarnauja siekiant labiau išgryninti šios sąvokos turinį Strausso filosofijoje. Strausso tyrinėtoja Anne Norton taip pat pabrėžė, kad per platus nihilizmo supratimas Straussui leido Vakarų pasaulyje išvelgti kur kas daugiau nihilistinių tendencijų, nei jų iš tiesų esama (žr. Norton 2004: 120).

Politikos mokslininkai, pasak Strausso, tiesą ir jos paiešką laiko viena svarbiausių vertybių. Čia išryškėja vertybinis paradoksas: mokslininkui, išsiugdžiusiam moralinio indiferentiškumo jausmą, jo pagrindinė mokslinė paskata ir vertybė – tiesos ieškojimas – turi nustoti galiojusi. Todėl jis kelia retorinį klausimą, kas tuomet lieka iš objektyvaus mokslinio tyrimo? Straussui, pasak Richardo Kenningtono, buvo akivaizdu, kad vertybių reliatyvizavimas ir jų laikymas racionaliai nepagrindžiamomis galiausiai pakerta ir paties racionalumo vertę (žr. Kennington 1991: 249). Tiesa, Straussas nebando svarstyti klausimo, ar tikrai tarp moralinių ir politinių vertybių, viena vertus, ir kognityvinių vertybių, kita vertus, iš tikrųjų egzistuoja toks glaudus ryšys, kaip

jis, atrodo, nekritiškai mano. Pozityvistai yra įsitikinę, kad jos iš esmės skirtingos ir niekas jų nesieja, nors, pavyzdžiui, Hilary Putnamas laikosi priešingos nuomonės (žr. Nekrašas 2010: 320-324).

Straussas manė, kad faktų ir vertybių atskyrimas gali paskatinti politikos mokslininkus neadekvačiai suvokti ir interpretuoti visus ankstesnius politikos apmąstymus. Jei politikos mokslininkai faktų ir vertybių atskyrą priima kaip savaime suprantamą dalyką, tuomet, Strausso teigimu, jie niekada rimtai nežvelgs į praeities mąstytojų politinių dalykų interpretacijas, kurios rėmėsi prielaida, kad objektyvūs vertybiniai sprendiniai yra įmanomi (žr. Strauss 1971a: 62). Kam gaišti laiką nuodugniai idėju, kurių pagrindas yra akivaizdžiai klaidingas, analizei? Reikia pastebėti, kad daug politikos mokslininkų iš tiesų taip ir galvojo. Tiesa, jie taip pat buvo įsitikinę, kad praeities mąstytojai šiaip ar taip nedaug galėtų prisidėti prie šiuolaikinių politinių problemų supratimo. Tuo metu Straussas tikėjo, kad fundamentalios politikos problemos buvo ir yra bendros tiek klasikams, tiek ir šiuolaikiniams mąstytojams. Deramas pirmųjų supratimas galėtų padėti pasiekti gilesnį tų problemų supratimą.

Faktų ir vertybių perskyros priežastimi Straussas laikė tarp socialinių mokslininkų įsigalėjusią nuomonę, jog vertybių konfliktai yra iš principo neišsprendžiami, o skirtingos vertybių sistemos negali būti nei lyginamos, nei hierarchizuojamos. Tačiau, pasak Strausso, tai labiau pirminė prielaida, postuluota remiantis specifinėmis moralinėmis nuostatomis, o ne įrodyta išvada. Be to, ji niekada nebuvo aiškiai pagrįsta: egzistuoja tik daugybė pastebėjimų, kad vienas ar kitas vertybių konfliktas yra neišsprendžiamas. Netgi Weberis, prirašęs tūkstančius puslapių, Strausso teigimu, neskyrė nė trisdešimties puslapių gilesnei savo samprotavimų prielaidų analizei. Tokį Weberio abejingumą vertybinio neutralumo principo prielaidoms Straussas aiškino tuo, kad vienas įtakingiausių socialinių mokslininkų nekritiškai rėmėsi modernių politikos filosofų politikos ir moralės nesuderinamumo idėja, kuri tiesiogiai kyla iš Machiavelli ar Hobbeso naujos – egoistinės, asocialios ir į konfrontaciją linkusios – žmogaus prigimties sampratos (žr. Strauss 1971a: 64-65). Tai, kas

Weberiu atrodė kaip sveikam protui akivaizdžios, įrodymų nebereikalaujančios nuostatos, Straussui buvo ginčytini moderniojo mąstymo postulatai.

Taigi, pavieniai tvirtinimai apie vertybių konfliktų neišsprendžiamumą dar neleidžia daryti visa apimančių apibendrinimų. Straussas metaforiškai pastebėjo: „išmintinga pripažinti, kad yra vertybių konfliktų, kurių faktiškai negali išspręsti žmogaus protas. Bet jei mes negalime nuspręsti, kuris iš dviejų kalnų su debesyse paskendusiomis viršukalnėmis yra aukštesnis, argi kartu mes negalime pasakyti, kad kalnas yra aukštesnis už kurmiarausį?“ (Strauss 1988a: 23). Iš Weberio perimtas įsitikinimas, kad vertybiniai klausimai negali būti racionaliai svarstomi, t.y., kad nėra ir negali būti tikrų žinių apie „turi būti“ sritį, dažnai paskatina neatsakingus ir paviršutiniškus samprotavimus, kas yra teisinga ir neteisinga, kas yra gera ir kas yra bloga. Rimti probleminiai klausimai kartais net nekeliama, o nustumiami į racionaliai nesvarstomų vertybinių klausimų sritį. Todėl griežta faktų ir vertybių perskyra iš politikos mokslininkų atima svarbiausius socialinio pasaulio supratimo įrankius. Pasaulio, kuris, pasak McAllisterio, „labiau sudarytas iš vertybių, o ne faktų“ (McAllister 1995: 81). Galima teigti, kad vien jau bandymą užimti vertybiškai neutralią poziciją politinių dalykų tyrime Straussas laikė pavojingu. Tačiau analizuodamas vertybinio neutralumo idėją Straussas iškėlė dar vieną mintį: reikalavimas griežtai skirti faktus ir vertybes yra prieštaringas. Ar tai reiškia, kad daugelio socialinių mokslininkų vertybinio neutralumo idealas tikrovėje yra tiesiog neįgyvendinamas?

Politikos mokslininkai, Strausso nuomone, patys sau prieštarauja teigdami, jog objektyvumo siekiantys tyrinėtojai privalo būti vertybiškai neutralūs. Vertybiškai neutralūs socialiniai mokslininkai iš principo negali kelti klausimo, ar jų mokslai yra vertingi, tačiau, pasak, Strausso, jie nuolatos pabrėžia savo disciplinos svarbą ir net būtinumą. Socialinių mokslų atstovai šią savo poziciją pagrindžia vienu pagrindiniu argumentu. Pasak jų, kad ir kokie bebūtų žmogaus ar visuomenės tikslai, juos įmanoma pasiekti tik žinant, kokių priemonių įgyvendinimas užtikrina trokštamą tikslą. Nuodugnus šių priemonių išmanymas yra pagrindinis ir išskirtinis socialinių mokslų tikslas. Vadinasi,

socialiniai mokslai yra tiesiog būtini bet kokiai visuomenei, visiškai nesvarbu, kokių tikslų ji siektų. Ar tai reiškia, kad socialiniai mokslai yra absoliuti vertybė? Tačiau, kaip pabrėžia Straussas, jei priskiriame socialiniams mokslams absoliučią vertę, iš karto kyla klausimas, ar nėra daugiau dalykų, kurie būtų vertingi patys savaime? Socialinis mokslininkas, norėdamas apginti vertybinio neutralumo principą, turi pripažinti, kad iš tikrųjų jis ne žino, bet subjektyviai tiki, kad pagrindinis mokslininko tikslas – tiesos paieška – yra gėris. Kitas žmogus turi absoliučią teisę tvirtinti, jog jam tiesos troškimas yra blogis.

Tačiau taip teigiant, pasak Strausso, būtina pasirinkti vieną iš dviejų alternatyvų: arba pripažinti, kad egzistuoja perskyra tarp kilnių ir niekingų tikslų, arba tvirtinti, kad tokios perskyros nėra. Pripažinus šią perskyrą galima teigti, kad egzistuoja daug kilnių tikslų ar idealų, kurie tarpusavyje yra nesuderinami. Todėl pasirinkus tiesą, turi būti atmesti kiti idealai (ir atvirkščiai, pasirinkus ką nors kitą, tenka atsisakyti tiesos idealo). Šią samprotavimo dalį galima reziumuoti išvada, kad net ir kilnūs žmonės nebūtinai privalo pasirinkti tiesą, nes gali rinktis ir kitas vertybes. Tačiau jei socialiniai mokslininkai pripažintų, jog egzistuoja kilnių ir niekingų tikslų perskyra, t.y. kad idealistinį sąžiningumą ir primityvų egoizmą skiria neperžengiama riba, jie, Strausso nuomone, neišvengiamai priimtų vertybinį sprendinį, kurį draudžia pamatinis socialinio mokslo vertybinio neutralumo principas.

Jeigu pasirenkamas kitas kelias ir teigiama, jog jokios perskyros tarp kilnių ir menkų tikslų nėra, vadinasi, elementarus naudos ar saugumo troškimas yra adekvatus mokslininko siekiui visomis jėgomis ieškoti tiesos. Tokiu atveju, teigė Straussas, pats tiesos troškimo idealas yra redukuojamas į naudos siekimą, nes atsiranda galimybė tarti, kad visa mokslininko veikla nukreipta į vieną ir tą patį tikslą – padinti pajamas, saugumą ar prestižą, t.y. parduoti savo žinias tam, kas už jas daugiausia sumokės. Toks vertybinis reliatyvizmas galiausiai pakerta socialinio mokslo autoritetą ir diskredituoja bet kokias mokslininkų pastangas pasiekti patikimų žinių. Straussas buvo įsitikinęs, kad modernusis mokslas, reikalaujamas griežtai atriboti mokslo ir moralės, ar, tiksliau sakant, faktų ir



vertybių sritis, gali degeneruoti į primityvų cinizmą ir tokiu būdu sunaikinti patį mokslinės veiklos pagrindą (žr. Strauss 1999: 365).

Politikos mokslininkai, Strausso nuomone, puikiai supranta, kokioje padėtyje atsidurtų jų disciplina, jei pamatiniai jos tikslai būtų diskredituoti, o mokslininkais niekas nepasitikėtų. Todėl jų „tvirtinimai, kad sąžiningumas ir tiesos ieškojimas yra vertybės, kurias pasirinkti yra tiek pat pagrindo, kiek ir atmesti, labiau primena lūpų ir liežuvio judesius, kurie neatitinka to, kas glūdi širdyje ar galvoje“ (Strauss 1988a: 20). Tokia politikos mokslininkų pozicija leidžia daryti išvadą, jog vertybinio neutralumo siekimas žymi ne tiek polinkį į nihilizmą, kiek pastangą maskuoti primityvų ir paviršutinišką vertybinių klausimų išmanymą. Vertybinius klausimus politikos mokslininkai yra linkę diskvalifikuoti, o tai reiškia, kad jie tam tikrus dalykus siūlo vadinti vertybėmis, tačiau kartu neleidžia moksliskai tyrinėti, kodėl jie yra vertingi. Todėl Straussas leidžia sau apibendrinti, jog vertybinio neutralumo principas labiau skatina ne tiek nihilizmą, kiek konformizmą ir filisterystę (ten pat, p. 20).

Politikos mokslininkai be abejo su šiuo apibendrinimu visiškai nesutiktų. Beje, kai kurie iš jų (pavyzdžiui Johnas Shaaras ir Sheldonas Wolinas) tvirtino, kad tokie apibendrinimai kyla iš paties faktų ir vertybių atskyros principo nesupratimo ar iškraipymo. Pasak jų, dauguma politikos mokslininkų visiškai nėra linkę neigti fakto, kad tikrovėje faktai ir vertybės yra persipynusios tarpusavyje. Greičiau „jų požiūris būtų toks, kad vertybės negali būti logiškai išvestos iš faktų ir kad grynai analitiniais sumetimais vienos ir kiti gali būti atskirti. Jų tvirtinimas remiasi prielaida, kad tam tikros problemų rūšys logiškai skiriasi nuo kitų rūšių ir kad empiriniai metodai leidžia sėkmingai tyrinėti tam tikras problemų rūšis, bet kartu jie visiškai netinkami kitoms, logiškai kitokios struktūros problemų rūšims“ (Shaar, Wolin 1963: 147). Pasak Shaaro ir Wolino, Straussas taip pat klysta teigdamas, kad visi ar didžioji dauguma politikos mokslo atstovų vertybes laiko moksline prasme bevertėmis ar beviltiškai subjektyviomis. Kalbėdamas apie vertybinio neutralumo principą Straussas analizuoja tik Weberio nuostatas. Šis mąstytojas, be jokios abejonės, padarė didelę įtaką politikos mokslo raidai, tačiau būtų nepagrįsta teigti, kad jo

įtaka buvo didžiausia ar reikšmingiausia, todėl išvalgę, kylančių iš Weberio idėjų analizės, suabsoliutinimas ir jo nuostatų priskyrimas visam politikos mokslui yra menkai pagrįstas.

Straussas laikėsi nuomonės, jog svarbiausių socialinių fenomenų neįmanoma studijuoti nedarant vertybinių sprendinių. Vertybinio neutralumo principas tinka tiksliesiems mokslams, tačiau tai nereiškia, kad jį galima tiesiogiai perkelti į socialinius ar humanitarinius mokslus. Pasak Strausso, neįmanoma suprasti mąstymo, veiksmo ar darbo kartu jo neįvertinant. Jei negalima šių dalykų adekvačiai įvertinti, greičiausiai jie dar nėra pakankamai gerai suprasti. Žinoma, galima siekti griežtai atskirti faktus ir vertinimus, tačiau toks siekis mažai ką duoda: „vertybiniai sprendiniai, kuriems uždraudžiama įeiti pro priekines politikos mokslo, sociologijos ar ekonomikos duris, patenka į šias disciplinas per galines duris“ (Strauss 1988a: 21). Tiek politikos mokslininkai, kalbantys apie demokratišką ir autoritarišką valdymą, tiek psichologai, analizuojantys tolerantišką ar despotišką asmenybę, Strausso įsitikinimu, neišvengiamai įsipainioja į moralinius vertinimus. Jie, dažniausiai patys būdami demokratai, autoritariškumui priskiria tas savybes, kurios jiems tiesiog nepriimtinos.

Tokios pat vertybinės „klaidos“ daromos bandant atskirti liberalumą nuo neliberalumo, nes dauguma politikos mokslininkų, ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose Strausso gyvenimo laikotarpiu, tiesiogiai ar netiesiogiai išreiškė palankumą būtent liberalizmo ideologijai. Beje, šią ideologinę politikos mokslininkų orientaciją Straussas nelaikė atsitiktine: ją iš dalies lemia ir faktų bei vertybių atskyra. Jei laikomasi nuostatos, jog egzistuoja griežta riba tarp faktų ir vertybių, be to, vertybės nelaikomos racionaliai pagrindžiamomis, tuomet socialiniu idealu tampa racionali, vertybių prigimtį visiškai įsisąmoninusi visuomenė. O „kadangi toks įsisąmoninimas numato, kad prieš proto teismą visos vertybės yra lygios, racionali visuomenė bus egalitarinė arba demokratinė ir leidžianti arba liberali: racionali doktrina, numatanti skirtumą tarp faktų ir vertybių, racionaliai pagrindžia liberalios demokratijos pasirinkimą – priešingai nei buvo numatyta šia perskyra“ (Strauss 1995: 221). Be to, sutapo

nemažai reikšmingų liberalizmo ir pozityvizmo nuostatų: tikėjimas pažanga, mokslo reikšmės iškelimas sprendžiant socialines ir ekonomines žmonių problemas ir iš to plaukiantis politikos, kaip socialinės inžinerijos, supratimas, moralės perkėlimas iš socialinės į asmeninę individo erdvę. Nenuostabu, jog daugeliui pozityvistiškai orientuotų politikos mokslininkų labiausiai artima buvo būtent liberalizmo ideologija. Straussas negalėjo nepastebėti šio idėjinio pozityvizmo ir liberalizmo artimumo. Tai, beje, iš dalies paaiškina ir kritišką mąstytojo požiūrį į liberalizmą.

Vertybiškai neutralus politikos mokslas, Strausso įsitikinimu, yra glaudžiai susijęs su liberalia demokratija. Politikos mokslininkai siekia kuo objektyviau tyrinėti politinius reiškinius, tačiau jie praktiškai neanalizuoja pačios liberalios demokratijos, šios santvarkos privalumų ir trūkumų. Todėl politikos mokslininkų tyrimai neišvengiamai tampa šališki. Žmogaus elgesio principai, suformuoti demokratijos režimo, priimami kaip universalūs. Tačiau svarbiausias šio nekritiško demokratijos kaip savaime suprantamo dalyko priėmimo trūkumas yra ne iškraipytas politinių dalykų supratimas, bet realus pavojus, kylantis pačiam režimui. Nekritiškas demokratijos priėmimas, Strausso nuomone, skatina ir stiprina pačias blogiausias ir pavojingiausias jos tendencijas. Jų, be abejonės, turi kiekvienas režimas. Kaip teigia Norton, Strausso prigimtinės teisės doktrina (apie ją bus kalbama kituose skyriuose) kaip tik ir turėtų būti atsvara pavojingoms demokratinio valdymo implikacijoms (žr. Norton 2004: 120).

Atmetant mintį, kad egzistuoja dalykai, turintys savaiminę vertę, ir tvirtinant, kad bet kokie vertybiniai sprendiniai, net ir tie, kurie palaiko demokratiją, nėra ir negali būti racionaliai pagrindžiami, atimama bet kokia galimybė racionaliai apginti pačią demokratiją. Tokia padėtis, kurią iš dalies suformavo bandymas atskirti faktus ir vertybes, leido kilti tam, ką Straussas pavadino liberalios demokratijos krize. Daugelis politikos mokslininkų, jų disciplinos institucionalizacijos pradžioje atvirai išreiškę savo vertybinį užsiangažavimą prisidėti prie liberalios demokratijos įtvirtinimo bei pagrindimo, vėliau, sekdami naujomis mokslinio politikos tyrinėjimo madomis,

privalėjo susilaikyti nuo bet kokių vertybinių teiginių. Jei kyla vertybiniai klausimai, tyrinėtojai privalo išlikti moksliski ir tylėti netgi tuo atveju, jei liberaliai demokratijai kyla realus pavojus. Būtent todėl apie politikos mokslą Straussas pasakė: „jis krapštinėjasi, kai Roma dega. Tai gali būti pateisinta tik dviem atvejais: arba jis nežino, kad krapštinėjasi, arba jis nežino, kad Roma dega“ (Strauss 1995: 223). Žvelgiant iš laiko perspektyvos šie Strausso nuogastavimai atrodo kiek perdėti. Tačiau tuo metu Jungtinėse Amerikos Valstijose plintančias istoricizmo ir reliatyvizmo idėjas Straussas, remdamasis asmenine patirtimi, laikė itin pavojingomis demokratiniam režimui. Jo teigimu, tokios pat idėjos paplito Vokietijoje prieš Hitlerio atėjimą į valdžią.

Visgi reikėtų trumpai paminėti, kad dėl pernelyg didelio ideologinio užsiangažavimo labai dažnai kritikuojamas pats Straussas. Tiesa, kai kurie pareiškimai, girdimi iš liberalių mąstytojų ar politikos mokslininkų apie Strausso konservatyvias politines pažiūras neretai būna perdėti ir mažai pagrįsti. Pavyzdžiui, Nicholas Xenos teigia, kad Straussas buvo „antidemokratas pamatine šio žodžio prasme, tikras reakcionierius. Tas, kuris norėjo grįžti į buvusią, ikiliberalią, ikiburžuazinę epochą, kupiną kraujo, drąsos, imperinio dominavimo, autoritarinio valdymo, gryno fašizmo“ (Xenos 2004: 4). Kiti tyrinėtojai gana paviršutiniškai priskiria Straussui tas pažiūras, kurios būdingos ne tiek jam, kiek jo pasekėjams, vadinamiesiems strosininkams, taip pat neokonservatoriams ar net aukštiesiems JAV politikams, įskaitant ir Georgą Bushą (žr. Xenos 2004;). Tokių primitivų tiesioginį strosininkų ar politikos veikėjų idėjų ir veiksmų kildinimą iš Strausso filosofijos kritikuoja Anne Norton. Susidaro įspūdis, kad vienas svarbiausių jos knygos *Leo Straussas ir Amerikos imperijos politika (Leo Strauss and the Politics of American Empire)* tikslų yra išryškinti esminius Strausso ir strosininkų, neokonservatorių ir JAV politikų, iniciavusių karus Afganistane ir Irake, idėjų skirtumus. Tyrinėtoja pastebėjo, kad daugeliu atvejų Strausso idėjos buvo iškraipytos ir net apverstos aukštyn kojom, o strosininkų pažiūros tapo stebėtinai panašios į makiavelizmą (žr. Norton 2004: 131).

Straussas nesižavėjo konservatizmu ir kai kurias konservatizmo nuostatas griežtai kritikavo, nes laikė jas historicistinėmis. Pavyzdžiui, mąstytojas pabrėžė, kad istorinės situacijos sureikšminimas ir universalių žmogaus teisių neigimas jas pakeičiant lokaliomis „anglų teisėmis“ tiesiogiai veda į historicizmą ir prigimtinės teisės atmetimą (žr. Strauss 1971a:14). Norton taip pat pabrėžė, kad Strausso politinė filosofija tiesiogiai neveda į konservatizmą (žr. Norton 2004: 161). Tačiau kiti tyrinėtojai tvirtina, kad Strausso idėjų implikacijos neabejotinai buvo konservatyvios (žr. McAllister 1995: 12). Shadia Drury Strausso pažiūras taip pat traktavo kaip itin artimas konservatizmui. Jos įsitikinimu, nors ir negalima vienpusiškai teigti, kad Strausso politinė filosofija tiesiogiai paveikė tik vienos konservatizmo krypties – neokonservatizmo – atstovus, akivaizdu yra tai, kad nė viena liberalizmo kryptis nepatyrė mąstytojo idėjų įtakos. To negalima pasakyti apie konservatizmą, todėl Strausso vertybinė ir politinė orientacija buvo pakankamai aiški (žr. Drury 2007: 73). Nasseras Behnegaras šią Strausso orientaciją apibūdino taip: „kaip ir visi ikimodernieji filosofai, jis buvo filosofinis radikalas ir politinis konservatorius“ (Behnegar 1999: 98). Behnegaras Strausso filosofinę laikyseną laikė artima klasikų – Platono ar Aristotelio – filosofinei laikysenai, tačiau vargu ar šio tyrinėtojo nuostatos Strausso atžvilgiu atlaikytų gilesnę kritinę analizę. Straussas iš tiesų bandė rekonstruoti klasikinių politinių mąstymą, tačiau ši rekonstrukcija buvo grynai modernistinė (panašiai kaip modernus buvo ir Renesanso siekis atgaivinti Antiką, kuris galiausiai baigėsi visišku ryšių su klasikine epocha sutraukymu).

Strausso kritikai, akcentuodami neliberalias ir nedemokratiškas jo pažiūras, dažnai apeliuoja į radikalias jaunojo Strausso pažiūras ir jo „kuketavimą“ su nacizmu. Kad tokie tvirtinimai turi realų pagrindą, yra patvirtinęs ir Peteris Minowitzas – žymus Strausso idėjų „gynėjas“ (žr. Horton 2009). Tai iš tiesų šiek tiek diskredituoja Strausso kritinę laikyseną demokratijos ir liberalizmo atžvilgiu. Žinoma, brandžiausiuose mąstytojo darbuose nacizmui artimų pažiūrų tikrai nėra. Strosininkai ankstyvasias Strausso pažiūras yra linkę traktuoti kaip jaunatvišką polinkį į radikalizmą,

kurio vėliau buvo atsisakyta. Tačiau griežčiausi kritikai tvirtina, kad Straussas tam tikra prasme visą gyvenimą liko radikalas, tačiau vėlesniuose tekstuose tai sunkiau pastebima dėl Strausso praktikuoto ezoterinio – nuo daugumos paslėpto ir prieinamo tik išskirtinio proto tyrinėtojams – mokymo (žr. pvz. Xenos 2004: 7, Drury 1985: 318). Vienaip ar kitaip, Strausso ideologinė laikysena buvo ir tebėra aštrių diskusijų objektas. Jų reikšmė šio darbo rėmuose nėra lemtinga, todėl pats laikas grįžti prie pagrindinės šio skyriaus temos.

Straussas tvirtino, kad vertybiškai neutralus politikos mokslas neįmanomas ir dėl to, jog jis numato pačią pirminę skirtį tarp politinių ir nepolitinių dalykų. Politikos mokslininkai, siekdami savo discipliną padaryti tikrai moksliską, visų pirma privalo atsakyti į klausimą „kas yra politiškumas?“ arba „kas tam tikrus dalykus daro politiškais?“. Tačiau, Strausso teigimu, neįmanoma apibrėžti politiškumo, to, kas susiję su poliū ar valstybe, neatsakius į klausimą, kas konstituoja tokio pobūdžio visuomenę. Visuomenės negalima aiškiai apibrėžti nenurodant, kokia jos paskirtis. O nurodžius jos paskirtį, neišvengiamai priimamas tam tikras standartas, kuriuo remiantis vertinami tiek politiniai veiksmai, tiek politinės institucijos. Taigi, jau pirminės politikos mokslo išeities pozicijos nėra vertybiškai neutralios.

Subjektyvūs vertybiniai sprendiniai politikos moksle atsiranda ir pasirenkant tyrimo objektus. Tyrėjui kylantys pirminiai klausimai priklauso nuo jo interesų ir pasaulėvaizdžio. Tik vėlesnius klausimus ir atsakymus, idealiu atveju, lemia logika, o ne interesai. Visi socialiniai mokslai yra pažymėti subjektyvumo ir vertybinio angažuotumo ženklu. Aiškiai atskirti subjektyvius ir objektyvius socialinio mokslo elementus nėra įmanoma: esą objektyvūs atsakymai kyla iš subjektyvių klausimų. Biheivioristiškai orientuotų politikos mokslininkų vertybinio neutralumo idealas iš principo negali būti įgyvendintas. Bandymai „išvalyti“ mokslą nuo subjektyvių nuomonių iš tiesų baigiasi nekritišku kitų nuomonių perėmimu (žr. Strauss 1978: 10).

Analizuodamas Hobbeso politinei filosofijai būdingą posūkį į materializmą, Straussas priėjo išvadą, jog šis posūkis buvo nulemtas jo moralinių – politinių nuostatų (žr. Strauss 1996: 170), apie kurias buvo kalbėta

pirmoje darbo dalyje. Apibendrinant galima teigti, jog ir socialinių mokslų atsiradimas bei plėtra buvo nulemti to specifinio požiūrio į žmogų ir jo prigimtį, į valstybę ir politiką, kurią įtvirtino modernieji politikos filosofai. Politikos moksle visada buvo fundamentalių idėjinių nesutarimų tarp tradicionalistų ir tų, kurie nuo šeštojo praėjusio amžiaus dešimtmečio gavo biheviристų vardą. Greičiausiai tai, kad tradicionalistai daug palankiau vertino klasikinę, o ne moderniąją politinę filosofiją, nėra atsitiktinumas. Šių stovyklų atstovų susidūrimą lėmė skirtingos, dažnai diametraliai priešingos pamatinės vertybinės nuostatos. Jos suformavo ne tik savitą požiūrį į žmones supančią politinę aplinką, bet ir įsitikinimą, kaip visa tai gali ir turi būti tyrinėjama.

Straussas aiškiai pastebi ir įrodo, kad radikalus vertybinio neutralumos reikalavimas nėra nei realiai įgyvendinamas, nei pats yra vertybiškai neutralus. Be to, griežtas faktų ir vertybių atskyrimas neleidžia moksliskai tyrinėti ir suprasti svarbių ir politiškai reikšmingų klausimų bei racionaliai pagrįsti mokslinio pažinimo vertingumą. Radikalus vertybinis neutralumas be abejonės diskredituoja ir visą ankstenį normatyvinį politikos pažinimą – politinę filosofiją. Tačiau kitas klausimas – kiek politikos mokslininkų pasisakė už radikalų faktų ir vertybių atskyrimą? Biheviристinio judėjimo metu iš tiesų itin daug politikos mokslo atstovų tikėjo, kad vadovavimasis vertybinio neutralumo principu padės užtikrinti moksliskai patikimesnius atliekamų tyrimų rezultatus, tačiau net ir tuo metu buvo politikos mokslininkų, kurie taip nemanė. Tradicionalistiškai ar tiesiog antipozityvistiškai orientuoti politikos mokslininkai iki ir po biheviристinio judėjimo pasisakė už glaudžių santykių su normatyvine politine filosofija išlaikymą ir skeptiškai vertino raginimus griežtai skirti faktus ir vertybes. Atrodo, kad Straussas buvo linkęs radikalias biheviристų nuostatas priskirti visiems politikos mokslininkams, nors šioje vietoje galima kelti klausimą apie tai, kiek politikos mokslininkai antipozityvistai, save laikydami *mokslininkais*, o ne *filosofais*, galėjo būti nuoseklūs: juk mokslinio mąstymo (kalbant ne tik apie politikos mokslą, bet apskritai apie mokslą) samprata iš dalies numato filosofinio mąstymo atmetimą. Tačiau svarbaus klausimo, ar politikos mokslininkų-traditionalistų pastangos

išlaikyti glaudesnius jų disciplinos santykius su politine filosofija buvo tik imitacinės, todėl nevertos rimto aptarimo, ar vis dėlto jos buvo nuoširdžios, tačiau galbūt įveliančios į teorinius prieštaravimus, Straussas nesvarsto. Todėl susidaro įspūdis, kad šis mąstytojas tiesiog ignoruoja jo apibendrinančias išvalgas neigiančią realią padėtį politikos moksle.

### **2.2.2 Griežto metodiškumo apžavai**

Kalbėdamas apie politikos mokslą Straussas tvirtino, jog šis terminas yra šiek tiek dviprasmiškas: „jis nurodo į tokius politinių dalykų tyrinėjimus, kurie atliekami remiantis gamtos mokslo modeliu ir į tokį darbą, kurį atlieka politikos mokslo fakultetų nariai“ (Strauss 1988a: 13). Moksliskas politinių dalykų tyrimas turėtų garantuoti tikras ir patikimas žinias. Politikos mokslininkai, pasak Strausso, vadovaujasi nuomone, jog kaip tikros žinios apie fizinius dalykus buvo įgytos tuomet, kai žmonės tuščias spekuliacijas pakeitė empiriniu ir eksperimentiniu tų dalykų tyrimu, taip ir tikros žinios apie politinius dalykus bus įgytos tik tada, kai politinė filosofija pasitrauks ir užleis vietą moksliniam politikos tyrinėjimui. Straussas buvo įsitikinęs, kad naujo politikos mokslo neįmanoma deramai suprasti, jei neįvertinama bendra mokslo samprata, kuria jis remiasi (žr. Strauss 1962: 313). O šiai sampratai, pasak jo, būdinga nuostata, kad tik mokslinis žinojimas yra vienintelis tikras žinojimas. Iš šios nuostatos politikos mokslininkai galiausiai išveda mintį, jog visas politinių dalykų supratimas, kuris nėra pasiekiamas iš anksto apibrėžtomis mokslinėmis procedūromis, t.y. naudojantis moksliniais metodais, yra pažintine prasme bevertis (žr. ten pat, p. 314). Šių nuostatų analizei kaip tik ir skirtas šis skyrius.

Politikos mokslas siekia panašios autonomijos nuo filosofijos, kokią turi modernieji gamtos mokslai, kurie, kitaip nei ikimodernieji mokslai, tiesiogiai nesiremia filosofijos principais (nors iš tiesų remiasi tam tikra filosofija apmąstydami ir sprenddami teorines bei metodologines savo disciplinos plėtros problemas). Todėl modernusis mokslas dažniau teikia medžiagą filosofų



apmąstymams, nei atsižvelgia į tuos apmąstymus. Strausso teigimu, politikos mokslininkai lygiai taip pat norėtų atsidurti priekyje politikos filosofų. Politikos mokslo tikslas – patikimos mokslinės žinios apie politinius dalykus, todėl jei politinė filosofija ir gali egzistuoti, tai, daugelio politikos mokslininkų nuomone, tik naudodamasi politikos mokslininkų pasiekimais. Būtent todėl Straussas politikos mokslą laikė nefilosofiniu. Tiesa, tam tikra filosofija – metodologija ar logika – politikos mokslas, kaip ir gamtos mokslai, remiasi, tačiau šios filosofinės disciplinos, pasak Strausso, neturi nieko bendro su politine filosofija. „Moksliškas“ politikos mokslas, mąstytojo nuomone, yra iš principo nesuderinamas su politine filosofija, nes jo pamatinės prielaidos (šiuo atveju – požiūris į ikimokslinį politinės tikrovės supratimą) yra priešingos tomis, kuriomis remiasi politinė filosofija.

Svarbia politikos mokslo atsiradimo priežastimi Straussas laikė neseniai įvykusius pokyčius Vakarų valstybių visuomenių sanklodoje. Tradicinės politinių dalykų žinių įgijimo priemonės tapo nebeįmanomos visuomenėse, pasižyminčiose kompleksiskumu ir sparčia kaita. Ankstesnėse epochose politinių dalykų išmanymą įgydavo protingi žmonės, klausydami išmintingų žmonių, skaitydami gerų istorikų knygas ir tiesiog dalyvaudami viešajame gyvenime. Strausso teigimu, visi šie dalykai dinamiškose masių visuomenėse tapo nebepakankami ir neefektyvūs, nes sunkiai įgytos žinios dažnai pasensta greičiau, nei jomis spėjama pasinaudoti. Susiklosčius naujoms sąlygoms prireikė žmonių, kurie visą savo laiką paskirtų duomenų apie politinius dalykus rinkimui ir apmąstymui. Be to, politikos mokslininkai turėjo sugalvoti, kaip naujas žinias paversti mokymo medžiaga, nesunkiai perduodama studentams aukštųjų mokyklų auditorijose. Taigi, tos žinios turėjo būti patikimos, empiriškai patikrinamos ir paprastai perduodamos. Kad jos tokios būtų, turėjo pasikeisti politinių dalykų tyrimas – jis turėjo tapti metodiškas.

Šiuos pokyčius Straussas vertino labiau neigiamai nei teigiamai, nors jų neišvengiamumo filosofas nekvestionavo. Minėti pokyčiai leido rafinuočiau ir „moksliškiau“ įvardyti bei analizuoti įvairius politinius dalykus, tačiau, pasak Strausso, fundamentalūs politiniai klausimai buvo akivaizdžiai apleisti. Vien

taikant griežtus metodus jų atskleisti neįmanoma, be to, tokio fundamentalaus žinojimo perdavimas yra kur kas labiau komplikuo­tas nei aiškių, patikimų, tačiau nepalyginamai paviršutiniškesnių žinių apie politiką. Žinoma, grynai mokslinis žinojimas stipriai išplečia žmogaus galių ribas, tačiau toks žinojimas mažai kuo vertingas, jei siekiama išsiaiškinti, kaip tos galios turėtų būti panaudotos: tai jau ne teorinio, o praktinio, vertybinio žinojimo sritis. Politikos mokslininkai, siekdami savąją discipliną priartinti prie tikslųjų mokslų, gali prisidėti prie dar didesnio žmogiškosios galios išplėtimo, tačiau gilesnis žmogaus, visuomenės ir politikos supratimas jiems, pasak Strausso, liks nepasiekiamas, nes modernųjų tikslųjų mokslų tikslas *par excellence* yra ne išmintis, bet galia. Metodiškumo sureikšminimas ir bandymas priartėti prie tikslųjų mokslų vietoje to, kad padėtų tobuliau panaudoti žmogaus proto galias, paradoksaliai sukelia tai, ką Straussas vadino proto nuvertėjimu (žr. Strauss 1978: 7). Moderniajam mokslui pavyko neregėtai išplėsti žmogaus galios ribas, tačiau supratimas, kuo skiriasi išmintingas ir teisingas žmogaus galios panaudojimas nuo kvailo ar neteisingo, ne padidėjo, bet tikriausiai sumažėjo. Straussas buvo įsitikinęs, kad „tikslumas, kurio reikalavo epistemologija, pasirodė besąs mirtinai žalingas teisingumo principams“ (Kennington 1991: 249).

Metodiškas tyrimas pretenduoja į objektyvumą ir pagrindžiamumą, tačiau kad toks būtų, jis neišvengiamai kartu turi būti supaprastinantis, atmetantis tai, kas negali būti aiškiai pagrindžiama ar objektyviai tyrinėjama. Straussas tokį politikos mokslo polinkį į supaprastinimą vertino itin kritiškai. Jo įsitikinimu, bandymas suprasti politinę ar socialinę visumą ją suskaidant į atskiras, metodiškam tyrimui labiau prieinamas dalis, yra pasmerktas nesėkmei. Visuma suteikia atskiroms politinio gyvenimo dalims specifinę prasmę. Gamtamokslinis tyrimo būdas, ėjimas nuo paprastesnių prie sudėtingesnių struktūrų ir sudėtingesnių struktūrų veikimo aiškinimas ją sudarančių smulkesnių dalių savybėmis socialiniam pasauliui netinka, nes jo analizę ne pagilina, bet suprimityvina. Metodiškas, empiriškas gamtos pasaulio tyrimas užtikrina kaip niekad sparčią tikslųjų mokslų plėtrą, tačiau gilesniam socialinio

pasaulio supratimui toks pat tyrimas, Strausso manymu, buvo ne naudingas, bet žalingas. Apskritai Straussas buvo linkęs teigti, kad „kai žvelgiame į praeitį, galime pastebėti, kad kiekviena mąstymo pažanga vienoje srityje buvo pasiekta mąstymo nuosmukio kitoje srityje kaina: kai mąstymo pažanga padėdavo peržengti buvusias ribas, svarbios ankstesnės išvalgos visada būdavo pamiršamos“ (Strauss 1971a: 21). Šiuo atveju tikslųjų mokslų pažanga Straussui reiškė filosofinio mąstymo nuosmukį.

Todėl griežto metodiškumo svarba socialinio pasaulio analizei, pasak Strausso, yra stipriai pervertinama. Naudingas darbas, kurį dažniausiai atlieka politikos mokslininkai, turi mažai ką bendra su troškimais politikos mokslą padaryti grynai moksliską. Politikos mokslo Straussas nelaikė beverte disciplina. Jo nuomone, politikos mokslininkai geba atidžiai rinkti ir analizuoti politiškai reikšmingus duomenis. Jie būtini politikos filosofams: „prieš susimąstydamas apie politinių dalykų prigimtį, žmogus pirma tuos dalykus turi (šiek tiek) žinoti: jis privalo turėti politinį išmanymą“ (Strauss 1988a: 14). Strausso požiūriu, politinė filosofija gali remtis ir politikos mokslo duomenimis, nors jos išvalgos yra grindžiamos specifiniu tų duomenų apmąstymu ir įprasminimu. Atrodo, jog Straussas politikos mokslininkų skelbtą disciplinų hierarchiją bando apversti aukštyn kojom, arba, tiksliau sakant, atstatyti į anksčiau buvusią padėtį. Tiesa, čia Strausso galima būtų paklausti, kaip nežinant politinių dalykų prigimties, galima „turėti politinį išmanymą“ ir kaip galima atsispirti nuo to, kas nėra tvirta ir patikima?

Straussas griežtai kritikavo tarp politikos mokslininkų paplitusią, iš pozityvizmo perimtą nuostatą, jog mokslinis žinojimas yra vienintelis patikimas ir tikras žinojimas. Mąstytojo nuomone, politikos mokslas griaua ne tik pasitikėjimą sveiku protu ir ikimoksliniu žinojimu, bet kartu ir sąlytį su tiesiogine politinės tikrovės patirtimi. tokia pozicija politikos tyrinėtojus įvelia ir į mažareikšmių problemų sprendimus ir galiausiai paradoksaliai politikos tyrimo patikimumą ne padidina, bet sumažina. Kaip tai įvyksta? Visų pirma, pozityvistiškai angažuoti politikos mokslininkai atmeta sveiko proto autoritetą panašiai, kaip tai padarė René Descartesas savuoju abejonės principu. Tai, kas

negali būti maksimaliai patikima, atmetama kaip nepatikima. Straussas buvo įsitikinęs, kad politikos mokslininkai ikimokslinio žinojimo iš principo nelaiko racionaliai pagrindžiamu. Politikos mokslininkai, siekdami užsiimti moksline veikla, turi pirmines nemokslines žinias apie pasaulį paversti patikimais moksliniais faktais. Pasak Strausso, nemokslinis, sveiko proto padiktuotas politinių dalykų supratimas yra neįsisąmoninto mentalinio konstravimo padarinys, tuo metu mokslininis – įsisąmoninto. Nemokslinis supratimas politikos mokslininkų laikomas defektyviu, nes jis gali būti sąlygotas daugybės subjektyvių faktorių. Bandant pasiekti gryną, objektyvų supratimą, pirmiausia būtina atlikti patirties duomenų verifikavimo procedūrą. Tačiau tuomet, Strausso įsitikinimu, „dalykai, kuriuos žino kiekvienas vidutinių protinių gabumų dešimties metų vaikas, imami traktuoti kaip reikalingi mokslinio įrodymo, kad taptų priimtini kaip faktai. Bet toks mokslinis įrodymas ne tik kad nėra būtinas, tačiau nėra net įmanomas“ (Strauss 1988a: 23).

Taigi, modernieji politikos tyrinėtojai, siekdami būti moksliški, privalo atmesti politinės patirties arba politinio supratimo padiktuotą žinojimą. Tačiau, Strausso nuomone, politiniai dalykai žmogui tampa tikrai žinomi tik per politinę patirtį ar politinį supratimą, kurį padiktuoja sveikas protas. Vadinasi, „naujasis politikos mokslas tiesiog negali pasiekti gilesnio politinių dalykų supratimo: jis turi suvesti politinius dalykus į nepolitinius duomenis. Naujas politikos mokslas atsiranda kaip atsiribojimo nuo sveiko proto padarinys“ (Strauss 1995: 212). Kad tai būtų pasiekta, neužtenka laikytis paprastos empiristinės nuostatos, jog vieninteliai patikimi yra tinkamai užfiksuoti juslinio patyrimo duomenys. Empirizmas negali būti pagrįstas empiriškai, čia būtinas filosofinis, nuo patyrimo abstrahuotas pagrindimas. Susidaro įspūdis, jog Straussui, panašiai kaip ir Heideggeriui, pozityvistai yra panašūs į metafizikus, kurie niekaip kitaip, tik metafiziškai gali pagrįsti savo pamatines idėjas. Griežta antimetazinė pozityvistų nuostata, atsisakymas ne tik spręsti metafizines problemas, bet ir jas apskritai laikyti problemomis, savaime neįrodo jų pagrindinių nuostatų empirinės, o ne metafizinės kilmės. Kaip ironiškai pastebėjo Straussas, atsisakymas pripažinti, kad mįslė egzistuoja, taip pat yra vienas iš mįslės

įminimo būdų. Be to, pozityvistiškai orientuotų mokslininkų tikėjimas, kad mokslas yra linkęs nuolat progresuoti, yra ne mažiau metafiziškas, nei didžiųjų Vakarų metafizikų idėjos.

Kritinėje literatūroje nepavyko aptikti Strausso idėjų lyginimo su Michaelo Oakeshotto idėjomis ar bent užuominų apie patirtas įtakas. Tačiau akivaizdu, jog Strausso požiūris į praktinės politinės veiklos vertę ir grynai mokslinį politikos tyrinėjimo būdą atmetant ikimokslinį, kasdienės praktinės patirties padiktuotą politinį išmanymą itin artimas Oakeshotto nuostatoms apie techninio pažinimo ribotumą ir praktinės patirties reikšmę. Oakeshotto suabsoliutinto racionalizmo, kuriančio iliuziją, kad griežtai metodiškas tyrimas „ne tik baigiasi užtikrintumu, bet ir prasideda užtikrintumu ir yra užtikrintas viso pažinimo metu“ (Oakeshott 1991: 16), kritika yra labai panaši į kritiką, kurią Straussas išsakė analizuodamas, jo nuomone, perdėtą politikos mokslininkų polinkį socialinio pasaulio pažinimo procese naudotis griežtomis, iš anksto apibrėžtomis mokslinėmis procedūromis. Be to, Strausso ir Oakeshotto požiūriai į praktinės patirties svarbą (ir jos pranašumą mokslinio pažinimo atžvilgiu) siekiant adekvačiai suvokti svarbiausias politines problemas taip pat yra stebėtinai panašūs. Oakeshotto nuomone, „modernusis pasaulis taip pasistūmėjo į priekį išrandant metodą, kuriuo užmaskuojamas politinio išsilavinimo trūkumas, kad net tie, kurie kentėjo nuo šio trūkumo, net nebekreipia dėmesio įtai, kad jiems kažko trūko“ (Oakeshott 1991: 35). Geram politiniam išsilaviniui kur kas reikšmingesnis praktinis, o ne teorinis politinių dalykų supratimas. Oakeshotto knyga *Patirtis ir jos modusai (Experience and Its Modes)* pasirodė 1933 metais ir nors niekur neminima, kad ji turėjo įtakos Strausso pažiūroms, būtų sunku patikėti, kad Straussas nebuvo susipažinęs su šio mąstytojo idėjomis. Kita reikšminga Oakeshotto knyga *Racionalizmas politikoje ir kitos esė (Rationalism in Politics and Other Essays)* pirmą kartą išleista 1962 metais, kai jau buvo pasirodžiusi didžioji dauguma reikšmingiausių Strausso knygų. Gali būti, kad šių mąstytojų įtaka vienas kitam buvo abipusė ir tikrai reikšminga, nes jų idėjos stebėtinai tiksliai papildė vienos kitą.

Kai kurie Strausso kritikai griežtai atmeta jo pernelyg apibendrintą tvirtinimą, jog mokslinis užsiangažavimas neišvengiamai kartu reiškia sveiko proto ar kasdienės patirties padiktuoto politinių dalykų supratimo atmetimą. Johnas Shaaras ir Sheldonas Wolinas yra linkę teigti, kad bandydamas pateikti bendrą politikos mokslo vaizdą Straussas labai dažnai sąmoningai ar nesąmoningai nepastebi jame glūdinčios įvairovės. Pasak jų, „Straussas niekur nepažymi, kad daug garbingų autorių yra tvirtinę, jog mokslinis tyrimas privalo prasidėti nuo sveiko proto“ (Shaar, Wolin 1963:145). Politikos mokslininkai mini ne vieną tyrinėtoją (Stepheną Toulminą, Bertrandą Russelą, Arthurą Bentley), kurie laikėsi priešingų nuostatų ikimokslinio supratimo atžvilgiu nei politikos mokslininkams buvo linkęs priskirti Straussas, o kai kurie iš jų kritikavo ir loginį pozityvizmą (žr. ten pat, p. 146). Straussas iš tiesų neretai per daug lengvabūdiškai formuluoja ne visai tikslius apibendrinimus ir vengia analizuoti konkrečių politikos mokslininkų pažiūrų, netelpančių į jo pasiūlytų apibendrinimų rėmus. Nuostatų įvairovė, net ir dominuojant pozityvistiniam ar bihevioristiniam požiūriui į politinę filosofiją bei į tai, kaip turėtų būti moksliskai tyrinėjama politinė tikrovė, vis dėlto egzistavo, tačiau Straussas apie tai yra linkęs nutylėti.

Analizuodamas Weberio socialinių mokslų metodologiją Straussas pastebėjo, kad joje užkodotas ne tik požiūris į socialinio mokslo prigimtį bei tikslą, bet ir apskritai specifinė žmogiškosios tikrovės samprata. Juk metodologija, t.y. teisingų mokslinių procedūrų apmąstymas, kartu yra ir mokslo ribų apmąstymas. Jei mokslinis žinojimas laikomas aukščiausia žinojimo forma, tai kartu yra ir žmogiškojo žinojimo ribų apmąstymas. Be to, jei toks žinojimas yra tai, kas iš esmės skiria žmogų nuo kitų gyvūnų, tuomet metodologija reiškia apskritai žmogiškumo ribų apmąstymą. Straussas buvo įsitikinęs, kad tiek Weberio socialinio mokslo samprata konkrečiai, tiek apskritai politikos mokslininkų požiūris į savo discipliną, yra sąlygotas specifinio požiūrio į tikrovę. Weberis, pasak Strausso, tikrovę suvokė „kaip begalinę ir beprasme seką arba kaip chaosą, sudarytą iš unikalių ir be galo dalių įvykių, kurie patys savaime yra beprasniai: visa prasmė, visa artikuliacija

atsiranda tik pažįstančio arba vertinančio subjekto veikloje“ (Strauss 1971a: 77). Kokią įtaką tokia tikrovės samprata daro supratimui, kas yra mokslas? Straussas buvo įsitikinęs, jog taip suvokiant tikrovę, mokslas pradedamas tapatinti su veikla, kuri tikrovę ne atskleidžia, bet transformuoja.

Straussas čia išvelgė viso moderniojo mokslo paradoksalumą. Juk moderniojo mokslo pradininkai dar manė, kad mokslas padės pasiekti tobulesnį pasaulio, žmogų supančios tikrovės supratimą. Mokslo revoliucija turėjo padėti žmogui geriau pamatyti ir suprasti, kas yra jis pats ir kas jį supa. Gamtos mokslai, kuriems pavyko pasiekti didžiausią pažangą, turėjo labiausiai prisidėti prie natūralaus, ne transformuoto, pasaulio vaizdo išgryninimo. Tačiau jau devynioliktame amžiuje pradėjo ryškėti praraja tarp mokslinio ir natūralaus pasaulio supratimo. Pastebėta, kad mokslininis pasaulio supratimas pasiekiamas tik radikaliu natūralaus pasaulio supratimo transformavimu, o ne patobulinimu (žr. Strauss 1971a: 79). Politikos mokslas, pasirinkęs modernų mokslinį politinės tikrovės tyrinėjimo būdą, iš tikrųjų šią tikrovę ne supranta ir paaiškina, bet ją pakeičia ir aiškina mokslinį jos konstruktą.

Šios Strausso mintys gali padėti suprasti, kodėl jam klasikinė politinė filosofija buvo tokia svarbi. Norint tinkamai įvertinti modernų politikos mokslą, būtina pasiekti natūralų politinės tikrovės supratimą. Kitaip tariant, būtina pradėti ne nuo teorinio, mokslinio, bet nuo to, ką Straussas vadino ikimoksliniu pasaulio supratimu, kurį padiktuoja sveikas protas. Dabartyje tokio gryno ikimokslinio pasaulio supratimo mes neaptiksime, nes šiuolaikinis pasaulis be kita ko jau yra ir mokslo kūrinys. Bet koks natūralus pasaulio vaizdas yra paveiktas mokslinio pasaulio supratimo. Kad būtų galima geriau suvokti ikimokslinę pasaulio sampratą, reikia pasistengti kuo geriau suprasti tikrovę, kurią atveria klasikinė politinė filosofija. Ji, pasak Strausso, remiasi ne teoriniu, o sveiku protu. Juk klasikai į politinę tikrovę žvelgė iš išsilavinusio piliečio (o ne iš metodiško ir vertybiškai neutralaus mokslininko) pozicijų.

Straussas buvo įsitikinęs, jog visos pamatinės socialinių mokslų prielaidos yra nemokslinės. Pavyzdžiui, kiekvienas ekonomistas, sociologas ar politikos mokslininkas geba aiškiai skirti žmogų nuo ne žmogaus. Tai sveiko

proto padiktuota perskyra, kuri tiesiogiai perkeliama į visus socialinius mokslus be jokių papildomų mokslinių patvirtinimų. Jei tokios ikimokslinės žinios nėra laikomos pakankamai patikimomis žiniomis, tuomet bet koks mokslinis tyrimas, besiremiantis jomis, taip pat stokoja patikimumo. Taigi, sumenkinus ikimokslinį politinį žinojimą, galiausiai sumenkinamas ir mokslinis politikos tyrimas. Norint to išvengti, tiek filosofija, tiek ir mokslas (ne tik politikos, bet ir apskritai modernusis mokslas) turi aiškiai suprasti ir įvertinti savo pirmines prielaidas. Laurencio Bersno teigimu, nėra nei saugu praktine prasme, nei tikslu teorine, jei filosofija ir mokslas „užmiršta“ tradicines ir net religines (apie religinį dėmenį bus kalbama paskutiniame darbo skirsnyje) savo ištakas (žr. Berns 1991: 179). Atotrūkis nuo jų Straussui neišvengiamai reiškia ir mokslinio pažinimo atotrūkį nuo kasdienės patirties, kuris iš esmės mokslą paverčia ne tikrovę atskleidžiančia ir paaiškinančia, bet ją konstruojančia veikla.

Tyrinėjant konkrečius politinius dalykus būtina turėti tam tikrą politinės visumos supratimą. Šį supratimą garantuoja ne moksliskai patikimos, o ikimokslinės žinios. Strausso teigimu, patys fundamentaliausi politiniai klausimai (pavyzdžiui, kas yra politiškumas?) gali būti sprendžiami tik dialektiškai, o ne moksliskai. Dialektinis tokių klausimų sprendimas pradedamas būtent nuo ikimokslinių žinių (žr. Strauss 1988a: 25). Politikos mokslas tiesiog negali nesiremti ikimokslinėmis žiniomis, o bandymas jas pakeisti mokslinėmis galiausiai baigiasi tiek ikimokslinių, tiek ir mokslinių žinių diskreditavimu. Vadinasi, politikos mokslininkų pastangos naudotis tik moksliskai patikimais duomenimis yra realiai neįgyvendinamos. Tokiu atveju politikos mokslas tampa vidujai prieštaringas, nes bandant atmesti sveiko proto padiktuotas nuostatas jomis vis vien neišvengiamai naudojamosi. Šis prieštaravimas atsiranda ne dėl to, kad politikos mokslininkai tiesiog per mažai stengiasi „apvalyti“ savąją discipliną nuo moksliskai nepatikimų žinių, o todėl, kad jų buvimas moksle, Strausso įsitikinimu, yra tiesiog neišvengiamas: „logika, kuria remiasi naujasis politikos mokslas, suteikia pakankamus tikslumo kriterijus, tačiau ji nesuteikia objektyvių relevantiškumo kriterijų. Relevantiškumo kriterijai glūdi ikimoksliniame politinių dalykų supratime“



(Strauss 1995: 214). Jais besiremdami protingi piliečiai kasdienybėje sugeba skirti politiškai reikšmingus dalykus nuo politiškai nereikšmingų, nors jie ne visada gali tiksliai paaiškinti, kuo vadovaudamiesi tai atlieka. Bandydami atsiriboti nuo ikimokslinio politinių dalykų supratimo, politikos mokslininkai neišvengiamai atmeta ir jame glūdinčius relevantiškumo kriterijus. Tokiu atveju, reziumuoja Straussas, „naujam politikos mokslui trūksta orientavimosi politiniuose dalykuose“ (Strauss 1962: 318).

Be to, mokslinio žinojimo suabsoliutinimas užkerta kelią deramam klasikinės politinės filosofijos supratimui. Jei nemokslinis politinių dalykų supratimas yra laikomas pažintine prasme beverčiu, tuomet, pasak Strausso, „rimtas kritinis senojo politikos mokslo nagrinėjimas yra laiko švaistymas, nes mes iš anksto žinome, kad tai galėjo būti tik pseudomokslas“ (Strauss 1995: 210). Straussas taip teigdamas buvo labai arti tiesos. Dauguma to meto politikos mokslininkų iš tiesų nepasižymėjo giliu filosofiniu išsilavinimu, tačiau tai nesutrukdė jiems paviršutinišką ir vienpusišką politinės filosofijos kritiką paversti vienu svarbiausių savo užsiėmimų. Straussas paviršutinišką politikos mokslininkų nusistatymą prieš politinę (ypač klasikinę) filosofiją laikė kenksmingu pačiam politikos mokslui. Pasak jo, neįmanoma suprasti visų modernųjų socialinių mokslų pamatinių prielaidų, jei nėra suprantama klasikinė politinė filosofija (žr. Strauss 1978: 10). Juk pamatiniai socialinių mokslų teiginiai yra neatsiejami nuo moderniosios politinės filosofijos principų ir kai kuriais iš jų remiasi. O modernioji politinė filosofija tam tikra prasme yra susijusi su klasikine politine filosofija, nes moderniosios politinės filosofijos pradininkai naujas savo idėjas formulavo nustatydami specifinį santykį su politinio mąstymo tradicija (klasikų idėjų atmetimas, apvertimas ar neigimas taip pat išreiškia savitą santykį su tradicija). Todėl Straussas tvirtai tikėjo, kad politikos mokslininkams, neišmanantiems klasikinės politinės filosofijos, vargu ar pavyks pasiekti bent kiek gilesnį, autorefleksyvų savosios disciplinos supratimą.

Žinoma, politikos mokslininkai turėtų ne vieną kontrargumentą prieš Strausso dažnai pernelyg sureikšminamą klasikinės politinės filosofijos svarbą.

Jie paklaustų, ar ne per naivu tikėtis, kad klasikų tekstuose įmanoma rasti reikšmingų patarimų šiandienos politinėms problemoms spręsti? Jei taip, kokia prasmė tiek daug laiko skirti veikalai, kuri, tikriausiai, iš tiesų yra reikšminga tik istorikams? Tačiau Straussas niekada neteigė, kad klasikų palikimas mus aprūpins šiuolaikinių politinių problemų sprendimo receptais. Modernioji politinė filosofija, pasak jo, padėjo atsirasti tokiai visuomenės rūšiai, kurios klasikai tiesiog nežinojo, todėl klasikų siūlomi sprendimai iš principo negali būti tiesiogiai pritaikomi mūsų laikams (žr. Strauss 1978: 11). Tačiau nuodugni klasikinės politinės filosofijos principų analizė ir supratimas gali padėti aiškiau suprasti tuos principus, kurie konstituoja dabartines visuomenes. Norint atrasti šiuolaikinių politinių problemų sprendimus, pasak Strausso, juos išmanyti būtina.

Kritikuodamas perdėtą metodiškumo sureikšminimą Straussas siūlo blaiviau vertinti mokslinio pasaulio tyrinėjimo galimybes ir visapusiškai įvertinti moderniojo mokslo pažangą. Jei, nutoldamas nuo ikimokslinio pasaulio supratimo (ar net jį neigdamas), modernusis mokslas ne atskleidžia mus supantį pasaulį, bet jį konstruoja, tuomet būtina daug atidžiau svarstyti, ar toks mokslinis socialinio pasaulio analizės kelias yra pats tinkamiausias (ar bent nuodugniai išsiaiškinti ne tik mokslinio pažinimo privalumus, bet ir jo trūkumus). Pabrėždamas mokslinio tyrimo pagrindų „nemoksliškumą“, t.y. neišvengiamą rėmimąsi ikimoksliniu, kasdienio pasaulio suformuotu supratimu (tai ypač išryškėja paskutiniame šio darbo skirsnyje), Straussas tariasi akvaizdžiai parodęs reikšmingo politikos mokslo principo prieštarumą. Tačiau Straussas neatsižvelgė į tuos politikos mokslininkus, kurie pabrėžė, kad moksliškumo sureikšminimas nebūtinai kartu reiškia ikimokslinio pasaulio supratimo atmetimą. Perdėtas metodiškumo reikšmės suabsoliutinimas buvo būdingas tikrai ne visiems politikos mokslininkams, o greičiau tik bihevioristams – radikalios politikos mokslo krypties atstovams. Nors, žinoma, Straussas teisingai pastebėjo, kad vidinė moderniojo mokslo logika numato išskirtinę metodo reikšmę.

### 2.2.3 Istorizmo problema

Bandydamas atskleisti pamatinius politikos mokslo principus ir siekdamas paaiškinti tuometinę prastą politinės filosofijos padėtį Straussas pastebėjo, kad politikos mokslui ne ką mažesnę įtaką nei pozityvizmo faktų ir vertybių atskyra ar mokslinio žinojimo suabsoliutinimas padarė istorizmas. Istorizistinių idėjų plėtojimas ir išsigalėjimas socialiniuose moksluose, Strausso įsitikinimu, taip pat buvo lemtingas ir politinei filosofijai. Jo teigimu, „Mokslas ir Istorija, šios dvi didžiosios moderniojo pasaulio galybės, galiausiai pasiekė, kad būtų sunaikinta pati politinės filosofijos galimybė“ (Strauss 1988a: 18). Istorizmas, mąstytojo nuomone, kvestionuoja pamatines politinės filosofijos nuostatas. Kiek ir kodėl istorizmas reikšmingas aiškinantis politikos mokslo ir politinės filosofijos santykius? Koks jo poveikis politinių dalykų supratimui?

Straussas buvo įsitikinęs, kad istorizmo iškilimui didelę įtaką padarė pozityvizmas. Galima teigti, kad istorizmo iškilimas yra logiška bandymų išspręsti pozityvizmo sukurtas problemas pasekmė (žr. McAllister 1995: 83). Be to, kaip pažymi Paulas Nortonas, istorinė mokykla, labiausiai prisidėjusi prie istorizistinių idėjų plėtojimo, didžiąja dalimi buvo sudaryta ne iš filosofų, o iš istorikų (žr. Norton, P. 1981: 145). Kaip žinia, istorija buvo ta disciplina, kurią XIX a. pozityvizmo idėjos buvo labai stipriai paveikusios. Įdomiausia šioje vietoje tai, kad istorizmo pateikiami atsakymai galiausiai atmetė pirminius pozityvizmo klausimus kaip nepagrįstus. Straussas išskyrė keturis esminius istorizmo bruožus, skiriančius jį nuo pozityvizmo:

(1) Jis atsisako faktų ir vertybių perskyros, nes kiekvienas supratimas, kad ir teorinis, savyje turi specifinių vertinimų. (2) Jis neigia modernaus mokslo autoritetą, nes šis pasirodo esąs tik vienas iš daugelio žmogaus mąstymo apie pasaulį būdų. (3) Jis atsisako istorinį procesą laikyti iš esmės pažangiu arba, bendriau kalbant, protingu. (4) Jis neigia evoliucionistų tezės reikšmingumą tvirtindamas, kad žmogaus išsivystymas iš ne žmogaus negali sukurti aiškaus žmogaus žmogiškumo (Strauss 1988a: 26).

Nors iš dalies įkvėptas pozityvizmo, istoricizmas neigia pamatinius pozityvizmo principus. Istoricizmas pozityvizmo teiginius laiko ne absoliučiais, o santykiniais, priklausančiais nuo susiklosčiusios istorinės situacijos. Straussas pastebėjo, kad istoricizmas ir pozityvizmas – tai dvi kraštutinės, tačiau tarpusavyje glaudžiai susijusios pozicijos: suabsoliutinant mokslinį žinojimą, tačiau taip ir nesugebant pasiekti užsibrėžto tokio žinojimo patikimumo, metamasi į kitą kraštutinumą ir tvirtinama, kad joks žinojimas apskritai negali būti racionaliai pagrindžiamas. Be to, istoricismui būdingas radikalus reliatyvizmas griauja tikėjimą moksline ir socialine pažanga – tikėjimą, būdingą daugeliui pozityvistų. Tačiau, pasak Strausso, istoricizmas ne tik neigia pamatinius pozityvizmo principus, bet ir kvestionuoja pačią filosofijos egzistavimo galimybę.

Straussas buvo įsitikinęs, kad filosofinis mąstymas numato žmogaus protui suprantamos visumos egzistavimą. Kitais žodžiais tariant, tai, kas yra visuma savaime, tapatu tam, kaip ji suvokiama. Be to, teiginys apie pažinios ar žmogaus protui suvokiamos visumos egzistavimą kartu leidžia tvirtinti, kad tokia visuma turi pastovią struktūrą, t.y., kad tokia visuma yra nekintanti (žr. Strauss 1971a: 30). Tačiau ši pirminė filosofijos prielaida, pasak Strausso, gali vesti į siaurą dogmatizmą, ignoruojantį viską, kas negali tapti objektu racionaliam žmogaus protui, kas nėra ir negali būti objektyviai pažįstama. Dogmatišką filosofijos pobūdį kaip tik ir tarėsi demaskavę istoricistai, prakalbę apie bet kokio žmogiškojo žinojimo istoriškumą. Tai, ką filosofai vadina visuma, visada tėra tik visumos dalis, taigi – netikra visuma. Istoriškai visuma kinta ir ji niekad nebus iki galo pažini, t.y. tarp to, kokia yra visuma savaime, ir tarp to, kokią ją suvokia žmogaus protas, visada liks žiojėti neperžengiama praraja.

Todėl galima teigti, jog istoricizmo prielaidos yra visiškai priešingos politinės filosofijos prielaidoms. Istoricizmas tiesiog neleidžia formuluoti vieno svarbiausių šios filosofijos disciplinos klausimų – kas yra gera visuomenė. Toks klausimas taip pat apeliuoja į visuotinumą, kurį istoricizmas atmeta. Universalių klausimų apskritai nebelieka, juos pakeičia santykiniai, išskelti konkrečių

istorinių aplinkybių. Politinė filosofija numato tokių substancialių dalykų kaip žmogaus prigimtis, moralinės ir politinės tvarkos idealai egzistavimą. Istoricismas, iš principo neigdamas šiuos dalykus, neišvengiamai komplikuoja filosofinę politinių dalykų analizę: „tokie žodžiai kaip gėris ir teisingumas turi prasmę tik tol, kol žmonės tiki žmogaus prigimtimi“ (McAllister 1995: 152). Be to, bet kokie autoritetai ar idealai ima prarasti savo reikšmę vien pabandžius „atsekti“ jų istorinę kilmę ir evoliucionavimą. Strausso nuomone, historicistinė žmogaus prigimties ir iš jos plaukiančių žmogiškumo ribų analizė savaime suponuoja, jog tas ribas nusistatė pats žmogus, todėl jas galima lengvai peržengti (žr. Strauss 1996: 107). Istoricismas iš esmės neigia pačią filosofiją. Ji gali egzistuoti tik laikantis prielaidos, kad yra fundamentalių, visų laikų filosofams daugiau ar mažiau reikšmingų klausimų. Straussas buvo įsitikinęs, kad politinei filosofijai šiuo atveju vienas reikšmingiausių yra prigimtinių teisės egzistavimo klausimas.

Pasak Strausso, historicizmas atmeta prigimtinių teisės egzistavimo galimybę. Tai taip pat nemažiau stebėtina išvalga nei historicizmo sąsajos su pozityvizmu, nes mąstytojas historicizmo ištakas išvelgė ir moderniojoje politinėje filosofijoje, kurioje tebebuvo remiamasi (tiesa, modifikuota, kitokia nei klasikinėje politinėje filosofijoje) prigimtinių teisės doktrina. Kenningtonas Strausso pastebėtą iš historicizmo kylantį pavojų prigimtinių teisės legitimumo idėjai laikė išskirtinio mąstytojo bruožu, nors jis kartu tvirtino, kad pati prigimtinių teisės idėja Strausso filosofijoje nebuvo itin gerai atskleista (žr. Kennington 1991: 228-230). Nuo Renesanso prasidėjusius pokyčius politinės filosofijos istorijoje Straussas laikė lemtingais tiek historicizmo iškilimui, tiek prigimtinių teisės idėjos diskreditavimui. Pasak jo, savoka *istorija* daugybę amžių pirmiausia reiškė politinę istoriją. Būtent todėl istorijos „atradimas“ greičiausiai buvo ne apskritai filosofijos, bet moderniosios politinės filosofijos kūrinys. Gali būti, kad historicizmo šaknys siekia moderniąją klasikinės prigimtinių teisės idėjos interpretaciją (žr. Strauss 1971a: 34).

Istoricistai atmeta prigimtinių teisės idėją pirmiausia apeliuodami į istorinę patirtį. Istoricistinis požiūris siūlo atidžiau pažvelgti į istoriją – negi ji

nerodo, kad visi teisingumo principai nuolat keičiasi? Istorinio akivaizdumo argumentą prieš prigimtinės teisės egzistavimą Straussas laikė itin silpnu: įrodžius, kad nėra teisingumo principų, kurie istorijos eigoje nebuvo kritikuojami ar atmetami, dar neįrodoma, kad jų atmetimas buvo racionalus ir pagrįstas. Istorija parodo tik tai, kad skirtingais laikais skirtingose vietose buvo laikomasi skirtingų teisingumo principų, o ne tai, kad vieni teisingumo principai buvo racionaliai pagrindžiami, o kiti – ne.

Skirtingų teisingumo principų egzistavimas neprieštarauja prigimtinės teisės idėjai ir jos nepaneigia. Jei paneigtų, tuomet požiūrių į visatą, kurie keitėsi laiko tėkmėje, įvairovė turėtų versti teigti, jog visatos apskritai nėra arba kad neįmanoma pasiekti galutinio ir teisingo jos supratimo. Požiūrių įvairovė, Strausso įsitikinimu, yra būtina, kad būtų galima iškelti prigimtinės teisės idėją (žr. Strauss 1971a:10). Kol nėra įsisąmoninama, kad egzistuoja skirtingos teisingumo sampratos, nėra poreikio ieškoti prigimtinės teisės, universalių teisingumo principų. Be to, istorinis teisingumo principų įvairovės argumentas atkrenta ir todėl, kad filosofijos atžvilgiu jis, pasak Strausso, yra ydingai formuluojamas. Čia reikia dėmesį sutelkti ne į skirtingus skirtingose epochose pateiktus atsakymus, bet į klausimus. Jei pažvelgtume ne į atsakymus, o į tai, kas filosofijai reikšmingiausia – klausimus ir problemas, pamatytume, kad istorinė patirtis paneigia historicistinę filosofijos kritiką: „atrodo, istorija patvirtina, kad visas žmogaus mąstymas ir, žinoma, visas filosofinis mąstymas, yra suinteresuotas tomis pačiomis fundamentaliomis temomis ar problemomis ir kad dėl to egzistuoja nekintanti struktūra, kuri išlieka keičiantis žmonių žinioms apie faktus ir principus. <...> O jeigu fundamentalios problemos išlieka visose istorinėse permainose, vadinasi, žmogaus mąstymui įmanoma peržengti savas istorines ribas ar suvokti kažką viršistoriško“ (Strauss 1971a: 24). Tai, kas historicistams atrodė autentiška patirtis, Straussui pasirodė esanti abejotina patirties interpretacija, o tariamas istorijos „atradimas“ iš tikrųjų buvo moderniojo mąstymo „išradimas“.

Bandymą apeliuoti į istorinę patirtį Straussas vadino naiviuoju historicizmu, kuris galiausiai pats save paneigia. Tačiau naiviojo historicizmo

nesėkmė davė impulsą atsirasti radikaliajam istoricismui (žr. Kennington 1991: 235). Jį mąstytojas dar vadindavo egzistencializmu (pripažindamas egzistencializmo termino daugiaprasmiškumą, Straussas pabrėždavo, kad viena pamatinių egzistencializmo nuostatų numato visų pažinimo ir veiklos principų istoriškumą (žr. Strauss 1971b: 1)). Straussas buvo įsitikinęs, kad visa historicistinio prigimtinės teisės atmetimo jėga slypi ne istoriniame akivaizdume, bet filosofinėse istoricizmo nuostatose. Viena iš jų teigia, kad visas žmogaus mąstymas yra istoriškas, todėl žmogaus protas tiesiog negali „sugriebti“ nieko, kas būtų iš tiesų universalu, pastovu ar amžina. Kitaip tariant, istoricizmas neigia galimybę pažinti visumą, kartu neigdamas ir pačios filosofijos galimybę. Jo teigimu, radikaliausiai historicistinis mąstymas yra išskleistas Heideggerio filosofijoje, kurioje žmogaus fizinė ir dvasinė veikla yra laikoma iš esmės istoriška, o pati istorija traktuojama jau nebe kaip racionalus (kaip buvo linkę tikėti pozityvizmo pradininkai) procesas (žr. Strauss 1971b: 2). Pasak Strausso, šios Heideggerio išvalgos buvo nuoseklios Husserlio idėjų apie filosofinio pažinimo pagrindus – kasdienio mus supančio pasaulio supratimo – plėtotės pasekmė. Jei graikų klasikais filosofinį mąstymą išsivaizdavo kaip išėjimą iš olos, tai istoricizmas, teigdamas, kad bet koks mąstymas yra nulemtas istorinių, kultūrinių ar civilizacinių aplinkybių, kartu tvirtina, kad išėjimas iš olos yra iš principo neįmanomas. Taigi, istoricizmas prigimtinės teisės egzistavimo galimybę atmeta remdamasis teiginiu, kad žmogaus protui neįmanoma pasiekti neistoriško ar tiksliau tariant viršistoriško žinojimo.

Šią pamatinę istoricizmo nuostatą perėmė nauji socialiniai mokslai. Skeptiškas socialinių mokslininkų požiūris į klasikų bandymus aptikti universalius tikrovę konstituojančius principus, kurių šaltinis būtų kažkas daugiau nei vien žmonių susitarimas, ir socialinės tikrovės konstruojamumo idėjos iškėlimas Straussui leido tvirtinti, kad šis istoricizmo principas tapo viena iš pamatinių socialinių mokslų nuostatų. Tai, kad šeštajame dešimtmetyje kilęs bihevioristinis judėjimas politikos moksle (kurį mąstytojas laikė nuoseklia politikos mokslo pamatinių nuostatų plėtojimo pasekme) reikalavo ne tik prigimtinės teisės idėjos, bet apskritai politinės filosofijos pašalinimo iš

mokslinio diskurso, Straussui buvo akivaizdus historicistinio elemento politikos moksle įrodymas. Nors, žinoma, politikos mokslininkai-bihevioristai politinę filosofiją kritikavo remdamiesi ne tik historicistiniais argumentais.

Politikos mokslininkai iš tikrųjų buvo linkę atmesti visus į transcendenciją ir visuotinumą nukreiptus politikos filosofų samprotavimus, nes laikė juos ne tik istoriškai sąlygotais, bet ir apskritai pažintinio turinio neturinčiais, t.y. moksliskai beprasmybišiais teiginiais. Straussas buvo įsitikinęs, jog tokiu būdu politikos mokslininkai laikė beprasme pačią politinės filosofijos šerdį. Jo manymu, transcendencijos poreikį numato pirminė politinės filosofijos, kaip natūralios ar, kitais žodžiais tariant, geriausios politinės tvarkos paieškos, prasmė. Geriausia politinė tvarka, geriausias politinis režimas kaip tik ir buvo tai, kas peržengia čia ir dabar ribas ir ko tikrovėje nėra, jie egzistuoja tik kaip idealai, etalonai (žr. Strauss 1971a: 15). Istoricismui pavyko diskredituoti universalius, konkrečią istorinę situaciją peržengti siekiančius principus. Todėl jų paieška paskelbta bevaise. Mokslininkai turėjo išmokti sukoncentruoti dėmesį į lokalius, tam tikram istoriniam laikotarpiui būdingus principus ir atsisakyti pretenzijų pasiekti tai, ko, historicistų įsitikinimu, tiesiog nėra. Straussas manė, kad toks posūkis mokslinių interesų srityje buvo lemtingas politinei filosofijai. Jis legitimavo empirinius politikos mokslininkų tyrinėjimus ir suteikė jiems vieną stipriausių idėjinų ginklų prieš politikos filosofus.

Tačiau Straussas buvo įsitikinęs, kad historicizmas negali sau neprieštaraudamas paneigti universalių principų egzistavimo galimybės. Juk historicizmas, laikydamasis pamatinės žmogaus mąstymo istoriškumo nuostatos, kartu pripažįsta, kad žmogaus protui pavyko atrasti bent vieną universalų ir nekintantį principą. Historicistai tvirtina atradę tiesą, kuri galioja ne tik dabarčiai, bet ir praeičiai bei ateičiai: kad ir kaip keistūsi žmogaus mąstymas, jis *visada* išliks istoriškas. Vadinasi, svarbiausia historicistų išvalga turi lygiai tokią pačią pretenziją į viršistoriškumą, kokią turi, pavyzdžiui, politikos filosofai, kalbėdami apie prigimtines teisės egzistavimą (žr. Strauss 1971a: 24). Todėl kritinis politinės filosofijos įvertinimas, kurį atlieka historicistai, yra visiškai racionaliai nepagrįstas. Kadangi neleidžiama lyginti dviejų skirtingų universalių



principų, nes vieno iš jų (prigimtinės teisės) galimybė atmetama save paneigiančiu argumentu, historicistinio principo pasirinkimas neturi jokio racionalaus arba mokslinio pagrindo. Jei historicizmas negali racionaliai pagrįsti pirminių savo prielaidų, kodėl tuomet, klausia Straussas, politikos mokslas, vertindamas politinę filosofiją ir tyrinėdamas politinę tikrovę, turėtų vadovautis historicistiniais principais? Juk tiek historicistinė neistorinės filosofijos analizė, tiek praeities ar kitų, ne vakarų visuomenių vertinimas naudojant konceptualines schemas, sukurtas moderniojo Vakarų mąstymo, greičiausiai bus neadekvatūs ir klaidinantys, nes historicistinis mąstymas save suvokia kaip galutinį ir neperžengiamą pasaulio supratimą, kuris leidžia atskleisti faktą, kad visas ankstesnis mąstymas buvo iš esmės defektyvus (žr. Strauss 1971b: 3). Tačiau politikos mokslininkai tikėjo ir tiki, kad skirtingų (net ir praeities) visuomenių politines problemas gali padėti suprasti lyginamosios, tarpkultūrinės studijos. Tuo metu Straussas tvirtino, kad toks tyrinėjimo kelias niekur neveda: taikydami kitoms visuomenėms savo visuomenės standartus, socialiniai mokslininkai niekada deramai nesupras tyrinėjamų visuomenių, nes ignoruos esminį tų visuomenių bruožą – jų pačių savęs supratimą. O deramo kitų visuomenių supratimo stoka užkirs kelią ir savos visuomenės supratimui, nes, pasak Strausso, nesupratus kitų visuomenių neįmanoma gerai suprasti ir savo visuomenės (žr. Strauss 1971a: 56).

Dabartinio žmogaus gebėjimas suvokti fundamentalią teisingumo problemą Strausui buvo pakankamas argumentas teigti, jog žmogaus protas gali išsiversti iš savo istorinių apribojimų ir pabandyti suprasti visumą. Vien to pakanka, kad būtų galima pateisinti politinės filosofijos pirmine, sokratišką prasmę, egzistavimą (kurios prasmingumu, beje, Strausso laikais nemažai kas, ypač tarp bihevioristiškai orientuotų politikos mokslininkų, abejojo): žinojimo, kad nieko nežinai, t.y. žinojimo, kad egzistuoja pamatinės problemos. Deramai jas suvokti ir pabandyti jas išspręsti – politinės filosofijos uždavinys. Uždavinys, kurio negali perimti joks kitas mokslas. Historicizmas negali sau neprieštaraudamas paneigti filosofijos siekio pažinti visumą. Viskas, ką historicizmas gali paneigti, pasak Strausso, yra išbaigtos filosofinės sistemos

galimybė. Tačiau „tai atlikdamas, jis padaro filosofijai didžiausią paslaugą, nes filosofinė sistema, tiesos *ieškojimo* sistema yra nesąmonė. Kitais žodžiais tariant, istoricizmas klaidingai priima visų filosofų, kurie, būdami žmonės, yra linkę klysti, neišvengiamą *lemtį* kaip filosofijos *tikslo* atmetimą. Istoricizmas geriausiu atveju yra mūsų *nežinojimo* įrodymas, nežinojimo, kurį mes suprantame ir be istoricizmo“ (Strauss 2007a: 132). Čia galima pastebėti, kad radikalojo istoricizmo argumentams atremti Straussas ypač naudojami sokratiška filosofijos, kaip žinojimo, jog nieko nežinai, t.y. nežinai galutinių atsakymų į fundamentaliausius žmogui rūpinčius klausimus, samprata. Tyrinėtojų tvirtinimu, tik tokia filosofijos samprata ir leidžia Straussui tikėtis, kad istoricizmas gali būti atmetas (žr. Kennington 1991: 237, Norton, P. 1981: 152). Akivaizdu, jog sokratiška politinė filosofija Straussui yra pranašesnė už scientiškai orientuotą politikos mokslą vien jau tuo, kad ji žino, kad fundamentaliausi politiniai klausimai neturi galutinių atsakymų, kai politikos mokslininkai naiviai tikisi, kad jie gebės tiksliai, aiškiai ir visiems laikams išspręsti svarbiausias politines problemas. Tačiau paremti istoricizmu, politikos mokslininkų argumentai taip pat tampa prieštaringi: neigdami politinės filosofijos apeliavimą į visuotinumą, politikos mokslininkai formuluoja į visuotinumą pretenduojančius teiginius apie visos politinės filosofijos istoriškumą.

Baigiant šią politikos mokslo trūkumų ir ribotumų analizei skirtą darbo dalį, galima teigti, jog Straussas kritiškai vertino bendrą socialinių mokslų tendenciją remtis tikslųjų mokslų metodais. Politikos moksle ši tendencija aiškiausiai buvo pastebima bihevioristinio judėjimo metu. Techninis – manipuliacinis tikslųjų mokslų tikrovės tyrinėjimo modelis, perkeltas į socialinį ir politinį pasaulį, Strausso įsitikinimu, yra ne tik nenaudingas, bet ir žalingas. Nenaudingas dėl to, kad socialinio pasaulio tyrimas yra iš esmės kitoks nei gamtos tyrimas: jis neatsiejamas nuo vertinimų, t.y. deskripcijos čia susipina su preskripcijomis. O žalingas dėl to, kad defektyvus politinės tikrovės supratimas gali turėti destruktinį pobūdį tiek atskirų žmonių vertybėms, tiek ir visai politinei visumai. Todėl, pasak Strausso, socialinis mokslas „negali remtis

moderniuoju mokslu, nors jis gali apgalvotai ir išlaikydamas aiškia autonomiją naudoti tiek moderniojo mokslo metodus, tiek ir rezultatus. Socialinis mokslas turėtų papildyti tikrą universalų mokslą, į kurį galiausiai būtų integruotas ir modernusis mokslas“ (Strauss 1989: 8). Galima numanyti, jog Straussui „tikras universalus mokslas“ reiškia būtent filosofiją pirmine šio žodžio prasme. Taigi, jo netenkina ne tik naujų socialinių mokslų „defektyvumas“, kylantis iš siekio lygiuotis į tiksliuosius mokslus ir apskritai modernųjį mokslą konstituojantys principai, kurie yra iš esmės priešingi principams, kuriais remiasi klasikinė filosofija. Atrodo, jog Straussas norėtų atkurti ikimoderniąją mokslų (universaliojo prasme) hierarchiją, kurioje skirtingas žinias apie pasaulį ir žmogų į bendrą visumą vėl sujungtų filosofija. Todėl šioje vietoje būtų galima visiškai pagrįstai kelti klausimą, kiek Strausso užmojai yra realūs ir kaip būtų įmanoma į filosofiją integruoti iš esmės ją neigiančiais principais besiremiančius tiksliuosius mokslus. Tačiau išsamus šio klausimo svarstymas neišvengiamai priverstų peržengti šiame darbe apsibrėžtą tyrinėjamų problemų lauką. Taigi, Strausso išryškintas mokslinio politikos pasaulio supratimo ribotumas buvo aptartas šiame skyriuje. Politinės filosofijos, t.y. filosofinio žvilgsnio į politinius dalykus specifiškumo ir reikšmingumo analizei reikalingas naujas skyrius. Šioje vietoje kaip tik ir galima jį pradėti.

## **2.3 Politinės filosofijos reikšmė ir tikslai**

### **2.3.1 Grįžimas prie pamatinių klausimų apie žmogų ir valstybę**

Strausso mokslinių interesų laukas buvo itin platus. Jis tyrinėjo metafiziką, religijos filosofiją, epistemologiją, filosofijos istoriją. Tačiau politinė filosofija jam neabejotinai turėjo išskirtinę reikšmę. Galima teigti, jog būtent politinė filosofija buvo skirtingų filosofijos sričių jungiamoji grandis. Kažin ar rastume bent vieną reikšmingesnį Strausso darbą, kuriame nebūtų paliečiamos fundamentalios, jo nuomone, politinės filosofijos problemos.

Straussas buvo įsitikinęs, jog politinė filosofija yra išskirtinė filosofijos šaka: jai rūpi tos politinio gyvenimo sąlygos, kurios daro įmanomą visos filosofijos egzistavimą. Bernso teigimu, Straussas politinę filosofiją laikė pamatine filosofijos dalimi, kuri nagrinėja filosofijos ištakas ir sprendžia filosofijos galimumo ir legitimumo klausimus (žr. Berns 1991: 175). Tai politikos filosofai daro sprenddami teologinę-politinę problemą, apie kurią bus kalbama paskutiniame šios dalies skyriuje. Todėl visiškai nenuostabu, kad bihevioristinės „revoliucijos“ akivaizdoje politinės filosofijos pozicijų gynimas Straussui kartu reiškė visos filosofijos gynimą. O kad filosofiją reikėjo ginti, Straussas nė kiek neabejojo. Jis labai aiškiai suprato, kad šiuolaikinis mokslinis Vakarų mąstymas ne tik atmetė esmines filosofijos prielaidas, bet ir pamatinės filosofinės problemas ėmė laikyti beprasmėmis. Žmogaus prigimties, prigimtinės teisės, politinio režimo, mokslinio žinojimo pagrindų klausimus jis laikė esminiais bei mūsų laikams itin aktualiais filosofiniais klausimais, kurių svarstymas Straussą privertė atsigręžti į klasikinę (ypač politinę) filosofiją. Aptarti šiuos klausimus ir pabandyti nustatyti jų gelminius tarpusavio ryšius Strausso politinėje filosofijoje yra pagrindiniai šio poskyrio tikslai.

Analizuodamas politinės filosofijos problemas, Straussas ne kartą pabrėžė išskirtinę politinės filosofijos reikšmę. Argumentų, kurie turėtų liudyti ypatingą šios filosofijos šakos reikšmingumą, Straussas pateikė ne vieną. Visų pirma, politinės filosofijos problemos, pasak Strausso, yra labiausiai aktualios žmogui – nefilosofui. Buvimas tam tikroje socialinėje – politinėje sanklodoje yra pirmapradė kiekvieno žmogaus duotis. Būtent todėl Straussas teigė, kad „politinė filosofija yra ta filosofijos šaka, kuri yra artimiausia politiniam gyvenimui, nefilosofiniam gyvenimui, žmogaus gyvenimui“ (Strauss 1988a: 10).

Filosofams rūpi patys bendriausi politiniai klausimai, jie turi nuolat stengtis „sugauti“ visumos vaizdą. Tačiau kartu politinė filosofija niekada negali būti grynai teorinė, ji visada yra praktinė. Todėl ji tokia artima kiekvienam žmogui: politinė filosofija išauga iš pamatinės žmogiškosios patirties (kuri iš principo yra ne teorinė, bet praktinė) struktūros (žr. Smith, S.

2007: 158). Straussas kritikavo tiek moderniosios politinės filosofijos atstovų siekį politinę filosofiją paversti instrumentiniu – techniniu mokslu, tiek politikos mokslininkų pastangas tyrinėti socialinį pasaulį remiantis tiksliajū mokslų metodais. Bernso nuomone, Straussas, sekdamas Heideggeriu, apskritai buvo įsitikinęs, kad moderniojo mokslo (besiremiančio gamtos užkariavimo logika) bandymas suprasti ir paaiškinti žmogaus egzistenciją patyrė visišką nesėkmę (žr. Berns 1991: 176). Todėl norint pasiekti gilesnį žmogaus ir socialinio pasaulio supratimą reikėjo iš naujo apmąstyti ikimodernųjų, klasikinių filosofijos palikimą. Siekdamas rekonstruoti pirminę, praktinę politinės filosofijos struktūrą Straussas sukonzentravo dėmesį į klasikinę politinę filosofiją, kurioje aiškiausiai matomi pamatiniai politinę filosofiją konstituojantys principai. Savo knygoje *Antikinis ir modernusis liberalizmas* Straussas aptarė svarbiausius klasikinės politinės filosofijos ir naujojo politikos mokslo bruožus bei esminius jų skirtumus.

Pasak Strausso, graikų filosofams, ypač Aristoteliiui, politikos mokslas sutapo su politine filosofija, nes tuo metu apskritai mokslas ir buvo filosofija. Filosofija buvo skirstoma į teorinę (matematiką, fiziką ir metafiziką) ir praktinę (etiką, ekonomiką (senąja šio termino reikšme) ir politikos mokslą) (žr. Strauss 2007b: 515). Tiesa, Straussas niekur nemini, kad antikinė praktinės filosofijos samprata dėlto nėra tokia aiški bei tiksli, kaip kad jis siekia parodyti. Visų pirma, pats Aristotelis vartojo *politikos*, o ne *politikos mokslo* terminą. Antra, kai kur vietoje ekonomikos minima poietika, kurioje tyrinėjami kūrybos principai (žr. Nekrašas 2008: 24).

Nuo XVII amžiaus mokslo revoliucijos prasidėjo mokslo ir filosofijos atsiskyrimas, kurį Straussas pirmiausia traktavo ne kaip mokslo pergalę prieš metafiziką, bet kaip naujos filosofijos ir naujojo mokslo pergalę prieš aristotelinę filosofiją ir mokslą (žr. Strauss 1995: 205). Moderniojo politikos mokslo atsiskyrimas nuo politinės filosofijos buvo vienas paskutiniųjų minėtos naujosios filosofijos pergalės ženklų. Nors Straussas moderniojo mokslo, kaip dažnai paviršutiniškai teigiama, nebuvo linkęs traktuoti vien negatyviai, jis nuolat pabrėždavo, kad būtina įvertinti ne tik teigiamus mokslinės pažangos

aspektus, bet ir neigiamus. Tiek klasikinės teorinės ir praktinės filosofijos perskyros, kurią Straussas, beje, itin vertino (žr. Strauss 2007b: 515) reikšmės iškraipymas (apie jį bus kalbama vėliau), tiek apskritai filosofinio tyrinėjimo diskreditavimas buvo vieni iš tų neigiamų moderniojo mokslo pažangos aspektų.

Strausso teigimu, aristotelinė teorinių ir praktinių mokslų perskyra numatė, jog žmonių veiksmai yra valdomi savitų, teoriniams mokslams nežinomų ir nepasiekiamų principų. Tai reiškia, kad praktiniai mokslai nėra tiesiogiai priklausomi nuo teorinių mokslų ir nėra iš jų išvesti. Tačiau juos visus jungia specifinė – filosofinė – nuostata tyrinėjamų objektų atžvilgiu ir nėra taip, kaip, anot Strausso, netiksliai supranta Shaaras ir Wolinas, kad filosofiniai yra tik teoriniai mokslai (žr. Shaar, Wolin 1963: 148). Žmonių veiksmai yra sąlygojami prigimtinių tikslų, apie kuriuos žmonės turi tam tikrą supratimą arba žinojimą. Šis supratimas, pasak Strausso, yra būtinas ieškant ir randant tinkamų priemonių išsikeltiems tikslams pasiekti. Kitaip tariant, tam tikras prigimtinis supratimas yra būtina sąlyga siekiant praktinės išminties. Praktinių mokslų tikslas yra kelti tokius klausimus, kurie yra svarbiausi praktinėje arba politinėje veikloje ir kurie negali būti visiškai įsisąmoninti ir juo labiau atsakyti vien tik praktinės išminties ribose. Tuo metu modernusis politikos mokslas neigia prigimtinio žinojimo egzistavimą, o praktiniam išmanymui, kurį dažnai laiko tiesiog prietarais, jis priešpriešina patikimą teorinį, mokslinį žinojimą. Tokiu būdu tik mokslinės žinios imamos laikyti vienintelėmis patikimomis žiniomis. Toks požiūris griaua aristotelinę teorinių ir praktinių mokslų autonomiją: teorinių ir praktinių mokslų perskyrą pakeičia teorinių ir taikomųjų mokslų perskyra. Taikomieji, priešingai nei praktiniai, remiasi teoriniais mokslais, kurie yra laikomi svarbesniais ir fundamentalesniais. Straussas manė, kad atmetant teorinių ir praktinių mokslų autonomijos principą ne tik politikos mokslas, bet apskritai visi socialiniai mokslai arba yra iš esmės priklausomi nuo teorinių mokslų, ypač nuo psichologijos, arba jie patys tampa teoriniais mokslais, kuriuos papildo kiti smulkesni taikomieji mokslai. Bet kokiu atveju praktinis politinių dalykų išmanymas politikos mokslui nebetenka turėtos reikšmės.

Suvokdamas bihevioristinio judėjimo politikos moksle ištakas (pirmoje šio darbo dalyje jau buvo kalbėta, kad biheviorizmas pirmiausia yra psichologijos mokslo kryptis, kurios pamatinės idėjas politikos mokslininkai pabandė pritaikyti ir savo disciplinoje) Straussas buvo įsitikinęs, kad „naujas politikos mokslas remiasi jau nebe politine patirtimi, bet tuo, kas gali būti pavadinta moksline psichologija“ (Strauss 1995: 206).

Straussas taip pat pabrėžė skirtingus politinės filosofijos ir politikos mokslo žiūrėjimo į politinius dalykus būdus. Aristoteliškame politikos moksle į juos žvelgiama iš piliečio perspektyvos, o moderniajame politikos moksle – iš neutralaus stebėtojo pozicijos. Ši perskyra, pasak Strausso, nėra subjektyvumo ir objektyvumo perskyra, kaip dažnai teigia moderniojo politikos mokslo atstovai. Politikos filosofas, žinodamas, jog egzistuoja skirtingi piliečių požiūriai, taip pat turi užimti nešališko teisėjo poziciją, be to, aukščiau už paprastą šališkumą jį iškelia ir siekis išsiaiškinti bendrus prigimtinius žmogaus tikslus. Požiūrių skirtumai slypi kitur: modernieji politikos mokslininkai „į žmones žiūri taip pat, kaip inžinierius žiūrėtų į medžiagas tiltų statybai“ (Strauss 1995: 206). Politikos mokslininkams daug artimesnė mokslo, kaip galios, o ne tiesiog žinojimo, šaltinio samprata. Samprata, kurios implikacijos, Strausso įsitikinimu, gali būti labai pavojingos: didesnė žmogaus galia atveria didesnes galimybes ne tik gėriui, bet ir blogiui. Politikos mokslininkams, priešingai nei politiniams filosofams, būdingas techninis – manipuliacinis požiūris į jų tyrimo objektus. Tai, pasak Strausso, liudija ir skirtingi filosofų bei mokslininkų žodynai. Pastarųjų kalboje daug labiau išplėtotą techninę terminiją (ji, beje, turėjo žymėti ir mokslininkų atsiribojimą nuo ikimokslinės, daugiapasmės ir neaiškios kasdieninės kalbos). Tačiau politikos mokslininkai, Strausso nuomone, sukūrė taip pat daug miglotų terminų, turinčių mažai ką bendro su politine tikrove.

Politikos mokslininkai, atmesdami filosofinius samprotavimus, siekė įtvirtinti empiriškai orientuotą realaus politinio pasaulio tyrinėjimą. Straussas teigė, jog toks filosofinio požiūrio atmetimas minties ir tikrovės perskyrą ne sumažino, bet padidino. Jo įsitikinimu, klasikų politikos apmąstymai buvo kur

kas labiau artimesni politinei tikrovei nei politikos mokslininkų tyrinėjimai, nes klasikai laikėsi nuostatos, kad tai, kas yra politiškai reikšmingiausia, turi būti ir filosofškai reikšmingiausia (žr. Strauss 1962: 318). Be to, šie filosofai nenaudojo moksliskai išgrynintos, sterilios kalbos ir neatsiribojo nuo politiniam gyvenimui būdingų vertinamųjų teiginių. Tokiu būdu jie liko artimi politinei patirčiai, įskaitant ir politinės arenos kalbą (žr. McAllister 1995: 164), nors šioje vietoje galima klausti, ar klasikai naudojo politinės arenos žodžius tiksliai ta prasme, kaip ir žmonės turgaus aikštėje, ar filosofai vis dėlto tiems žodžiams suteikdavo naują, paprastiems polio piliečiams nežinomą ar tik vos numanomą prasmę. Klasikinė politinė filosofija yra normatyvinė, ji neišvengiamai vertina politinius dalykus ir šis vertinimas sudaro jos esmę. Tuo metu modernusis politikos mokslas žmogiškojo veikimo principus laiko moksline prasme bevertėmis subjektyviomis vertybėmis. Tiesa, politikos mokslininkai vietoje praktinių patarimų siekia formuluoti tam tikras politines prognozes ir tai, pasak Strausso kritikų, nėra tokie esmingai skirtingi dalykai, kaip siekia įrodyti Straussas (žr. Shaar, Wollin 1963: 148).

Modernųjį politikos mokslą nuo klasikinės politinės filosofijos skiria ir požiūris žmogų, jo prigimtį. Klasikai žmogų laikė išskirtinės rūšies padaru, vieninteliu, kuris gali turėti ir jausti savąjį orumą. Jo orumas, pasak Strausso, remiasi žinojimu, koku žmogumi jis turėtų tapti ir kaip jam derėtų gyventi. O „kadangi egzistuoja būtinas moralės (kaip žmonės turėtų gyventi) ir įstatymo ryšys, taip pat egzistuoja sąsajos tarp žmogaus ir visuomeninės tvarkos orumo: politiškumas yra *sui generis* ir jis negali būti suvokiamas kaip išvestinis iš subpolitiškumo“ (Strauss 1995: 207). Klasikams tarp žmogaus ir gyvūnų ar dievų egzistavo neperžengiama praraja, kuri, kaip minėta pirmosios darbo dalies pradžioje, ėmė nykti jau Renesanso pasaulėjautoje. Modernieji mąstytojai ir mokslininkai vienu svarbiausių mokslo tikslu paskelbė gamtos užkariavimą, jos palenkimą žmogaus protui ir valiai. Tačiau, pasak Strausso, vėliau buvo pastebėta, kad nuosekliai plėtojama gamtos užkariavimo idėja reikalauja ir žmogaus prigimties įveikimo, o visų pirmiausia – žmogiškosios prigimties nekintamumo idėjos atmetimo. Pastaroji idėja iš esmės prieštarauja moderniojo



mąstymo logikai, nes nustato griežtas ribas iki tol niekieno neapribotai moderniajai pažangai (žr. Strauss 1978: 7).

Naujasis politikos mokslas, Strausso nuomone, kaip tik ir remiasi moderniaja žmogaus prigimties samprata: nėra esminių ir fundamentalių skirtumų, visi žmonių ir kitų gyvūnų skirtumai yra tik laispnio skirtumai. Skirtingos žmogaus prigimties sampratos yra vienas fundamentaliausių aspektų, skiriančių naują politikos mokslą ir klasikinę politinę filosofiją. Strausso įsitikinimu, naujajame politikos moksle nei žmogus, nei žmonių sukurta bendra tvarka neturi išskirtinės vertės. Priešingai, kad paaiškintų žmogų, visas modernusis mokslas, kurio viena iš dalių yra naujas politikos mokslas, naudoja subžmogiškus, gyvūnams skirtus terminus, t.y. jame dominuoja evoliucinio aiškinimo modelis. Tačiau ar tikrai evoliucinio aiškinimo modelio nenaudojo patys klasikai? Shaaro ir Wolino teigimu, siekdamas radikaliai supriešinti klasikinę politinę filosofiją ir naują politikos mokslą Straussas taip užaštrindavo lyginamas pozicijas, kad galiausiai iškraipydavo abiejų prasmes. Pasak jų, aristoteliška vergo – gyvo įrankio – samprata puikiausiai parodo, kad Strausso klasikinės žmogaus, kaip tikros *sui generis*, prigimties interpretacija nėra tiksli. Aristoteliui „klusnus šuo ir klusnus vergas skiriasi tuo, kad šuo paklūsta vedamas instinkto, o vergas todėl, kad turi reikalingą darbui nedidelį kiekį smegenų“ (Shaar, Wolin 1963: 149). Klasikai taip pat naudojami evoliucinio aiškinimo modeliais ir nebuvo linkę taip pabrėžti politiškumo savitumą, kaip kad teigė Straussas. „Aristotelis netvirtino, kad politinė asociacija yra tokia unikali, kad ji negalėtų būti suprantama naudojantis „subpolitinėmis“ sąvokomis. Politinę asociaciją jis laikė savita, bet ne visiškai skirtinga“ (Ten pat, p. 149). Strausso kritikai, pripažindami, kad tarp klasikų ir šiuolaikinių politikos mokslininkų požiūrių į politiką ar žmogų yra reikšmingų skirtumų, vis dėlto nesutiko su Strausso tvirtinimu, kad tie požiūriai yra fundamentaliai skirtingi. Tarp jų yra ir nemažai panašumų.

Straussas buvo įsitikinęs, kad politiškumas yra prigimtinė žmogaus savybė. Jis, kaip ir klasikai, buvo linkęs teigti, kad geram žmogaus gyvenimui, t.y. gyvenimui pagal prigimtį, būtini kiti žmonės. Natūralūs, prigimtiniai

žmogaus pradai gali visiškai išsiskleisti tik politinėje bendruomenėje. Kitaip tariant, tik tarp žmonių gali tobuliausiai atsiskleisti žmogaus žmogiškumas. Žmogaus socialumas (ar, griežčiau laikantis Arendt pasiūlyto terminų skyrimo – politiškumas) nėra išvestas, kaip kad manė moderniosios politinės filosofijos pradininkai, iš egoistinių žmogaus polinkių ar savisaugos instinkto. Strausas socialumą laikė lygiai tokia pat prigimtine žmogaus savybe kaip ir egoistiškumą, rūpinimąsi asmeniniu gėriu. Šis prigimtinis žmogaus socialumas, pasak Strausso, yra prigimtinių teisės pagrindas. Nes „būtent todėl, kad žmogus yra iš prigimties socialus, jo prigimties užbaigimas, pilnavertis jos įgyvendinimas (perfection) apima socialinę dorybę *par excellence* – teisingumą“ (Strauss 1971a: 129).

Apie prigimtinių teisės idėjos reikšmę politinei filosofijai jau buvo kalbėta analizuojant historicizmo problemą. Tačiau dar būtina pabrėžti, jog Strausso atsigręžimas į prigimtinių teisės problemą buvo itin reikšmingas, nes, pasak Kenningtono, „prigimtinė teisė buvo išnykusi iš politinės filosofijos diskusijų centro daugiau šimtą metų. Joks pirmo ryškumo filosofas neparašė traktato apie ją ar nesiėmė ginti jos būtinybės nuo vokiečių idealizmo laikų ar galbūt nuo Rousseau“ (Kennington 1991: 227). Analizuodamas prigimtinių teisės idėją Straussas pastebėjo, kad ji (tiksliau tariant, klasikinė prigimtinių teisės idėja) yra neatsiejama nuo teleologinės pasaulio sampratos: „visos natūralios būtybės turi prigimtinių likimą, kuris nustato, kokio pobūdžio veikla jiems yra gera. Žmogaus atveju, protas yra reikalingas tam, kad būtų galima pastebėti tą veiklą: protas apibrėžia, kas yra iš prigimties tiesinga atsižvelgiant į prigimtinių žmogaus tikslą“ (Strauss 1971a: 7). Nors Straussas buvo įsitikinęs, kad prigimtinių teisės idėja yra reikalinga ar net būtina siekiant geriau suprasti tiek žmogų apskritai, tiek ir politiką, galima pagrįstai kelti klausimą, ar kalbėjimas apie ją dar turi kokią nors prasmę? Kaip Straussas teisingai pastebėjo (žr. ten pat, p. 8), teleologinė pasaulio samprata buvo diskredituota moderniuoju gamtos mokslų dar mokslinės revoliucijos XVII amžiuje metu (apie tai buvo kalbėta pačioje šio darbo pradžioje). Ar tai reiškia, kad norint pagrįstai kalbėti apie prigimtinių teisės idėją reikėtų radikaliai pakoreguoti dabartinį

mūsų pasaulėvaizdį? Atrodo, jog Straussas kaip tik taip ir manė. Jis buvo įsitikinęs, kad šiuolaikinė tikrovės samprata, kuri didžiąja dalimi buvo suformuota modernių gamtos mokslų, puikiai padeda didinti žmogaus galią, bet ne siekti išminties ir spręsti pamatinius žmogui kylančius klausimus „kas aš esu?“ arba „kaip aš turėčiau gyventi?“. Nors, tiesa, teleologinės pasaulio sampratos analizei, Kenningtono teigimu, Straussas savo filosofijoje didesnio dėmesio neskyrė (žr. Kennington 1991: 230).

Esmine žmogaus ypatybe Straussas laikė kalbą, protą ar tiesiog gebėjimą mąstyti. O jei mąstymas yra laikomas esminiu, žmogų nuo kitų padarų skiriančiu bruožu, tuomet filosofo gyvenimo būdas turėtų labiausiai atitikti žmogaus prigimtį, t.y. galutinai ją išpildyti. Čia natūraliai kyla Strausso argumentų nuoseklumo klausimas. Jei filosofinis gyvenimas laikomas labiausiai atitinkančiu žmogaus prigimtį, tuomet kiek politiškumą galima vadinti prigimtine žmogaus savybe? Tiek Platonas, tiek Aristotelis filosofinį gyvenimą laikė kilnesniu už politinį gyvenimą. Filosofas gyvena „virš politikos“ ir šis „virš“ jį priartina prie žmogiškosios prigimties išpildymo. Tačiau ar taip tvirtinant galima sau neprieštaraujant teigti, kad politiškumas yra prigimtine žmogaus savybė, o politinės filosofijos klausimai – vieni reikšmingiausių filosofinių klausimų? Straussas buvo įsitikinęs, kad šioje vietoje prieštaravimo nėra, nes filosofinis gyvenimas yra neįmanomas jei nėra politinės bendruomenės.

Polio egzistavimas yra būtina žmogiškosios prigimties išpildymo sąlyga. Kad žmogus galėtų atsiduoti filosofiniam gyvenimui, jis turi būti išvaduotas nuo būtinybės imtis praktinę naudą teikiančio amato. O tai gali būti įgyvendinta tik politinėje bendruomenėje, kuri yra pasiekusi tokį sąmoningumo lygį, kad pateisintų jokios praktinės naudos neteikiantį filosofinį gyvenimo būdą. Filosofijos gyvavimui reikalingas aukštą politinės kultūros lygį pasiekęs polis. Todėl filosofinis politikos apmąstymas yra ne šalutinis, o itin reikšmingas, galbūt net reikšmingiausias, filosofo užsiėmimas. Jis tiesiogiai susijęs su politinės bendruomenės „sveikata“, todėl kartu – ir su visos filosofijos „sveikata“ (žr. McAllister 1995: 220). Tai, kas atsiranda iš

prigimtinio žmonių politiškumo – miestai, valstybės, konstitutos skirtingų režimų, yra dirbtiniai ir nenatūralūs, tačiau jie yra būtini labiausiai žmogaus prigimtį atitinkančiam gyvenimui. Drury tvirtinimu, Straussui „jie tiek natūralūs, kiek daro įmanomą gerą gyvenimą arba gyvenimą pagal prigimtį“ (Drury 1987: 303). Būtent todėl jie verti išskirtinio filosofų dėmesio. Tikriausiai todėl tiek daug dėmesio jiems skyrė ir Straussas. Tačiau Drury pastebėjo, kad tokiu būdu įrankiu geram gyvenimui pasiekti tampa ne tik politika, bet ir moralė. Pasak jos, toks „Strausso požiūris numato radikalų moralės nuvertinimą“ (Drury 1987: 308). Žinoma, Straussas tikrai neteigė, kad moralė yra aukščiau už filosofinį pažinimą, tačiau moralumą, kaip ir siekį pažinti, laikė prigimtiniu. Jo teigimu, prigimtinis žmogaus „tikslas yra dvilypis: moralinis tobulėjimas ir protinis tobulėjimas, tačiau pastarasis yra garbingesnis už moralinį tobulėjimą“ (Strauss 1971a: 163). Akivaizdu, jog Straussas pirmenybę teikė išminties siekimui, o ne moralumui, tačiau sunku suprasti, kodėl tai, Drury žodžiais tariant, turi reikšti „radikalų“ moralės nuvertinimą.

Dabartinę politinės filosofijos padėtį Straussas laikė kaip niekad bloga. Jo įsitikinimu, viena seniausių filosofijos disciplinų išgyvena stiprų nuosmukį. Šiuo metu kvestionuojama ne tik politinės filosofijos paskirtis, jos objektas ir tyrimo būdas, bet apskritai pati jos galimybė. Vienintelė išimtis – politinės filosofijos istorija. Jos svarbą, pasak Strausso, dar pripažįsta kai kurie politikos mokslininkai. Tačiau nuo biheviorizmo iškilimo šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje ir ši politinės filosofijos šaka sulaukė griežtos kritikos. Strausso įsitikinimu, prieš keletą amžių įvykusios filosofijos ir mokslo „skyrybos“ leido susiformuoti klaidingai nuostatai, kad galimi du skirtingi politikos tyrimo būdai, kuriuos įgyvendina arba nefilosofinis politikos mokslas, arba nemokslinė politinė filosofija. Ši perskyra, kurios pagrindumas politinių dalykų tyrime yra labai abejotinas, iš politinės filosofijos atėmė visą jos turėtą didingumą ir reikšmingumą. Be to, užsiimant praeities filosofijos analize tik dėl istorinio intereso, neišvengiamai iškraipoma jos esmė. Straussas dažnai pabrėždavo, kad būtina siekti suprasti klasikus taip, kaip jie patys save suprato. Tuo metu historicistai numato, kad jie praeitį, praeities mąstytojus gali suprasti geriau nei

jie suprato patys save. Tam ir skirta istoricistinė perspektyva. Tačiau Straussas tvirtino, kad „jei mes norime suprasti praeities filosofus, mes privalome būti vedami tų pačių pamatinių interesų, kurie vedė juos: tiesos apie visumą siekio, o ne istorinio intereso“ (Strauss 2007a: 121).

Nauji socialiniai mokslai vienas po kito perėmė iki tol politinei filosofijai priklausiusius tyrimo objektus, paskelbdami, jog dabar vietoje spekuliatyvių ir nepagrįstų žinių bus pasiektas patikimas socialinių, ekonominių, psichologinių ar politinių dalykų žinojimas. Politinės filosofijos pastangos pasakyti ką nors reikšminga minėtomis temomis buvo diskredituotos, todėl galiausiai jai buvo paliktos tik tos sritys, kurios paprasčiausiai nedomino nė vienos iš naujų disciplinų. Strausso teigimu, „mes beveik neperdedame sakydami, kad šiandien politinė filosofija jau nebeegzistuoja, iškyrus kaip medžiaga laidotuvėms, t.y. istoriniam tyrimui arba dar kaip silpno ir neįtikinančio protesto forma“ (Strauss 1988a: 17). Jo akivaizdžiai netenkino politikos mokslo perimtas sociologizmas bei psychologizmas, nes tokio pobūdžio tyrinėjimai į pirmą planą iškelia antraeilius, lengvai formalizuojamus politinius reiškinius, o esminiai politiniai dalykai lieka nepaliesti. Be to, Straussas buvo įsitikinęs, jog universalių žmogaus elgesio principų, kuriuos bando formuluoti socialiniai mokslai, paprasčiausiai nėra (žr. Strauss 1971a: 162). Jie ne universalūs, bet lokalūs, priklausomi nuo konkrečios politinės sanklodos, režimo. Politikos mokslininkai lengvai pasiduoda pagundai absoliutinti savitus ir specifinius dalykus. Tačiau tokiu būdu jų politinių dalykų matymas ir supratimas tampa labai ribotas.

Straussas griežtai kritikavo politikos mokslininkų-bihevioristų nuostatą, jog moksliniam politikos tyrimui klasikinės politinės filosofijos palikimas, tos anksčiau minėtos „didžiosios knygos“ yra nereikalingas. Filosofo įsitikinimu, klasikinės politinės filosofijos reikšmė yra išskirtinė, todėl ją ignoruojant užsidaroma itin siauruose konceptualiniuose rėmuose, o politinių dalykų supratimas neišvengiamai iškraipomas. Klasikų padėtis buvo ypatinga: jie turėjo unikalią galimybę pažvelgti į politinius dalykus be politinės filosofijos tradicijos „bagažo“. Graikų mąstytojai, politinės filosofijos pradininkai turėjo

tiesioginio ir gryno politinių dalykų apmąstymo patirtį. Vėlesnėse epochose, Strausso teigimu, „filosofinės politinių dalykų studijos buvo medijuojamos politinės filosofijos tradicijos, kuri veikė kaip ekranas tarp filosofo ir politinių dalykų, visiškai nesvarbu, ar konkretus mąstytojas brangino, ar neigė tą tradiciją“ (Strauss 1988a: 27). Pirmųjų politikos filosofų požiūris į politiką visiškai skyrėsi nuo to, kurį bandė įtvirtinti politikos mokslininkai. Klasikai į ją žvelgė iš vidaus, kaip išsilavinę piliečiai, o politikos mokslininkai siekė įtvirtinti nesuinteresuoto stebėtojo, žvelgiančio iš išorės, poziciją. Pirmieji politikos filosofai buvo ne politinio gyvenimo stebėtojai, o dalyviai. Straussas buvo įsitikinęs, kad tik taip žvelgiant į politinę tikrovę, įmanoma aptikti ir atskleisti fundamentalius jos aspektus. Politikos mokslininkų pasirinkta išorinių stebėtojų pozicija jam prilygo kelio, vedančio į akligatvį, pasirinkimui. Todėl jis tvirtino, jog norint pasiekti adekvatų politinių dalykų supratimą būtina „iš scientistinio socialinio mokslo abstrakcijų ar konstrukčių sugrįžti prie socialinės tikrovės, pažvelgti į socialinius fenomenus pirmiausia iš piliečio ir išmintingo valstybės veikėjo perspektyvos, o tuomet ir iš pasaulio piliečio perspektyvos, dvejopa žodžio „pasaulis“ prasme: kaip visos žmonių giminės ir kaip visa apimančios visumos“ (Strauss 1989: 8).

Moderniosios politinės filosofijos atsiradimas Straussui reiškė politinės filosofijos nuosmukį. Jo įsitikinimu, modernieji mąstytojai, siekdami sugriauti daugiau nei tūkstantį metų trukusią filosofijos priklausomybę nuo teologijos, metėsi į kitą kraštutinumą ir pabandė filosofiją paversti ginklu, padedančiu formuoti ir keisti pasaulį. Modernieji filosofai pamiršo, kad „filosofija pirmine savo prasme nėra nei įrankis, nei ginklas, bet yra gyvenimo būdas. Būtent toks, kurio *raison d'être* atmeta subordinacijos galimybę bet kokiam autoritetui“ (Meier 2007: 59). Straussas neabejojo, jog modernioji politinė filosofija ir vėliau atsiradęs politikos mokslas tarpusavyje yra labai susiję. Pirmosios pradininkai – Machiavelli ir Hobbesas – jau turėjo ketinimą, būdingų politikos mokslininkams: padaryti politinių dalykų analizę labiau moksliską. O moksliskumas turėjo užtikrinti sėkmingą filosofinių įžvalgų pritaikomumą formuojant politinę tikrovę. Klasikinės politinės filosofijos atsisakymas iš

esmės buvo nulemtas tų pačių intencijų. Klasikai, moderniosios politinės filosofijos pradininkų akimis, buvo labiau svajotojai, o ne mokslininkai. Kad politikos analizė taptų moksliška, pirmiausia reikėjo nustoti kalbėjus apie tai, kaip turi būti, ir pradėti kalbėti apie tai, kaip iš tikrųjų yra.

Straussas buvo įsitikinęs, kad politikos mokslininkai, patys to nežinodami, kartoja kai kurias moderniujų politikos filosofų klaidas. Stokodami gilesnio filosofinio ir istorinio išsilavinimo (kurio jie tiesiog nelaikė svarbiu jų disciplinai), politikos mokslininkai-bihevioristai manė, kad jie pirmieji pasiūlė politikos tyrimą padaryti labiau panašų į gamtos tyrimą. Straussas tokias tendencijas pastebėjo Hobbeso filosofijoje, o apie būtinybę atskirti faktus ir vertybes dar iki jo kalbėjo Machiavelli. Straussas šių mąstytojų įkvėptą moderniąją politinę filosofiją vertino nepalyginamai kritiškiau nei klasikine (tačiau, kartu reikia paminėti, moderniosios politinės filosofijos pradininkų tekstus neretai interpretuodavo daug paviršutiniškiau nei klasikų (žr. Dallmayr 1987: 330)). Žinant, jog politikos mokslininkai minėtas moderniujų politikos mąstytojų idėjas radikalizavo, darosi aišku, kodėl Straussas taip griežtai kritikavo tuometines bihevioristines politikos mokslo tendencijas.

Tiesa, Strausso idėjinė laikysena ir polinkis klasikus vertinti labiau nei moderniuosius mąstytojus visą jo politinę filosofiją pastato į gana dviprasmišką padėtį. Fredo Dallmayro teigimu, iš pirmo žvilgsnio daugelis centrinių mąstytojo idėjų (religijos ir filosofijos, politikos ir filosofijos priešpriešos, ezoterinis ir egzoterinis filosofijos pobūdis), apie kurias bus kalbama paskutiniame šios dalies skyriuje, liudija išlaikytus Strausso filosofijos ryšius su tradicine metafizika ir jos pagrindinėmis žinojimo – nuomonės, proto – tikėjimo, formos – turinio dichotomijomis. Tačiau labiau pasigilinus Strausso siekis įvairias įtampas pakeisti griežtomis antinomijomis rodo, kad mąstytojas labiau sekė ne klasikinėmis nuostatomis, bet neokantine tradicija: „be didesnių pastangų, ezoterizmas ir egzoterizmas gali būti išversti į „noumeninės“ (vidinės) ir „fenomeninės“ (išorinės) sričių ar *a priori* kategorijų ir *a posteriori* patirties išsišakojimą“ (Dallmayr 1987: 332). Panašu, kad kritikuodamas (kartais iš tiesų pernelyg vienpusiškai) modernybę, Straussas daugeliu atveju

lieka įkalintas moderniojo mąstymo rėmuose, kurių jis nepastebi lygiai taip pat, kaip ir politikos mokslininkai nebuvo linkę pastebėti glaudžių savo disciplinos ryšių su moderniąja politine filosofija. Strausso filosofinė laikysena daug labiau panaši į konservatorišką (taigi, modernią), o ne ikimodernią, be to, kelia abejonių ir savo dvasia modernistinis Strausso bandymas atkurti klasikinę politinę filosofiją ir apskritai klasikinį filosofinį mąstymą (pirmąjį tokį bandymą galima pastebėti Renesanse, kuris, kaip paaiškėjo, buvo iš esmės imitacinis). Tiesa, Norton pasakoja istoriją, kad paklaustas studento „bet misteriai Straussai, ar modernieji mąstytojai nesame mes?“, filosofas atsakė: „bet mes nesame *vien tik* modernieji mąstytojai“ (žr. Norton 2004: 109).

Straussas manė, jog viena reikšmingiausių politinės filosofijos problemų kaip buvo antikoje, taip ir dabar tebėra politinio režimo klausimas. Taip yra todėl, kad politinio režimo konstituoti principai, persmelkdami visą visuomenę, galiausiai paliečia kiekvieną atskirą individą. Kiekvienas režimas suteikia visuomenei savitą charakterį: žmonių santykiai esant skirtingiems politiniams režimams, Strausso nuomone, taip pat yra skirtingi. Tarp režimų egzistuoja fundamentalūs skirtumai, kurie lemia ne tik tai, kokie politiniai dalykai yra laikomi svarbiais ir vertais apmąstymų, o kokie – ne, bet apskritai visų politinių dalykų supratimo būdą. Tik nepastebint kokybinių režimų skirtumų galima pradėti kalbėti apie „laisvės“ skirtumus: kur formaliai daugiau, o kur mažiau laisvių ir teisių, kur didesnis, o kur mažesnis visuomenės, kaip tam tikro socialinio mechanizmo, integralumas.

Analizuojant skirtingus politinius režimus galima daug pasakyti apie tai, kokios žmogaus savybės ir vertybės laikomos reikšmingiausiomis konkrečioje socialinėje sanklodoje. Straussas tvirtino, jog bendras visuomenės charakteris priklauso nuo, ką atskiri žmonės yra linkę garbinti ar vertinti. Tam tikrus požiūrius ar poelgius laikydama vertais pagarbos, visuomenė pripažįsta ir tų žmonių, kurie įkūnija visuomenės idealą, pranašumą ir išskirtinumą. Šie labiausiai visuomenės vertinami žmonės anksčiau ar vėliau įgauna lemiamą balsą formuojant politinį režimą (žr. Strauss 1971a: 137). Taigi, politinio režimo analizė atveda prie žmogaus ir jo prigimties sampratos analizės arba



atvirkščiai – svarstymai, kas yra žmogus, kokia yra jo prigimtis, galiausiai veda prie klausimo, kokioje politinėje sanklodoje galimybės skleisti žmogaus prigimčiai yra geriausios. O tai, pasak Strausso, yra geriausio režimo klausimas, kuriam tiek daug dėmesio skyrė klasikai.

Geriausias režimas klasikams atitiko geriausią, tobulą moralinę tvarką. Tai leido Straussui teigti, kad „iki galo išdėstyta klasikinė prigimtinės teisės doktrina pirminiu savo pavidalu yra identiška geriausio režimo doktrinai. Juk galutinį atsakymą į klausimą, kas yra iš prigimties teisinga arba kas yra teisingumas, galima rasti tik konstruojant (kalboje) geriausią režimą“ (Strauss 1971a: 144). Klasikai tiesiog nebūtų suvokę moderniosios politinės filosofijos pradininkų minties, kad politikos ir moralės iš principo negalima suderinti. Jei žmogaus prigimties klausimai veda tiesiai prie politinio režimo klausimų, klasikai būtų linkę teigti, kad moralės ir politikos, sau neprieštaraujant, tiesiog neįmanoma nesuderinti.

Politikos filosofai apmąsto ir tai, ką politikos mokslininkai dažnai yra linkę iš principo atmesti – bendrąjį gėrį (Strauss 1962: 311). Straussas teigė, jog klasikinėje politinėje filosofijoje bendrasis gėris buvo tapatinamas arba su gera visuomene arba su tuo, kas reikalinga gerai visuomenei, o bendrojo gėrio egzistavimas buvo priimamas kaip neišvengiama būtinybė (žr. Strauss 1962: 323). Nors mąstytojas bendrojo gėrio idėjos analizei savo filosofijoje neskyrė daug dėmesio, jis buvo įsitikinęs, jog moderniojo politikos mokslo žiūrėjimo į politinius dalykus būdas, politinių reiškinių tyrimas visumą suskaidant į ją sudarančius elementus tiesiog neleidžia teigti, jog egzistuoja tikra, į privačius interesus neskaidoma bendrojo gėrio visuma. Vadovaujantis laipsniško kilimo nuo paprastesnių, smulkesnių dalių prie sudėtingesnių dalių tyrimo logika, bendrojo gėrio idėjos tiesiog neįmanoma nuosekliai mąstyti, nes tokia tyrimo logika tampa įmanoma tik atmetus tikros, grynios visumos egzistavimo galimybę. Tokios nuostatos iš esmės prieštarauja klasikinės filosofijos, kaip bandymo pažinti ir suprasti visumą, sampratai. Be to, griežtai atmetant bendrojo gėrio egzistavimą tektų užimti radikalaus individualizmo poziciją. Ar tuomet, klausia Straussas, apskritai yra racionalu kalbėti apie politiką? Būtent

todėl politikos moksle bendrojo gėrio idėja išlieka, tačiau netiesiogine prasme. Strausso įsitikinimu, anksčiau ar vėliau politikos mokslininkai suranda savitą geros visuomenės apibrėžimą (pavyzdžiui, atvira visuomenė) ir neišvengiamai ima kalbėti apie tai, ką filosofai vadina bendruoju gėriu. Vadinasi, galutinai atmesti bendrojo gėrio idėją yra lygiai taip pat neįmanoma, kaip ir atsiriboti nuo sveiko proto padiktuoto ikimokslinio tikrovės supratimo.

Kalbėdamas apie politinės filosofijos reikšmę Straussas nuolat pabrėždavo, kad politikos filosofo tikslas yra ypatingas: jis siekia nuomones apie politinius dalykus pakeisti politinių dalykų žinojimu. Imdamasis jau Platono iškeltos nuomonių ir žinojimo perskyros problemos, Straussas siekė reabilituoti pamatinį filosofo troškimą siekti absoliučios tiesos. Mąstytojas buvo įsitikinęs, jog filosofijoje išplitęs nyčiškasis reliatyvizmas, keldamas grėsmę šiam troškimui, kartu grasino iš filosofijos atimti pačią jos esmę. Straussas teigė, jog visi politiniai veiksmai yra sąlygojami tam tikrų vertinimų. Žmonės priversti rinktis tarp to, ką jie laiko geru ir to, ką jie laiko blogu, o tai jie atlieka remdamiesi savosiomis gėrio sampratomis. Kasdieninėje veikloje pasirinkimo pagrįstumo analizei dažniausiai neskiriama papildomo laiko: sprendami žmonės tiesiog remiasi savo nuomone. Ji retai kvestionuojama, tačiau labiau pasigilinus tampa aišku, kad ji vis dėlto gali būti ginčijama. „O pats faktas, kad mes galime kvestionuoti, mus veda prie tokio gėrio mąstymo, kuris galiausiai nebėra kvestionuojamas – prie mąstymo, kuris jau nebėra nuomonė, o yra žinojimas“ (Strauss 1988a: 10). Todėl politiniai veiksmai, pasak Strausso, neišvengiamai veda prie klausimo, kas yra gėris. Jei tai įsisąmoninama, jei žmonės siekia pažinti, kas yra politinis gėris, t.y. geras gyvenimas ar tiesiog gera visuomenė, ima rasti politinę filosofiją. Straussas nuosekliai laikėsi klasikinės graikų filosofų nuostatos, jog filosofo tikslas yra nuomones apie tam tikrus dalykus pakeisti tų dalykų žinojimu. Jei nėra siekio iš nuomonės srities pereiti į žinojimo sritį, filosofija tiesiog negali atsirasti. Tik tuomet, kai atsiranda poreikis nuomones apie politinius dalykus pakeisti politinių dalykų žinojimu, gali atsirasti ir politinė filosofija.

Nuomonių sritis, kasdienis patyrimas ar tiesiog sveiko proto pozicija neturėtų būti vertinami negatyviai. Straussas kritikavo scietistinę nuostatą, teigiančią, jog vienintelis patikimas žinojimas yra mokslinis žinojimas. Jo nuomone, žmonės neturi jokio patikimo pagrindo abejoti bendros, kasdienės patirties duomenimis. Filosofija tiesiog neturi jokio kito atspirties taško, „filosofas privalo pradėti nuo nuomonių, t.y nuo to, kaip visumą suvokia konkreti visuomenė“ (McAllister 1995: 213). Jei pasirenkama kita kelio į žinojimą pradžia, nesvarbu, ar tai būtų religinės, ar mokslinės abstrakcijos, neišvengiamai didėja tikrovės ir mąstymo praraja bei iškraipomas tikrovės supratimas. Kiekvienas filosofas yra priklausomas nuo kasdienio, ikimokslinio tikrovės supratimo, nors filosofija iš esmės yra nepaliaujamas siekis šį supratimą peržengti. Tiksliau tariant, filosofija pradeda nuo to, kas jau yra kasdieninėje patirtyje žinoma, tačiau nėra pakankamai giliai suprantama. Filosofijos tikslas kaip tik yra suprasti tai, kas žinoma, bet tinkamai nesuprasta (žr. Strauss 2007a: 136). Kasdienis supratimas kyla iš bendro sutarimo. Tačiau filosofai siekia ne konkretaus, konvencionalaus, o universalaus dalykų supratimo, ir vienintelis būdas pasiekti tokį supratimą, pasak Strausso, nuo pat filosofijos atsiradimo pradžios buvo dalykų prigimties tyrimas.

Prigimties idėją Straussas laikė ypatinga. Pasak jo, tai pamatinė, galbūt vienintelė iš pamatinių tikrai filosofinė idėja, nes kitos – gėris, grožis, tiesa, teisingumas – buvo dar iki tol, kol atsirado filosofija (žr. Strauss 2007b: 521). Prigimties tyrimas, racionali pastanga pasiekti tyrinėjamo dalyko esmę turėjo padėti filosofams pasiekti absoliutų, tikrą, žmogaus protui pasiekiamą pažinimą. Toks filosofinis pažinimas buvo alternatyva tiek religiniam, racionaliai nekritiškam apreikštos tiesos priėmimui, tiek ilgalaikiu žmonių sutarimu pasiektam paprotiniam, tradiciniam žinojimui. Filosofija kvestionuoja ir viena, ir kita, tačiau filosofinio mąstymo išėities pozicija yra būtent kasdienis, ikimokslinis pasaulio supratimas, kuriame tarpusavyje susipynusios tiek konvencionalios, tiek apreikštos tiesos. Straussas siekė labiau išgryninti ir reabilituoti filosofinio pažinimo pamatus. Neigiant jų reikšmę (tai iš esmės ir

darė modernusis mokslinis mąstymas) filosofinės tiesos paieškos neišvengiamai praranda esmines savo atramas.

Siekdamas išgryninti politinės filosofijos siekį pažinti tiesą, Straussas siūlo aiškiau skirti du terminus – politinę filosofiją ir politinį mąstymą. Jo teigimu, šių terminų prasmė dažnai painiojama, o jie patys vartojami kaip sinonimai. Tačiau minėtų terminų prasmės nėra tapačios. Politinis mąstymas yra indiferentiškas nuomonės ir žinojimo perskyrai, o politinė filosofija yra sąmoningas, nuoseklus ir nepaliaujamas siekis nuomones apie pamatinius politinius principus pakeisti šių principų žinojimu (žr. Strauss 1988a: 12). Politinė filosofija kartu yra ir politinis mąstymas, tačiau ne kiekvienas politinis mąstymas yra politinė filosofija. Politinis mąstymas gyvuoja nuo žmonijos atsiradimo, o politinė filosofija turi labai aišką pradžią – klasikinę antikos laikotarpį. Politinė filosofija, atsisakiusi siekti absoliutaus politinių dalykų pažinimo, t.y. sąmoningai pasilikdama nuomonių srityje, prarastų pirmąją savo prasmę. Svarbiausias politikos filosofo apmąstymų tikslas yra ne politika, o tiesa.

Taigi, filosofija susijusi su nuolatinėmis pastangomis siekti tiesos. Tačiau pirminė filosofo tiesa, pasak Strausso, yra sokratiškas žinojimas, kad nieko nežinai. Ji kartu yra ir stipriausia paskata visas jėgas skirti šio žinojimo išplėtimui, t.y. galiausiai pasiekti tam tikrų žinių. Tačiau filosofus domina tie klausimai, į kuriuos neįmanoma rasti galutinių atsakymų. Čia slypi tam tikras filosofijos paradoksas: siekiama tiesos, tačiau imamas iš principo neišsprendžiamų klausimų. Šį paradoksą supranta beveik kiekvienas filosofas, tačiau nuo to niekas nesikeičia. Jei pasikeistų, jei filosofai atsisakytų spręsti neišsprendžiamas problemas, dėl to, kad negalima pasiekti galutinių atsakymų, jie paprasčiausiai nustotų buvę filosofais.

Nors ir suprasdami, kad negali pasiekti absoliutaus žinojimo, filosofai vis vien atsisako pripažinti bet kokių autoritetų ar bendro žmonių sutarimo padiktuotus atsakymus ir imasi savarankiško įvairių nuomonių tyrimo. Įvairiausių, net viena kitai prieštaraujančių nuomonių analizė leidžia filosofams pasiekti labiau išgrynintą ir nuo subjektyvių istorinių ar asmeninių „priemaišų“

apvalytą žinojimą. Tačiau tai taip pat yra tik žmogiškas žinojimas, kurio didžiausia vertė glūdi ne atsakymuose, bet tinkamai suformuluotuose klausimuose. Fundamentalių problemų atradimas ir iškėlimas filosofui dažniausiai yra didesnė sėkmė, nei dalinių jų sprendimų pasiūlymas. Kaip teigė Straussas, „filosofija yra, geriausiu atveju, aiškus *problemų*, žinojimas, o ne aiškus *sprendimų* žinojimas“ (Strauss 2007b: 517). Taigi, filosofijos savitumas skleidžiasi ne atsakymuose, o klausimuose.

Filosofinių klausimų neišsprendžiamumas, Strausso įsitikinimu, neleidžia teigti, kad pati filosofija yra beprasmiška. Vien jau aiškus filosofinio klausimo supratimas reikalauja to dalyko, apie kurį klausiama, esmės suvokimo. Kad galėtume suprasti fundamentaliausius klausimus, pirmiausia mes jau turime žinoti kai ką esmingo apie tai, kas užklausiama. Šis esmingų klausimų žinojimas, Strausso nuomone, yra vertingesnis už nežinojimą ar abejingumą jiems, visiškai nesvarbu, ar tą abejingumą papildo atsakymų į mažareikšmius ir šalutinius klausimus žinojimas, ar ne. Taigi, pripažindamas žmogiškojo žinojimo santykinumą, Straussas kartu teigė, kad gilesnis, fundamentalesnis tikrovės supratimas įmanomas tik tada, kai savųjų pažinimo ribų suvokimą lydi ne rezignacija, bet aktyvus siekis peržengti tai, kas galutinai niekada negali būti peržengta – nuomonių sritį. Šis aktyvus žinojimo troškimas, niekad nepasiekiamos išminties meilė galiausiai atveria tam tikrą žinojimo gelmę. Jai pasiekti nebūtina rasti galutinį atsakymą, „pakanka“ suformuluoti tinkamą – fundamentalų, filosofinį – klausimą.

Straussas buvo įsitikinęs, kad politikos filosofai buvo ir yra pajėgūs suvokti bei tyrinėti tiek visas fundamentalias politines problemas, tiek išvelgti esmines įvairiausių politinių situacijų aplinkybes (žr. Strauss 1962: 313). Todėl jam natūraliai kyla klausimas, kokį indėlį į šių dalykų supratimą gali įnešti naujas politikos mokslas ir ar apskritai yra koks nors realus pagrindas naujam politikos mokslui pakeisti politinę filosofiją. Strausso atsakymas vienareikšmiškas: laikyti naująjį politikos mokslą kuo nors pranašesniu už politinę filosofiją nėra jokio pagrindo. Nors tikintiesiems visuotine pažanga ir gali pasirodyti, kad naują discipliną gali legitimuoti vien pats jos naujumas,

Straussas mano priešingai – tūkstantmečius siekianti politinės filosofijos tradicija yra visais atžvilgiais pranašesnė už naują politikos mokslą.

Mąstytojas apskritai kartais buvo linkęs abejoti naujos disciplinos egzistavimo prasmingumu (žr. ten pat, p. 313). Tačiau tai rodo, kad Straussas ne itin plačiai suvokė naujos akademinės disciplinos atsiradimo prasmę. Kraštutinius Strausso teiginius apie politikos mokslo reikšmę dažnai paskatindavo radikaliesių politikos mokslininkų pasisakymai apie tai, kad nauja disciplina turi pakeisti politinę filosofiją. Tiesa, bihevioristinio judėjimo įkarščio metu tokių pareiškimų buvo itin daug, tačiau taip galvojo toli gražu ne visi. Daug politikos mokslininkų neskė naujausiomis mokslinio (pozityvistinio) politinės tikrovės tyrimo madomis, todėl atlikdami tyrimus plačiai naudojami tiek istoriniais, tiek filosofiniais šaltiniais. Straussui kėlė nerimą scientistinės tendencijos politikos mokslo raidoje, tačiau jos daug dažniau reiškėsi teoriniame lygmenyje, o ne politikos mokslininkų praktinėje veikloje. Mąstytojas į tai neatkreipė dėmesio. Kaip ir įtai, kad naujo politikos mokslo atsiradimą bei plėtrą sąlygojo ne tik pastangos apie politinius dalykus pasakyti kažką fundamentalesnio nei gali pasakyti politikos filosofai, bet ir siekis tyrinėti politinę tikrovę tiesiog *kitaip*.

### 2.3.2 Teologinė-politinė problema

Vakarų kultūros savitumas ir gyvybingumas, pasak Strausso, kyla iš nuolatinės dviejų kraštutinių pozicijų – tikėjimo ir žinojimo – priešpriešos bei įtampos (žr. Strauss 1979: 113). Kitaip tariant, tai įtampa tarp Jeruzalės ir Atėnų, o tiksliau – tarp Biblijos ir filosofijos. Šią neišsprendžiamą priešpriešą Straussas vadino teologine-politine problema. Tokį pavadinimą minėtai įtampai mąstytojas rado Spinozos veikale *Tractatus Theologico-Politicus*. Spinozos filosofijos analizei buvo skirta pirmoji Strausso knyga, kurioje tyrinėtas teologinis-politinis klausimas mąstytojui išliko aktualus visą jo gyvenimą. Šią įtampą dar jaunystėje jis taip pat aptiko žydų ir islamo viduramžių mąstytojų – Maimonido ir Al Farabio – filosofijoje (žr. Drury 1985: 317). Teologinę-

politinę problemą Straussas lakoniškai yra apibūdinęs knygoje *Prigimtinė teisė ir istorija*:

Žmogus negali gyventi be šviesos, pamokymų ir žinojimo; tik žinodamas, kas yra gėris, jis gali atrasti jam reikalingą gėrį. Tačiau čia iškyla fundamentalus klausimas: ar žmonės gali pažinti gėrį, be kurio jie nevaldytų (individualiai ar kartu su kitais) savo gyvenimų, savarankiškomis savo prigimtinių galių pastangomis, ar šių žinių įgijimas priklauso nuo dieviškojo apreiškimo? Žmogiškasis valdymas arba dieviškasis valdymas – nėra fundamentalesnio pasirinkimo už šį. Pirmoji galimybė būdinga filosofijai arba mokslui pirmine šio žodžio prasme, antroji galimybė pateikta Biblijoje. Šios dilemos neįmanoma išspręsti jokia sinteze ar suderinimu (Strauss 1971a: 74).

Straussas buvo įsitikinęs, kad tarp filosofijos ir apreiškimo egzistuoja gelminis antagonizmas, kylantis iš kartais įsisąmoninto, o kartais atvirai nepastebimo siekio vienas kitą paneigti. Tiek apreiškimas, tiek filosofija vienas kitam yra didžiausi iššūkiai. Apreiškimas iš principo neigia filosofiją atmesdama galimybę žmogaus protui savarankiškai pasiekti tikrą žinojimą, t.y. tiesą. Tikėjimas tam ir reikalingas, kad apreiškimo pagalba tiesą būtų galima pažinti. Tačiau šiuo atveju tiesa ateina iš dievo. Perdėtas filosofų pasitikėjimas žmogaus galimybėmis tikintiesiems atrodo kaip puikybė – viena didžiausių nuodėmių. Netgi pirmasis žmonių nuopuolis – uždraustojo vaisiaus nuo pažinimo medžio ragavimas – gali būti interpretuojamas kaip pirminė tikėjimo ir siekio žinoti antagonizmo apraiška. Žmonėms nepakako tikėjimo, kuris būtų užtikrinęs saugią ir nerūpestingą egzistenciją. Jie buvo sugundyti pažado tapti beveik tokiais pat, kaip Dievas – išmokti skirti gėrį nuo blogio: „žmogui nebuvo uždraustas žinojimas.[...] Žmogui buvo uždraustas gėrio ir blogio pažinimas, t.y. žinojimas, kurio pakaktų valdyti save, savo gyvenimą“ (Strauss 1967: 49). Šis pamatinis troškimas pažinti buvo kentėjimo, tapusio neišvengiama žmonių lemtimi, priežastimi. Pirmiesiems žmonėms nebuvo draudžiama ragauti vaisių nuo gyvenimo medžio, tačiau pasirinkdami pažinimą, jie neteko ir amžino gyvenimo, ir vaikiško egzistencijos lengvumo (žr. Drury 1985: 325). Taigi, tikėjimo ir žinojimo antagonizmą liudija ne tik filosofija, bet ir teologija.

Jei tikėjimas negali išspręsti šios įtampos ir paneigti filosofijos, tuomet filosofų įsitikinimas, kad filosofinis gyvenimas labiausiai atitinka žmogaus prigimtį (tiksliau tariant, geriausiai ją išbaigia tobulumo prasme) ir todėl filosofinis gyvenimo būdas yra pats geriausias, įgauna realų pagrindą. Jei apreiškimui šių įsitikinimų paneigti nepavyksta, kyla natūralus klausimas – kokia tuomet apreiškimo prasmė? Jei nepavyksta paneigti filosofijos, atsiranda galimybė paneigti apreiškimą. Tačiau tikėjimas, nors ir skeptiškai žvelgdamas į filosofiją, negali jos atmesti. Visi teologiniai argumentai prieš pamatinę filosofijos nuostatą, kuri teigia, kad žmogaus protas yra pajėgus savarankiškai pasiekti tiesą ir visumos supratimą, Strausso įsitikinimo, yra defektyvūs. Teologinė filosofijos kritika remiasi ydingo rato argumentacija: „visi tikėjimo argumentai prieš filosofiją *suponuoja* tikėjimą: jie eina ratu. Apreiškimas neturi kitos atramos nei pats apreiškimas: vienintelė knyga, parašyta ginant Bibliją, yra pati Biblija“ (Strauss 2007c: 173). Tačiau jei tikėjimo argumentai prieš filosofiją yra klaidingi, filosofija gali visiškai pagrįstai ignoruoti apreiškimą.

Filosofija nesunkiai atsilaiko prieš tikėjimo kritiką, tačiau viskas komplikuojasi tuomet, kai filosofija pabando apreiškimą atmesti: „filosofija reikalauja, kad apreiškimas įrodytų savo pretenzijų pagrįstumą prieš žmogaus proto tribunolą, tačiau apreiškimas tokio tribunolo nepripažįsta“ (Strauss 1979: 116). Racionalus bandymas paneigti apreiškimo apeliavimą į tiesos monopolį, pasak Strausso, filosofijai yra egzistenciškai svarbus. Jei filosofija negali racionaliai atmesti apreiškimo galimybes, tuomet ginčytinu tampa pats filosofijos statusas: jei apreiškimas yra įmanomas, tuomet tampa įmanoma, kad visa filosofinė veikla yra iš esmės klaidinga. Teigiant, kad apreiškimas yra įmanomas, kartu numatoma, kad filosofinis tikrovės apmąstymas ir filosofinis gyvenimo būdas nebūtinai yra savaime vertingi ir būtini, o filosofinis tiesos kriterijus yra racionaliai nepagrindžiamas. Tikėjimas apreiškimu neigia, kad žmogaus protas pajėgus savarankiškai pažinti tiesą. Apreiškimo galimybė numato, kad filosofija, tiesos paieškos gali būti visiškai beprasmė veikla. Tuo metu filosofija remiasi nuostata, kad filosofinis gyvenimo būdas, labiausiai atitinkdamas žmogaus prigimtį ir labiausiai prisidedamas prie to, kas esmingai



žmogiška – racionalaus mąstymo – tobulinimo, yra aukščiausia žmogiškojo veikimo forma. Apreiškimas kaip tik ir kvestionuoja šią pamatinę filosofijos nuostatą. Kaip teigė Straussas, „jei apreiškimo galimybė išlieka neišspręstu klausimu, tuomet *filosofijos reikšmingumas* taip pat lieka neišspręstu klausimu“ (Strauss 2007c: 175).

Strausso nuomone, žmogiškasis žinojimas visada yra toks ribotas, kad apreiškimo galimybė niekada negali būti visiškai atmesta. Visi bandymai galutinai atmesti apreiškimo galimybę yra pasmerkti nesėkmei. Čia taip pat sukamasi ydingame užburtame rate: apreiškimo neįmanomumą galima įrodyti tik netikinčiam apreiškimu. Filosofiskai įmanoma įrodyti tik tai, kad apreiškimas yra kažkas radikaliai nepaprasto ir neaiškaus. Be to, filosofija gali įrodyti, kad argumentai, „įrodantys“ apreiškimą, yra klaidingi. Tačiau apreiškimo argumentų atmetimas nėra tapatus apreiškimo galimybės paneigimui. Tikram apreiškimo paneigimui „būtų reikalingas įrodymas, kad pasaulis ir žmogaus gyvenimas yra tobulai suprantamas be prielaidos apie paslaptinę Dievą; mažų mažiausiai šis įrodymas reikalautų filosofinės sistemos sėkmės: žmogus turi sau įrodyti, kad jis teoriškai ir praktiškai yra pasaulio ir savo gyvenimo šeimininkas; žmogui suteiktas pasaulis turi būti pakeistas pasauliu, kurį teoriškai ir praktiškai sukūrė pats žmogus“ (Strauss 1982: 29). Bet jei filosofija negali atmesti apreiškimo galimybės ir racionaliai pagrįsti savo pamatinės nuostatos, kad filosofinis gyvenimas yra geriausias žmogui pasiekiamas gyvenimas, tuomet galima tvirtinti, jog pati filosofija remiasi apreiškimu, t.y. specifiniu tikėjimo ar valios aktu, numatančiu išskirtinę filosofinio gyvenimo vertę. Pamatinės filosofijos nuostatos remiasi tikėjimu, kad filosofinis gyvenimo būdas yra geriausias gyvenimo būdas ir kad žmogaus protas pats pajėgus pasiekti tiesą. Filosofijos, racionalių pastangų pažinti tiesą ištakos pasirodo esančios visiškai neracionalios: filosofijos pasirinkimas yra paremtas tikėjimu.

Kokią įtaką šis filosofijos ištakų įsisąmoninimas daro filosofijai? Strausso įsitikinimu, pripažinimas, kad filosofiskai paneigti apreiškimo yra neįmanoma, filosofiją pastato į kraštutinę padėtį, iš kurios tėra viena išeitis –

nuosaikus susilaikymas nuo galutinio sprendinio apie tai, kas negali būti racionaliai paneigta (žr. Strauss 2007c: 171). Būtent tokios nuostatos, pasak Strausso, laikėsi klasikai, kalbėdami apie tai, kuo yra paremtas kasdienis pasaulio supratimas. Suprasdami, kad racionaliam protui nepasiekiamos sferos filosofija vis dėlto negali galutinai atmesti, jie bent netiesiogiai parodė, kad visi būsiami šią sferą (taigi, ir apreiškimą) patvirtinantys argumentai yra logiškai ydingi (žr. Guerra 2008), nes remiasi tikėjimu. Taigi, nors pripažinimas, kad filosofija negali paneigti apreiškimo, iš pirmo žvilgsnio liudija filosofijos pralaimėjimą, tačiau susilaikymas nuo galutinio sprendinio apie apreiškimo galimybę galbūt liudija nežymią filosofijos pergalę, nes jis jau yra filosofinis, o ne tikėjimo padiktuotas veiksmas.

Filosofų iš principo netenkina mąstymo, atsiremiančio į dieviškuosius autoritetus, logika. Todėl siekdami suprasti visumą, filosofai turi rasti kitą priėjimo prie bendriausių klausimų būdą. Šis savitas, grynai filosofinis mąstymas, pasak Strausso, atveda prie prigimties idėjos. Ji leidžia išvengti kreipimosi į dieviškuosius autoritetus. Bandydami atskleisti apmąstomų dalykų prigimtį, pirminius juos konstituojančius principus pirmieji filosofai tikėjosi, kad galiausiai bus įmanoma sužinoti, kas yra gera iš prigimties. Tai turėjo būti atsvara žinojimui to gėrio, kuris yra nustatytas bendro žmonių sutarimo ar dieviškųjų autoritetų. Siekiant filosofinio žinojimo nebuvo galima atitrūkti nuo kasdienio patyrimo, priešingu atveju būtų pereita į kitą, viršpatyriminį, religinį lygmenį, kurio filosofai kaip tik ir siekė išvengti. Todėl dalykų prigimčiai atskleisti buvo reikalingas juslinis patyrimas, mąstymas ir supratimas. Sveikas protas, ikimokslinis, kasdienis pasaulio supratimas – tai esminiai filosofinio mąstymo atspirties taškai.

Modernioji epocha, pasak Strausso, suabsoliutinusi mokslinį žinojimą, šią teologinę-politinę problemą siekė išspręsti sunaikindama vieną iš dviejų polių – tikėjimą. Kalbėdamas apie klasikų ir modernųjų filosofų ginčą teologinės-politinės problemos kontekste, Straussas yra pareiškęs: „filosofija, kuri tiki, kad ji gali paneigti apreiškimo galimybę, ir filosofija, kuri tuo netiki – tai yra tikroji *la quarelle des anciens et des modernes* reikšmė“ (Strauss 2007c:

177). Siekdami apginti ir sustiprinti žinojimo pozicijas, ieškodami patikimų ir tvirtų mąstymo pagrindų modernieji mąstytojai tarėsi išsprendę šią fundamentalią problemą. Strausso įsitikinimu, problemos sprendimas ją tiesiog atmetant, t.y. atmetant vieno iš šios problemos polių – apreiškimo – galimybę, pasirodė esąs nesėkmingas. Viena pirmųjų Strausso knygų *Spinozos religijos kritika* buvo skirta kaip tik teologinės-politinės problemos analizei. Joje mąstytojas priėjo išvadą, kad Spinozos bandymas sukurti išbaigtą filosofinę sistemą, stovinčią ant tvirtų racionalizmo pamatų, nebuvo sėkmingas.

Vėlesnis Apšvietos projektas, vietoj to, kad būtų sustiprinęs žinojimo pozicijas, paradoksaliai pasiekė priešingą rezultatą. Siekis pašalinti vieną iš šių polių atskleidė tarp jų esančius gelminius ryšius: tikėjimas yra tai, kuo remiasi protas, pamatiniai racionalumo pagrindai yra neracionalūs. Pasak Drury, Straussui modernybės krizės šaknys glūdi filosofinėje krikščionybės įveikoje. Net kai kurie dabartiniai mąstytojai taip tiki moderniąja filosofija ir mokslu, kad įsivaizduoja, jog Vakarų civilizacija gali išlikti ir „mirus“ Dievui. „Jie tiki, kad filosofija gali pakeisti Dievą ar kad visuotinio švietimo pakanka norint įsteigti gerą tvarką ir politinę laimę“ (Drury 1985: 331). Tačiau Straussas tvirtino, kad atmetęs iracionalumą, protas neteko esminės savo atramos. Būtent todėl McAllisteris šią situaciją apibūdino taip: „Dievas mirė, o žinojimas, kaip toks, pasirodė besąs mirtinai sužeistas“ (McAllister 1995: 209). Straussas buvo įsitikinęs, kad nyčiškasis reliatyvizmas ir vėliau socialinius mokslus persmelkęs vertybinio neutralumo principas, reliatyvizuojantis vertybių sritį, buvo neišvengiama ankstesnių moderniosios filosofijos atstovų siekio suabsoliutinti racionalumą ir galutinai išspręsti šią teologinę-politinę problemą pasekmė. Jo teiginimu, radikalus politikos mokslo dogmatizmas taip pat išryškėja pabandžius suvokti bendrą šios disciplinos nuostatą religijos atžvilgiu: „naujasis mokslas naudoja sociologines ir psichologines religiją aiškinančias teorijas, kurios be svarstymo atmeta galimybę, kad religija remiasi Dievo apsireiškimu žmogui“ (Strauss 1962: 322). Vadinasi, „naujasis mokslas remiasi dogmatišku ateizmu“ (Ten pat, p. 322), taigi – „išsprendžia“ teologinę-politinę problemą jos net nesvarstęs. Tiesa, Stanley Rosenas pastebėjo, kad Strausso filosofijos, kaip

tarpinės pozicijos tarp gryno racionalumo ir subjektyvaus neracionalumo, samprata yra stebėtinai panaši į Nietzsche`'s filosofijos – svyravimo tarp grynos teorinės kontempliacijos ir radikaliai neracionalaus valios akto – sampratą (žr. Rosen 1991: 166). Be to, Strausso modernybės, kaip suabsoliutinto racionalumo ir besąlygiško tikėjimo pažanga, kritika daugeliu atvejų taip pat sutampa su Nietzsche`'s kritika. Pasirodo, Straussui Nietzsche`'s idėjos buvo ne tik radiklios kritikos objektas, bet ir reikšmingas įkvėpimo šaltinis.

Čia būtų galima paklausti, kokią reikšmę teologinė-politinė problema turi politikos filosofui ir apskritai kodėl tai teologinė-*politinė* problema? Straussas buvo įsitikinęs, kad politikoje iš esmės dominuoja ne žinojimo, bet tikėjimo „logika“. Visuomeniniame gyvenime žmonės daugiausia apeliuoja į tam tikrus autoritetus (mitologinius, religinius, politinius ar mokslinius), o kasdienis tikrovės supratimas neišvengiamai turi tikėjimo elementą. Tuo metu politikos filosofas yra suinteresuotas tiesos paieškomis, todėl tai, kas politinei bendruomenei yra priimtina, filosofui yra mažų mažiausiai abejotina. Politinis ir filosofinis gyvenimas remiasi skirtingomis nuostatomis. Filosofija, išminties meilė yra specifinis gyvenimo būdas, o ne tiesiog tam tikrų teiginių išdėstymas ar sistemos sukūrimas, tai nepaliaujamas ir jokių autoritetų nepaisantis siekis nuomones pakeisti žinojimu (žr. Strauss 1979: 113). Filosofinis gyvenimas yra pats sau tikslas, jis nėra kitų tikslų vedinys, todėl jis niekam nepavaldu. Tačiau būtent nuomonė, o ne žinojimas, yra pagrindinis politinio gyvenimo elementas. O „jei nuomonė yra politinio gyvenimo sudedamoji dalis, tuomet filosofija, kvestionuojanti nuomones, naikina esminį socialinio gyvenimo elementą: filosofijai esmingai būdinga griauamoji jėga“ (Strauss 2007c: 146) Politiniame gyvenime (bent kuriam laikui) turi būti priimti galutiniai sprendimai. Be jokios abejonės, jie galėtų būti toliau diskutuojami, tačiau visumos stabilumo poreikis dažnai yra svarbesnis už precizišką visų „už“ ir „prieš“ išnagrinėjimą. Politikos filosofas nėra saistomas politinių sprendimų priėmimo būtinybės, todėl jis gali laisvai kvestionuoti tai, kas politikos sferoje jau (arba dar) nekvestionuojama. Tačiau tokiu būdu politikos filosofas gali parodyti, kad politinio gyvenimo pamatai, kad tai, kuo visuomenė besąlygiškai tiki, yra visiškai racionaliai

nepagrįsti prietarai. Kaip teigė Rosenas, „filosofija pašalina miesto [t.y. politikos – M.S.] pamatus, bet jų negali pakeisti teoriniais pamatais“ (Rosen 1991: 163). Todėl čia iškyla radikali prištara tarp visuomenės ir politikos filosofo galimybė. Jos pasekmės, kaip parodė Sokrato atvejis, gali būti pražūtingos.

Taigi, Straussas į tikėjimo ir žinojimo konfliktą įtraukia visuomenės ir filosofijos prištara, kuri jam galbūt yra net fundamentalesnė ir radikalesnė. Pavyzdžiui, Meierio teigimu, politikos ir filosofijos prištara yra pirmesnė ir reikšmingesnė nei filosofijos ir teologijos konfliktas (žr. Meier 2007: 7). Tačiau istorinės aplinkybės taip susiklostė, kad visuomenės ir filosofijos priešprieša ilgam laikui buvo nustumta į antrą planą. Pasak Strausso, dauguma moderniujų filosofų taip pat visą dėmesį sutelkė į filosofijos ir teologijos konfliktą, nes viduramžiai jį labai aiškiai atskleidė. Filosofijai iš esmės nėra nieko svarbiau už nuolatinės tiesos paieškas. Politinei bendruomenei už tiesą dažnai yra svarbesni kiti dalykai: politinis stabilumas ar jos narių gerovė. Kompromisas, kuris filosofijai neretai yra pralaimėjimas, politikai yra neabejotina sėkmė.

Teologinė-politinė problema Straussui iškyla kaip viena pamatinių politinės filosofijos problemų. Kaip jau minėta, politinei filosofijai rūpi tos politinio gyvenimo sąlygos, kurios daro įmanomą apskritai filosofijos egzistavimą. Šios sąlygos iš dalies priklauso nuo to, kaip politikos filosofai bando spręsti teologinę-politinę problemą. Analizuodami žinojimo ir tikėjimo priešpriešą, mąstytojai, pasak Strausso, turi susilaikyti nuo galutinio sprendimo. Politikos filosofai lygiai taip pat turi siekti tam tikro kompromiso ir pripažinti, kad politinės bendruomenės interesai yra tokie pat reikšmingi, kaip ir filosofo interesai. Atvira visuomenės ir filosofijos konfrontacija kelia grėsmę filosofijai, todėl politikos filosofų tikslas (greta besąlygiškos išminties meilės, siekio pažinti tiesą) yra kiek įmanoma sumažinti tą konfrontaciją. Tai gali būti pasiekta įvairiais būdais.

Straussas daug kalbėjo apie ezoterinę klasikinės filosofijos tekstų pobūdį. Jo teigimu, daug praeities filosofų dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių negalėjo visiškai atvirai išdėstyti savo įžvalgų apie politiką, todėl

turėjo užsiimti ezoteriniu mokymu. Pasak Paulo Cantoro, Straussas parodė, kad „mes privalome ankstesnių epochų tekstus skaityti daug atidžiau, nei esame įpratę“ (Cantor 1991:270). Ezoterinio mokymo idėjos esmė paprasta – filosofo (ypač politikos filosofo) išvalgos intelektualiai neparuoštiems žmonėms gali būti žalingos arba jos gali sukelti grėsmę pačiam filosofui, kvestionuojančiam nusistovėjusias kultūrinės ar politinės normas bei papročius. Todėl reikšmingiausios filosofinės išvalgos kartais gali atsidurti tarp eilučių, kur jas sugebėtų pastebėti tik šviesiausi protai. Roseno teigimu, pagrindine tokio ezoterinio kalbėjimo priežastimi Straussas laikė būtent filosofijos ir politikos antagonizmą (žr. Rosen 1991: 165). Kad dauguma klasikinių mąstytojų savo knygoje naudojo ezoterinį mokymą Straussas nė kiek neabejojo – kaip kitaip, pasak jo, būtų galima paaiškinti akivaizdžius nenuoseklumus ar vaikiškas klaidas jų darbuose, nepagrįstus minties šuolius ar digresijas. Tiesiai ir atvirai kalbėti filosofams dažnai būdavo pavojinga.

Ezoterinio mokymo idėjos analizė yra ne tik viena originaliausių Strausso filosofijos dalių, bet ir vienas didžiausių kritikos objektų. Straussas tvirtino, kad ezoterinio rašymo filosofai imdavosi tuomet, kai jausdavo ar žinodavo, kad atvirai kalbėdami gali susilaukti politinės ar religinės bendruomenės sankcijų bei susidorojimo. Tačiau kartu jis teigė, kad įtampa tarp filosofijos ir politinės bendruomenės ar religijos yra neišvengiama ir nesunaikinama (žr. Strauss 1988b: 21, Strauss 1988a: 229). Kitaip tariant, teologinė-politinė problema yra fundamentali filosofinė problema, kuri tam tikru laikotarpiu gali būti mažiau pastebima, bet ne išspręsta. Čia iškyla klausimas, ar ezoterinis mokymas nėra filosofijos lemtis? Jei Straussas taip manė, ar jis pats nebuvo ezoterinio rašymo meistras? Šie klausimai kyla daugeliui Strausso tyrinėtojų. Vieni (pvz. žr. Norton 2004: 98, Smith, S. 2007b: 71, Cantor 1991: 269) tvirtina, kad Strausso pasiūlyta idėja padeda atskleisti tai, kas buvo paslėpta, kad ji suteikia naujų „įrankių“ darbui su filosofiniais tekštais ir kad Strausso tikslas buvo ne ką nors paslėpti, bet kažką fundamentalaus atskleisti. Jų teigimu, ezoterinis kalbėjimas iš principo yra silpnųjų ginklas, padedantis apsisaugoti nuo stipriojo tironijos, o ne stipriųjų ar siekiančių

dominuoti savos galios įtvirtinimo instrumentas. Tuo metu kiti teigia (pvz. žr. Drury 1985: 332, Drury 1987: 312, Xenos 2004: 7, Biale 1991:36), kad Strausso filosofijoje taip pat gausu ezoterinio kalbėjimo, kurį, pasinaudojant jo idėja, galima atrasti. Pasak Davido Biale'o, „Straussas save suvokė kaip modernų graikų, islamo ir žydų filosofų išikūnijimą, kurio tiesos turėjo būti paslėptos ezoterine forma“ (Biale 1991: 37). Gali būti, kad Straussas siekė ne kažką atskleisti, bet paslėpti, padaryti prieinamą tik siauram išrinktųjų, potencialiai ar aktualiai turinčių valdžią, ratui.

Shadia Drury tvirtina, kad Straussas ezoterinį kalbėjimą laikė ne tik apsaugos nuo susidorojimo forma, bet apskritai filosofinės išminties dalimi: „klaidinga ezoterinį rašymą pirmiausia laikyti menu, plėtotu siekiant išvengti persekiojimo. Ezoterinis rašymas yra ne tik kai kurių eretiškų senovės rašytojų atsakas į juos supančias socialines aplinkybes. Priešingai, tai neatskiriama klasikų išminties, kaip ją suprato Straussas, dalis“ (Drury 1985: 316). Straussas itin vertino klasikinius mąstytojus, todėl visai tikėtina, kad, siekdamas sugrąžinti jų idėjas į šiuolaikinę filosofiją, jis kartu galėjo pabandyti sugrąžinti ir ezoterinį mokymą, nes realus pavojus Jungtinėse Amerikos Valstijose filosofui negrėsė. Šis Drury argumentas nėra tvirtas ir įtikinantis, be to, daugeliu atveju ji pernelyg suprimityvina tiek klasikinę politinę filosofiją, tiek Strausso idėjas (pavyzdžiui, ji aptinka tiesioginių sąsajų tarp Strausso filosofo įvaizdžio ir Nietzsche's antžmogio, o ezoterinį filosofijos pobūdį kildina iš slapto troškimo sukurti filosofų tiesiogiai arba netiesiogiai – makeviališkai – valdomą šalį (žr. Drury 1985: 321, 333)). Stevenas Smithas apie Drury atliktą Strausso idėjų analizę net yra pareiškęs: „tai ne mokslis, tai demonologija“ (Smith 2007b: 69). Tačiau tenka pripažinti, kad Drury kartu pastebėjo ir silpnąsias Strausso filosofijos vietas. Pavyzdžiui, Strausso pabrėžtas esminis skirtumas tarp klasikų ir modernųjų filosofų (pirmieji netiki, kad teologinė-politinė problema gali būti išspręsta, o antrieji tiki) tyrinėtojai pagrįstai leidžia teigti, kad kartu Straussui „pamatinis skirtumas tarp klasikų ir modernųjų yra pastarųjų nebetikėjimas ezoterinio rašymo poreikiu ar būtinybe“ (Drury 1985: 332). Juk jei tikima, kad įtampa tarp filosofijos ir religijos ar

politinės bendruomenės gali būti išspręsta, tuomet filosofui iš tiesų nebelieka jokio pavojaus ir pagrindo imtis ezoterinio kalbėjimo. Straussas, vėl iškeldamas teologinės-politinės problemos reikšmę, kartu sugražina ezoterinio mokymo legitimumą ar net reikalingumą. Jei teologinė-politinė problema iš tiesų yra fundamentali, ezoterinis mokymas yra nuolatinis filosofinio mąstymo palydovas. Čia natūraliai kyla klausimas: kaip tuomet reikia analizuoti paties Strausso filosofines idėjas?

Drury atsakymas vienareikšmiškas – Strausso filosofiją reikia tyrinėti kaip ezoterinį mokymą. Visa Drury Strausso filosofijos analizė – tai nuolatinis bandymas išsiaiškinti, ką filosofas iš tikrųjų norėjo pasakyti, bet tiesiai nepasakė, kas surašyta Strausso knygoje tarp eilučių. Būtent todėl tiek daug Strausso idėjų Drury tekstuose apvirsta „aukštyn kojom“, o jo politinė filosofija paradoksaliai supanašėja su Machiavelli, o ne su taip vertintų klasikų – Platono ar Aristotelio – politine filosofija. Atrodo, jog tokia analizės strategija gali lengvai nuvesti į akligatvį arba radikaliai iškreipti tyrinėjamų autorių idėjas. Straussas tai galėjo numatyti, tačiau vietoj to, kad būtų aiškiai nubrėžęs ezoterinio kalbėjimo ribas ir nusakęs jo naudojimo (ar nenaudojimo) tikslus, jis sudarė prielaidas savo tekstus analizuoti kaip ezoterinio mokymo pavyzdį, apreiškęs, jog „kiekvienas rašo taip, kaip skaito“ (Strauss 1988a: 230). Šioje ištaroje, žinoma, gali glūdėti ir atsakas būsimiems kritikams. Ar Strausso kritikų, skaitančių Strausso tekstus ezoteriškai, argumentus reikia priimti tiesiogiai, ar bandyti juose išvelgti taip pat ezoterinį kalbėjimą? Vienaip ar kitaip, Strausso ezoterinio mokymo idėjos analizėje daugiau neaiškumų ir prieštaravimų nei nuoseklios minties raidos. Menkas ezoterinės analizės ribų apibrėžtumas gali nesunkiai diskredituoti vieną reikšmingiausių Strausso filosofinių „atradimų“. Žinoma, taip mano ne visi. Pavyzdžiui, Cantoras tvirtina, kad Strausso ezoterinių tekstų interpretacijos neapibrėžtumas jam leido išvengti vieno, dogmatiško interpretavimo metodo pasiūlymo. Taigi, tai ne Strausso mąstymo trūkumas, bet privalumas, kurį vertino tokie mąstytojai kaip Jacques Lacanas, Georgas Gadameris ar Alexandre`as Kojève`as (žr. Cantor 1991: 267-269). Pasak Cantoro, „Straussas aiškiai pareiškė, kad jį dominantis



interpretavimo būdas apima unikalių komunikacijos aktų analizę ir reikalauja atsižvelgti į labai specifinius juos supančius kontekstus. Štai kodėl Straussui interpretacija visada privalo išlikti menu ir negali būti paversta mokslu“ (Cantor 1991: 270). Tai, atrodo, tik patvirtina bendrą Strausso nuostatą, kad politinė filosofija negali tapti tikslu mokslu: priešingai nei tikėjosi dauguma politikos mokslo atstovų, tiek politinių dalykų tyrime, tiek jau atliktų tyrimų interpretavime yra pernelyg daug subjektyvių detalių, kad lemiamą vaidmenį čia turėtų ne tyrėjo išvalgumas ir mąstymo gilumas, bet iš anksto apibrėžtas metodiškumas.

Kalbėdamas apie galimybę sumažinti įtampą tarp politikos ir filosofijos, Straussas manė, kad ezoterinis mokymas vis dėlto nėra vienintelė išeitis. Tiesa, Biale'as paviršutiniškai suprato, jog Straussas „siekė parodyti, kad tiek, kiek filosofai moko tiesos, jie visada susiduria su tokiu pačiu pavojumi, kokį patyrė Sokratas, ir todėl gali apsaugti save tik pasitelkdami tai, ką jis [Straussas – M.S.] vadino ezoteriniu rašymu“ (Biale 1991: 31). Visų pirma, Straussas niekada nemanė, kad filosofai moko tiesos ar apskritai gali ją pasiekti, be to, jis numatė, kad įmanomas ir kitas būdas įtampai tarp visuomenės ir filosofijos sumažinti. Tas kitas būdas – tai nuosaikių politinių problemų sprendimų paieška. Pasak Strausso, nors Platonas ir Aristotelis aiškiai suprato, kad idealioje valstybėje turėtų valdyti išmintingiausi, tačiau kalbėdami apie realybę, abu pasisakė už nuosaikų valdymą, kuriame dalyvautų dauguma piliečių (žr. Strauss 1971a: 141-142). Klasikai suvokė, kad politinis pasaulis nėra vien racionalus pasaulis. Jame protingumas „sugyvena“ su didžiausia kvailybe ir į ją, filosofiskai apmąstant politiką, taip pat būtina atsižvelgti. Pripažindami ypatingą filosofinio gyvenimo vertę filosofai turi suprasti, kad visuomenei toks gyvenimas gali neatrodyti nei išskirtinis, nei vertingas. Filosofai turi būti geri piliečiai, nors jiems politinis gyvenimas nėra iš tolo neprilygsta filosofiniam gyvenimui. Kadangi politikos filosofas yra priklausomas nuo politinės bendruomenės, jis savo apmąstymus turi pateikti taip, kad nekiltų grėsmė nei politinės bendruomenės stabilumui, nei esamiems ar būsimiems išminties mylėtojams. Filosofo mintys gali būti veržlios ir

bebaimės, kvestionuojančios visus įmanomus autoritetus. Tačiau jo kalbėjimas turi būti nuosaikus ir gerai pasvertas, mąstytojas turi parinkti auditorijai tinkamus žodžius savo mintims atskleisti ir įtikinti visuomenę, kad jis nėra griovėjas to, ką visuomenė vertina ir brangina. Be to, galimos konfrontacijos įsisąmoninimas politikos filosofus skatina užsiimti politiniu filosofijos gynimu, t.y. racionalių filosofijos reikalingumo ir prasmingumo pagrindimu (žr. Meier 2007: 63). Ši filosofijos autorefleksija labai reikalinga, ji suteikia intelektualius ginklus radikalių iššūkių filosofijai akivaizdoje. Straussas leidžia suprasti, jog visos filosofijos likimas iš dalies priklauso nuo to, kokią teologinės-politinės problemos sprendimo būdą pasirenka politikos filosofai.

Straussas yra minėjęs, kad teologinė-politinė problema jam visą gyvenimą buvo viena reikšmingiausių filosofinių problemų (žr. Strauss 2001: 8). Iš tiesų šios problemos analizė daugiau ar mažiau paliečia beveik visus svarbiausius Strausso politinės filosofijos klausimus. Ar tai būtų filosofijos ištakų – ikimokslinio, sveiko proto padiktuoto tikrovės supratimo, ar filosofijos esmės – siekio nuomonės pakeisti žinojimu – klausimai, jų svarstymai Straussui buvo neatsiejami nuo teologinės politinės problemos. Filosofija, pasak jo, turi tik vieną atspirties tašką – kasdienį pasaulio supratimą. Tačiau jis yra daugiau ar mažiau įtakotas mitologinio arba religinio tikrovės supratimo. Kasdienybėje žinojimo ir tikėjimo sritys yra taip glaudžiai tarpusavyje susijusios, kad galiausiai tampa beveik neįmanoma atskirti, kur baigiasi viena ir prasideda kita. Tai, ką mes vadiname sveiku protu, dažniausiai yra šių dviejų sričių lydinys. Nors filosofo dėmesys visada krypsta į žinojimo pusę, jo pasiektas žinojimas niekada negali būti grynas, jis visada savyje turės pirminį neracionalų elementą. Sąžiningas savojo žinojimo ribotumo įsisąmoninimas, pasak Strausso, yra didelis filosofo laimėjimas. Tuo metu saviapgaulė ar gryno žinojimo įmanomumo iliuzija gali būti žalinga ne tik kasdieniam tikrovės supratimui, bet, paradoksalu, ir pačiai filosofijai.

Įsitikinimas, kad galima pasiekti nuo neracionalių priemaišų tobulai išvalytą žinojimą, iš karto verčia nepasitikėti tuo žinojimu, kuriame tam tikras iracionalumo pradas pastebimas lengviausiai – būtent sveiku protu, kasdieniniu,

ikimoksliniu pasaulio suvokimu. Šioje nuomonių srityje, kaip minėta, susilieja tai kas žinoma, tai ko tikimasi ir kuo tikima, proto autoritetas čia puikiausiai „sugyvena“ su mitologiniais, religiniais autoritetais. Pasak Strausso, kasdieniniame pasaulyje nėra bandoma griežtai skirti faktus ir vertybes ir net nemanoma, kad tai reikėtų daryti. Tačiau tai nėra vien iracionalumo sritis. Straussas tvirtino, kad nuomonės dažnai yra dalinės tiesos. Filosofas turi stengtis iš šių nuomonių išskirti tai, kas jose teisinga (arba įrodyti kai kurių klaidingumą) ir pabandyti pasiekti apibendrintą visumos žinojimą. Jei kasdienis pasaulio supratimas yra diskredituojamas, filosofijai prireikia kitų atspirties taškų. Tačiau kitos atramos nuveda filosofinį mąstymą į tuščias, su tikrove mažai ką bendra turinčias abstrakcijas. Tuomet, Strausso įsitikinimu, tarp tikrovės ir filosofijos atsiveria neperžengiama praraja. Jei diskredituojamas sveikas protas, vėliau neišvengiamai diskredituojamas ir bet koks – mokslinis ar filosofinis – žinojimas. Siekiant sunaikinti iracionalumą, galiausiai pažeidžiamas juo besiremiantis racionalumas. Ignoruojant teologinės-politinės problemos aktualumą, netenkama racionalių filosofinio žinojimo reikšmės pagrindimo argumentų. Filosofas, suvokdamas savo pažinimo ir mąstymo ribas, turi sugebėti išlaikyti pusiausvyrą ir nenukrypti į nė vieną kraštutinumą – nei į misticizmą ar agnosticizmą, nei į suabsoliutintą racionalizmą. Jei žmogus to nesugeba padaryti, jei jis pasiduoda pagundai pasakyti daugiau, nei žino, arba nesusitaikydamas su žmogiškojo pažinimo ribotumu apskritai neigia gebėjimą pažinti, jei „nesupranta, kad *abejonė* yra puiki pagalvė gerai sukonstruotai galvai, jis negali būti filosofu“ (Strauss 2007c:172). Todėl šia prasme netgi visa Strausso politikos mokslo kritika gali būti sutraukta į teologinės-politinės problemos svarstymo kontekste išryškėjusią savirefleksijos ir savo disciplinos ribų suvokimo būtinybę. Jo teigimu, esminis politikos mokslo trūkumas yra refleksijos stoka arba, kitaip tariant, jo siaurumas (žr. Strauss 1963: 153). Perdėtas politikos mokslininkų pasitikėjimas mokslinio žinojimo galia ir racionaliai nepagrįstas tikėjimo ar kasdienio pasaulio supratimo nuvertinimas trukdo suprasti, kad „tikėjimas yra jų mokslo pagrindas“ (Strauss 1962: 32).

Tačiau prieš pereinant prie galimo politikos mokslo ir politinės filosofijos įtampos ryšio su Strausso iškelta teologine-politine problema analizės, būtina atkreipti dėmesį į tai, kaip šio mąstytojo tekstuose „sulydomos“ skirtingos religinio tikėjimo, pasitikėjimo ir nereflektuoto įsitikinimo sąvokos. Apskritai jau pats *teologinės-politinės* problemos pavadinimas nurodo, kad religinis tikėjimas Strausso filosofijoje tapatinamas su pasitikėjimu kasdiene jusline patirtimi arba ikiteoriniu, nereflektuotu politinių dalykų supratimu. *Teologinis* šios problemos aspektas nurodo į krikščionybėje išsikleidusį žinojimo ir tikėjimo antagonizmą. Tačiau *politinis* aspektas nurodo į tuos dalykus, kurie krikščioniškos religijos kontekste neturi nieko bendra su tikėjimo ir žinojimo konfliktu. Juk Sokrato teismas negali būti tiesiogiai traktuojamas kaip žinojimo ir tikėjimo konflikto pasekmė. Tai įtampos tarp filosofinio mąstymo ir neapsišvietusio, nereflektuoto, ikiteorinio mąstymo padarinys. Ši įtampa skleidžiasi kasdienybės, o ne religijos dimensijoje. Žinoma, nereflektuotas supratimas ar kasdienis pasitikėjimas jusline patirtimi tam tikra prasme numato specifinį tikėjimo aktą, tačiau jis panašus į religinį tikėjimą greičiau savo forma, bet ne turiniu. Tuo metu Straussui atrodo, kad iš esmės religinis tikėjimas, pasitikėjimas jusline patirtimi ir nereflektuotas, ikiteorinis supratimas skiriasi tik neesminėmis detalėmis, tačiau svarbiausiais aspektais, savo esme tai beveik vienas ir tas pats.

Toks požiūris Straussui leidžia ikiteorinio ir teorinio mąstymo įtampą, kuri atsiskleidė jau klasikinėje Antikoje, sutapatinti su įtampa tarp teologijos ir filosofijos, kuri iš esmės tapo galima tik atsiradus krikščionybei. Be to, paties Strausso išryškintas filosofijos šaltinis – kasdienis pasitikėjimas jusline patirtimi šiuo atveju pradedamas painioti su neapsišvietusiu mąstymu ar religiniu tikėjimu. Jei iš pirmojo filosofija tikrai gali kilti, tai labai abejotina, kad ji galėtų atsirasti iš religinio tikėjimo ar neapsišvietusio ir riboto mąstymo. Straussas teisingai pastebi, kad filosofijos plėtrą lėmė įvairios įtampos: ikiteorinio ir teorinio mąstymo, tikėjimo ir žinojimo, pasitikėjimo jusline patirtimi ir radikalaus abejojimo ikimokslinė tikrove, tačiau šių įtampų kraštutinis užaštrinimas, jų pavertimas antagonizmu (kuriame siekiama vienas

kitą sunaikinti) ir galų gale suniveliavimas vargu ar turi bent kiek realų pagrindą. Įtampa nėra tapati antagonizmui, nesutaikomam priešiškamui. Skirtingos filosofijos įtampos skirtingais laikais davė skirtingus impulsus jos plėtrai, be to, galima teigti, kad jos tiesiog būtinos norint išlaikyti filosofinio mąstymo gyvybingumą. Tačiau Straussas nėra linkęs pastebėti esminių šių įtampų skirtumų. Galbūt todėl jis neatsižvelgia į reikšmingą politinės filosofijos raidos etapą – krikščioniškąją politinę filosofiją, nes mano, kad jos specifiškumui atskleisti pakanka tikėjimo ir filosofijos konflikto aptarimo.

Straussas savo filosofija iš dalies bandė restauruoti politinio mąstymo objektyvumą. Tai jis darė apeliuodamas į antikinę pagonišką politinę filosofiją, tačiau mąstytojas nieko nekalba apie krikščionišką politinę filosofiją ir jos įtaką objektyvumo prasmės suvokimui. Tačiau kaip įmanoma atkurti klasikinį politinio mąstymo objektyvumą, ignoruojant reikšmingą to mąstymo elementą – krikščionišką filosofiją? Todėl Strausso bandymas tai atlikti pradeda labiau panašėti į tą grįžimo prie Antikos imitavimą, koks buvo atliekamas Renesanse. Tai labai modernus modernybės kritiko sprendimas.

Nors ir nesutinkant su Strausso požiūriu, kad pagrindinės teologinės-politinės problemos analizės metu išryškėjusios įtampos yra bendramatės ar vienuarūšės, neįmanoma atmesti jo minties, kad būtent jos daugeliu atveju palaikė politinės filosofijos, o kartu ir visos filosofijos gyvybingumą. Priėmus šią išlygą galima pasvarstyti klausimą, ar iššūkiu, su kuriais politinė filosofija susidūrė XX amžiuje, leidžia Leo Strausso analizuotą teologinę-politinę problemą papildyti nauja įtampa, kurios nežinojo nei klasikai, nei modernieji politikos filosofai. Tai įtampa, kylanti iš politinės filosofijos ir politikos mokslo santykio. Pasirodo, jog politikos mokslas kvestionuoja politinės filosofijos reikšmę ar apskritai galimybę ne mažiau (o biheivioristiškai orientuoto politikos mokslo atveju net labiau) nei politinė bendruomenė ar teologija. Žinoma, čia nesiekama parodyti, kad nauja įtampa yra tapati tomis, kurias išryškino pats Straussas, tačiau galima nesunkiai parodyti, kad ji iš dalies lėmė specifinę šiuolaikinės politinės filosofijos plėtrą.

Visų pirma, tiek politikos mokslo institucionalizacijos pradžioje, tiek vėliau ir ypač bihevioristinio judėjimo metu daug politikos mokslininkų atvirai abejojo ne tik politinės filosofijos reikšme jų disciplinai, bet ir apskritai svarstė, ar politinė filosofija yra verta mokslinės disciplinos vardo. Straussas buvo įsitikinęs, kad politikos mokslas iš principo yra nusistatęs prieš politinę filosofiją, nes remiasi pozityvizmo nuostatomis. Darbe atlikta politikos mokslo institucionalizacijos analizė leidžia teigti, kad Strausso politikos mokslo įvaizdis buvo pernelyg apibendrinantis. Ne visi politikos mokslininkai buvo radikalūs politinės filosofijos kritikai: tradicionalistai kaip tik dažnai teigdavo, jog politinių reiškinių analizė be istorinės ar filosofinės perspektyvos būtų paviršutiniška. Žinoma, atsižvelgiant į pagrindines antimetafizinės ir scientistinės pozityvizmo nuostatas ir žinant, kad politikos mokslui didžiausią įtaką padarė būtent ši filosofijos kryptis, galima kelti klausimą, ar tradicionalistiškai orientuotų politikos mokslininkų pozicija yra visiškai nuosekli. Straussas šio klausimo nesvarstė ir apskritai buvo linkęs ignoruoti įvairovę politikos moksle, todėl veikia priešino politikos mokslą politinei filosofijai nei ieškojo jų sąsajų.

Politikos filosofai gali radikaliai kvestionuoti pamatines politikos mokslo nuostatas. Geriausiai tai įrodo Strausso pavyzdys, tačiau jis toli gražu nebuvo vienintelis vertybinio neutralumo, sureikšminto metodiškumo ar historicistinių tendencijų kritikas. Kaip teigė Straussas, nuo to, kaip išsprendžiamas šių nuostatų pagrįstumo ar vidinio nuoseklumo klausimas, tiesiogiai priklauso politinės filosofijos – siekio pažinti tiesą apie politinę visumą – legitimumas ir apskritai įmanomumas. Siekdama išlikti, politinė filosofija privalo apginti ir pagrįsti tiesos pasiekiamumo galimumą, ikimokslinio, kasdieninio žinojimo vertingumą (o tai tiesiogiai veda prie tvirtinimo, kad mokslinis žinojimas nėra išskirtinis ar tiesiog vienintelis tikras žinojimas). Taigi, politinė filosofija turi atmesti pamatines politikos mokslo nuostatas kaip nepagrįstas.

Kaip parodė XX amžiaus patirtis, nei politikos mokslas nesugebėjo paneigti politinės filosofijos reikšmės, nei politinė filosofija (šiuo atveju –

Strausso politinė filosofija), kvestionuojanti politikos mokslo prielaidas, nediskreditavo politikos mokslo. Tačiau akivaizdu, kad politinei filosofijai savotiškai yra pavojingas ne tik iktėorinis, nereflektuotas ar tikėjimu grindžiamas mąstymas, bet ir bandymas politinių dalykų tyrime pasiekti radikalų objektyvumą, gryną moksliskumą. Gal filosofija kaip itk ir yra balansavimas tarp šių dviejų kraštutinių polių: siekiant tiesos, bet kartu nuosaikiai suvokiant, kad filosofas visada bus „tik“ išminties mylėtojas, niekada netapsiantis išminčiumi. Atrodo, kad tai mums liudija ne tik Strausso iškelta tikėjimo ir politinės bendruomenės priešiško politikinei filosofijai problema, bet ir moderniojo politikos mokslo ir šiuolaikinės politinės filosofijos įtampa.

Politikos mokslo iššūkio akivaizdoje politikos filosofai yra priversti analizuoti klausimą „kodėl politinė filosofija?“, t.y. jie turi pasistengti legitimuoti filosofinę politikos analizę. Strausso pavyzdys tai puikiai įrodo. Galbūt radikali politikos mokslininkų-bihevioristų politinės filosofijos kritika buvo viena svarbiausių paskatų dėmesį sutelkti į klausimą, tapusį vienos iš Strausso knygos pavadinimu: „kas yra politinė filosofija?“. Jei taip, tuomet įtampa tarp politikos mokslo ir politinės filosofijos yra itin reikšminga politinei filosofijai. Ji skatina politinės filosofijos autorefleksiją, jos pagrindų ir tikslų apmąstymą. Be to, uždavus klausimą, kas yra politinė filosofija, neišvengiamai tenka svarstyti kitą, daug platesnį ir visai filosofijai reikšmingą klausimą, kas apskritai yra filosofija. Vadinasi, įtampai tarp politinės filosofijos ir politikos mokslo gali būti suteikiama panaši reikšmė, kaip ir įtampoms tarp politinės filosofijos ir teologijos bei politinės bendruomenės: ji skatina apmąstyti pačius filosofinio mąstymo pagrindus.

Straussas yra teigęs, kad politinė-teologinė problema visais laikais buvo vienas pagrindinių politinės filosofijos gyvybingumo šaltinių. XX a. antroje pusėje politikos filosofai, susidūrę su scientistiškai orientuotų politikos mokslininkų politinės filosofijos kritika, iniciavo naują savo disciplinos plėtros bangą. Terenco Ballo teigimu, politinės filosofijos ir politikos mokslo „konfliktas“ yra svarbiausia šiuolaikinės politinės filosofijos gyvybingumo priežastis. Pasak jo, nors dažnai teigiama, kad XX amžiaus politinės filosofijos

atsigavimas siejamas su Johno Rawlso *Teisingumo teorijos* pasirodymu 1971 metais, reikšmingiausia šio atsigavimo priežastis buvo atsiradusi įtampa tarp politinės filosofijos ir politikos mokslo (žr. Ball 2007:5). Tiesa, savo straipsnyje Ballas visiškai neliečia politinio-teologinio klausimo. Tačiau galbūt ateityje teologinės-politinės problemos analizė bus sunkiai įsivaizduojama be politinės filosofijos ir politikos mokslo įtampos aptarimo ir diadinė problema pavirs triadine – teologine-politine-moksline problema.



## IŠVADOS

Darbe atlikta analizė leidžia teigti, kad siekis politinių dalykų tyrimą padaryti labiau moksliską atsirado gerokai anksčiau nei susiformavo nauja politikos mokslo disciplina. Jau moderniosios politinės filosofijos pradininkai turėjo intencijų mokslus apie žmogų ir socialinį pasaulį paversti daug tikslesniais, nei buvo iki tol. Jų iškeltos idėjos po keleto amžių tapo kertinėmis naujų socialinių mokslų nuostatomis. Tiek politinės filosofijos tradicijos lūžio momentu, tiek XVII amžiaus mokslo revoliucijos metu, tiek Apšvietos amžiuje ir XIX amžiaus pozityvizmo filosofijoje pamažu formavosi ne tik pamatiniai naujojo politikos mokslo principai, tačiau ėmė vis labiau ryškėti ir nepasitenkinimas tradiciniu filosofiniu politinių dalykų tyrimo būdu. Sėkminga tikslųjų mokslų plėtra sufleravo mintį, kad tradicinis, aristoteliškas pasaulio ir žmogaus tyrinėjimo būdas galbūt yra būtent tai, kas neleidžia humanitariniams mokslams pasiekti panašios pažangos, kokią pasiekė tikslieji mokslai. Vis labiau buvo manoma, kad tyrinėjant žmogų ir socialinį pasaulį senąjį universalų filosofinį metodą reikėtų pakeisti kitu universaliu – gamtamoksliniu metodu. Ir kuo daugiau pasaulį stebino moderniojo mokslo, kurio geriausias pavyzdys ilgą laiką buvo fizika, laimėjimai, tuo dažniau buvo teigiama, kad sėkmingesniai žmogaus ir socialinio pasaulio tyrimui reikalingos į tiksluosius mokslus labiau nei filosofija panašios naujos akademinės disciplinos. Taigi, politikos mokslas remiasi tiek moderniosios politinės filosofijos, tiek Apšvietos ir pozityvizmo idėjomis, kurios tapo naujos disciplinos pamatinėmis nuostatomis.

Nauja disciplina nuo pat pradžių nebuvo vieninga: politikos moksle iš karto ėmė ryškėti skirtingos kryptys, kurių atstovai nevienodai vertino tiek pozityvizmo ir jo pasiūlytų metodologinių nuostatų, tiek ir politinės filosofijos palikimo reikšmę naujai akademinėi disciplinai. Ten, kur antikos laikus siekiančios politinio mąstymo tradicijos „svoris“ buvo jaučiamas labiausiai – Europoje – politikos mokslo institucionalizacijos procesas baigėsi vėliausiai ir čia politikos mokslas buvo ilgiausiai susijęs su tokiais tradicinėmis disciplinomis kaip politinės filosofija, istorija ar teisė. Tačiau net ir Jungtinėse

Amerikos Valstijose, kurios visiškai pagrįstai gali būti vadinamos politikos mokslo, kaip savarankiškos akademinės disciplinos (bet ne politikos mokslo *idėjos*) „gimtinė“, greta scientistinių pažiūrų politikos mokslininkų, reikalavusių griežtos jų disciplinos autonomijos nuo politinės filosofijos, visada buvo tradicionalistiškai orientuoti politikos mokslininkai, tvirtinę, kad per didelis empirinių faktų sureikšminimas neleis pastebėti pačių svarbiausių „faktų“ – vertybių, dvasinių patirčių ir lūkesčių. Tradicionalistai pasisakė už glaudžių politikos mokslo ryšių išlaikymą su istorija ir politine filosofija. Šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, bihevioristinio judėjimo pradžioje scientiškai angažuotų politikos mokslininkų gretos ėmė stipriai didėti, tačiau net ir tada buvo politikos mokslininkų-tradicionalistų, kurie oponavo bihevioristams. Taigi, pirminė įžvalga pasitvirtino – Strausso politikos mokslo samprata iš tiesų buvo pernelyg unifikuojanti, neleidžianti pastebėti disciplinoje glūdinčių nuostatų ir nuomonių įvairovės. Tik radikalūs politikos mokslininkai-bihevioristai į politinę filosofiją žvelgė kaip į pasenusią, pseudomokslinę žinojimo formą, kurios siekis formuluoti universalius teiginius ar kategorijas yra iš principo neįgyvendinamas ir kurią turėjo pakeisti naujas pažangus politikos mokslas. Taigi, kritikuojant politinę filosofiją buvo remiamasi tam tikromis historicistinėmis prielaidomis. Šios politikos mokslininkų-bihevioristų nuostatos tapo pagrindiniais Strausso kritikos objektais.

Kritikuodamas politikos mokslą, vienu didžiausių jo trūkumų Straussas laikė griežtą faktų ir vertybių atskyrimą. Vertybinio neutralumo principo taikymą socialiniuose moksluose mąstytojas laikė klaida: politikos mokslininkai, pasak jo, klysta ne tik dėl to, kad tiriant žmones ar jų tarpusavio sąveiką yra be galo sunku (o kartais ir neįmanoma) atskirti, kokie teiginiai yra grynai, faktiniai, o kokie – grynai normatyviniai, bet ir todėl, kad vien jau bandymas juos atriboti iškraipo politinių dalykų supratimą ir galiausiai pakerta tiek paties racionalumo, mokslinio žinojimo ir tiesos ieškojimo vertę, tiek normatyvinės politinės filosofijos autoritetą. Tačiau reikia pabrėžti, kad Straussas pernelyg sureikšmino vertybinio neutralumo principo reikšmę politikos mokslininkams. Ne visi politikos mokslo atstovai palaikė mintį, kad

tyrinėjant politinius reiškinius būtina aiškiai skirti faktus ir vertybes. Net ir tie, kurie šią mintį palaikė, nemanė, kad tikrovėje faktai ir vertybės gali būti atsieti: tai veikiau turi būti atliekama loginiais sumetimais, nes empiriniai metodai nevienodai gerai tinka analizuojant skirtingo pobūdžio problemas. Be to, ne visi politikos mokslininkai vertybes laikė bevertėmis mokslinė prasme ar visiškai subjektyviomis. Nuostatos, kurias Straussas priskyre visiems politikos mokslininkams, iš tiesų buvo būdingos biheviortams – radiklios politikos mokslo krypties atstovams, tačiau daugelis kitų politikos mokslininkų ir ypač tradicionalistai nei palaikė kategorišką reikalavimą skirti faktus ir vertybes, nei kritikavo politinę filosofiją kaip moksliskai bevertę remdamiesi vertybinio neutralumo principu.

Analizuodamas politikos mokslininkams būdingą nuostatą, kad tik metodiškas socialinio pasaulio tyrimas gali garantuoti gilesnį jo supratimą ir išmanymą, Straussas priėjo išvados, kad griežto metodiškumo svarba socialiniuose moksluose yra stipriai pervertinama. Politikos moksle, pasak Strausso, vyrauja iš pozityvistų perimtas įsitikinimas, kad tik mokslinis žinojimas yra vienintelis tikras žinojimas. Iš šio įsitikinimo nuosekliai išvedama mintis, kad visas politinių dalykų supratimas, kuris nėra pasiekiamas iš anksto apibrėžtomis mokslinėmis procedūromis, yra pažintine prasme bevertis. Todėl politikos mokslininkai, siekdami savo tyrimams suteikti kuo daugiau moksliskumo, kartu stengiasi atmesti subjektyvų, kasdieninės patirties ar tiesiog sveiko proto padiktuotą politinių dalykų žinojimą. Tačiau šios nuostatos, iš dalies tinkančios tiksliesiems mokslams, Strausso įsitikinimu, visiškai netinka socialiniams mokslams: juos įpainioja į vidinius prieštaravimus ir galiausiai sumenkina jų mokslinius pasiekimus.

Politikos mokslininkų pastangas savo discipliną kuo labiau priartinti prie tikslųjų mokslų ir tokiu būdu pagilinti ar patobulinti politinių dalykų supratimą Straussas laikė prieštaringu nesusipratimu. Juk moderniojo mokslo pagrindinis tikslas yra ne išmintis, o galia. Mokslininis žinojimas neabejotinai išplečia žmogaus galių ribas, tačiau jis nesuteikia žinojimo, kokiam tikslui tos galios turėtų būti panaudotos. Be to, modernusis mokslas ne tiek atskleidžia

tyrinėjama tikrovę ar patobulina jos supratimą, kiek ją transformuoja ir paaiškina mokslinį jos konstrukta. Siekdami būti mokslieki, politikos mokslininkai gali prisidėti prie didesnio žmogiškųjų galių išplėtimo, tačiau gilesnis žmogaus, visuomenės ir politikos supratimas, Strausso įsitikinimu, negali būti pasiektas. Taip yra todėl, kad metodiškas tyrimas neišvengiamai yra supaprastinantis, atmetantis tai, kas negali būti pagrindžiama ar objektyviai tyrinėjama. Kitaip tariant, metodiškas tyrimas nepastebi to, kas nepatenka į metodo „regos lauką“. Socialinių mokslų atveju tai gali būti ne šalutiniai, o esminiai socialinio pasaulio elementai. Todėl kuo labiau politikos mokslininkai siekia būti metodiški, tuo labiau jie tolsta nuo politikos filosofų, kurių svarbiausias tikslas yra ne atskirų socialinio pasaulio detalių, bet socialinės visumos supratimas. Tačiau šioje vietoje (lygiai taip pat, kaip ir vertybinio neutralumo principo kritikos atveju) Strausso politikos mokslo vaizdas buvo pernelyg homogeniškas. Straussas neatsižvelgė į tuos politikos mokslininkus, kurie atvirai teigė, kad mokslinis žinojimas privalo prasidėti nuo sveiko proto padiktuoto socialinio pasaulio supratimo. Nuostata, kurią Straussas priskyrė visiems politikos mokslininkams, buvo tikrai būdinga biheivoristams, tačiau net ir dalis jų atslūgus biheivoristinio judėjimo įkarščiui sušvelnino radikalias savo pažiūras.

Straussas griežtai kritikavo istoricistines politikos mokslo nuostatas. Pasak jo, remdamiesi istoricizmu politikos mokslininkai atmetė politikos filosofų (ypač klasikinės politinės filosofijos atstovų) siekį formuluoti universalius politinę tikrovę konstituojančius principus, troškimą atrasti visiems laikams galiojančias tiesas ir pastangas pažinti politinės tikrovės visumą. Neigdamas galimybę suvokti visumą, istoricizmas, pasak Strausso, kartu atmeta ir pačią filosofijos galimybę. Jei klasikai filosofinį mąstymą suvokė kaip būdą išeiti iš olos ir pasiekti tikrą, nuo tradicinių ir istorinių priemaišų apvalytą žinojimą, tai istoricizmas leidžia suprasti, kad toks išėjimas iš olos yra neįmanomas. Tačiau tiek politikos mokslo rėmimąsi istoricizmu (istoricizmas kartu neigia ir mokslinio tyrinėjimo išskirtinumą), tiek pačias istoricistines nuostatas Straussas laikė prieštarą. Pasak jo, pirmiausia istorinė patirtis

ne patvirtina, bet paneigia istoricistinių teiginių, kad nėra nieko nekintančio: fundamentalių filosofinių problemų egzistavimas yra puikus pavyzdys, kad kai kurie dalykams įmanoma peržengti savas istorines ribas. O jei išlieka nekintančios filosofinės problemos, išlieka ir galimybė pasiekti tiesą. Be to, istoricizmas negali sau neprieštaraudamas paneigti universalių principų egzistavimo galimybes. Juk istoricistai kaip tik teigia atradę vieną universalų principą: kad ir kaip keistūsi žmogaus mąstymas, jis *visada* išliks istoriškas. Negalėdami būti nuoseklūs, istoricistai negali racionaliai pagrįsti ir filosofijos istoriškumo. Todėl paremti istoricizmu, politikos mokslininkų argumentai taip pat tampa priešaringi: neigdami politinės filosofijos apeliavimą į visuotinumą, politikos mokslininkai formuluoja į visuotinumą pretenduojančius teiginius apie politinės filosofijos istoriškumą.

Kai daug politikos mokslininkų atvirai kalbėjo apie politinės filosofijos pabaigą, Straussas ne tik stengėsi parodyti, kad patys politikos mokslininkai daugeliu atvejų nemato savo teiginių priešaringumo, ribotumo arba pavojingų implikacijų, tačiau ir siekė racionaliai pagrįsti išskirtinę politinės filosofijos reikšmę. Politinę filosofiją mąstytojas ne tik laikė visais atžvilgiais pranašesne už naują politikos mokslą, tačiau net vertindamas jos svarbą visos filosofijos mastu Straussas priėjo išvados, kad politinė filosofija yra reikšmingiausia filosofijos dalis, nes tyrinėja tas sąlygas, kurios daro įmanomą visos filosofijos egzistavimą. Straussas tvirtino, jog daugybę pamatinių politinių problemų apie žmogaus prigimtį, prigimtinę teisę, geriausią režimą, bendrąjį gerį gali analizuoti tik politinė filosofija, nes politikos mokslas, dėl jam būdingų scientistinių ir istoricistinių nuostatų arba yra nepajėgus jų analizuoti, arba šių problemų nelaiko tikromis politinėmis problemomis.

Geriausiai politinės filosofijos savitumą ir reikšmingumą, Strausso įsitikinimu, atskleidžia teologinė-politinė problema. Šios problemos analizė leidžia išryškinti pamatinę Vakarų pasaulio įtampą, kuri skleidžiasi tarp dviejų skirtingų, viena kitą eliminuoti siekiančių sričių: tikėjimo ir žinojimo. Straussas siekė parodyti, kad ši įtampa pirmiausia kyla iš filosofijos ir politikos priešpriešos, todėl ją apmąstyti turi būtent politinė filosofija. Politikos filosofai,

analizuodami teologinę-politinę problemą, neišvengiamai turi svarstyti filosofijos reikalingumo pagrindimo klausimą ir aiškintis filosofinio pažinimo ribas. Tačiau Straussui nepavyksta išgryninti skirtingų religinio tikėjimo, pasitikėjimo ir nereflektuoto įsitikinimo sąvokų, todėl visos jos kiek paviršutiniškai jo tekstuose „sulydomos“ į vieną tikėjimo sąvoką. Šiaip ar taip, politinės filosofijos savirefleksija, savųjų ribų išsąmoninimas, kylantis iš įvairiausių ir nevienarūšių filosofijos įtampų su religija, ikiteoriniu mąstymu ar politine bendruomene, pasak Strausso, yra vienas didžiausių jos pranašumų prieš politikos mokslą. Neapmąstydami pamatinių savo disciplinos nuostatų, politikos mokslininkai yra pasmerkti nekritiškai kliautis mokslu ir nepastebėti, kad ne tik jų disciplinos, bet ir viso moderniojo mokslo pamatai nėra tokie tvirti, kaip kad atrodo šio mokslo atstovams. Straussas buvo įsitikinęs, jog gilesnės politinės filosofijos studijos padėtų politikos mokslininkams kritiškiau įvertinti pamatines jų disciplinos nuostatas. Taigi, politinė filosofija gali padėti politikos mokslininkams geriau suprasti savo discipliną. Faktas, kad nyslūgus bihevioristiniam judėjimui iš tiesų politikos moksle pradėta daugiau domėtis politine filosofija, leidžia tikėtis, kad (ne be Strausso pagalbos) politikos mokslininkai pradėjo suvokti politinės filosofijos naudą jų disciplinai.

XX amžiaus patirtis parodė, kad įtampa tarp politinės filosofijos ir politikos mokslo gali būti tokia pat reikšminga, kaip ir Strausso teologinės-politinės problemos analizėje aptartos įtampos. Strausso išvalgos – puikus pavyzdys, kad ir politinė filosofija gali radikaliai kritikuoti pamatines politikos mokslo nuostatas ir abejoti naujos disciplinos reikalingumu. Šių disciplinų įtampos pasekmės taip pat panašios į pasekmes, kylančias iš įtampos tarp politinės filosofijos ir politinės bendruomenės: politikos filosofai yra priverčiami pagrįsti savo disciplinos reikalingumą ir apmąstyti filosofinio mąstymo ribas. Taigi, klausimas „kodėl politinė filosofija?“ natūraliai veda prie kito, visai filosofijai egzistenciškai reikšmingo klausimo „kodėl filosofija?“. Straussas iš tiesų politikos mokslą suvokė pernelyg apibendrintai (tiksliau tariant, jis visą politikos mokslą tapatino su bihevioristiniu politikos mokslu) ir, bandydamas jam radikaliai priešinti (ypač klasikinę) politinę filosofiją, nebuvo

linkęs pripažinti kai kurių tarp jų egzistuojančių panašumų. Tačiau siekdamas pagrįsti politinės filosofijos reikšmę, mąstytojas davė reikšmingą impulsą vienos seniausios filosofijos šakos atgimimui. Galbūt naujas politikos mokslas, priešingai nei manė Straussas, buvo daugiau naudingas politinei filosofijai nei žalingas (tiesa, nedidelę politikos mokslo naudą politinei filosofijai – pirminių politinių dalykų apmąstymą ir empirinių duomenų kaupimą – Straussas pripažino, tačiau ji neprilygo žalos, kylančios iš politinės filosofijos autoriteto diskreditavimo, mastams). Sukurdami naują įtampą politikos mokslininkai netiesiogiai ir tikriausiai patys to nenorėdami padarė didžiausią paslaugą politinei filosofijai. Teologinė-politinė-(ir galbūt jau) mokslinė problema „pateisino“ Strausso jai suteiktą pagrindinio politinės filosofijos gyvybingumo šaltinio vardą.

## LITERATŪRA

- Adcock, R. 2006. The Emigration of the “Comparative Method”: Transatlantic Exchange and the Birth of American Political Science, *European Political Science* 5 (2): 124-136.
- Almond, G. A. 1988. Separate Tables: Schools and Sects in Political Science, *PS: Political Science and Politics* 21(4): 828–842.
- Almond, G. A. 1996. Political Science: The History of the Discipline, in *A New handbook of Political Science*, ed. R. E. Goodin, H. D. Klingermann. Oxford: Oxford University Press, 50-97.
- Arendt, H. 1995. *Tarp praeities ir ateities*. Vilnius: Aidai.
- Arendt, H. 2005. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai.
- Aristotelis. 1997. *Politika*. Vilnius: Pradai.
- Ball, T. 2007. Political Theory and Political Science: Can This Marriage Be Saved?, *Theoria* 57(113): 1–22.
- Barber, B. 2006. The Politics of Political Science: „Value-free“ Theory and the Wolin-Strauss Dust-Up of 1963, *The American Political Science Review* 100 (4): 539-545.
- Behnegar, N. 1999. The Intellectual Legacy of Leo Strauss, *Annual Review of Political Science*, 2: 95-116.
- Beneton, Ph. 2010. *Politikos mokslo įvadas*. Vilnius: Mintis.
- Berns, L. 1991. The Prescientific World and Historicism: Some Reflections on Strauss, Heidegger, and Husserl, in *Leo Strauss`s Thought: Toward a Critical Engagement*, ed. A. Udoff. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers.
- Bevir, M. 2006. Political Studies as Narrative and Science, 1880-2000, *Political Studies* 54: 583-606.
- Biale, D. 1991. Leo Strauss: The Philosopher as Weimar Jew, in *Leo Strauss`s Thought: Toward a Critical Engagement*, ed. A. Udoff. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers.



Boncourt, Th. 2007. The Evolution of Political Science in France and Britain: A Comparative Study of Two Political Science Journals, *European Political Science* 6(3): 276-294.

Bryce, J. 1909. Relations of Political Science to History and to Practice: Presidential Address, Fifth Annual Meeting of the American Political Science Association, *The American Political Science Review* 3 (1): 1-19.

Cantor, P. A. 1991. Leo Strauss and Contemporary Hermeneutics, in *Leo Strauss's Thought: Toward a Critical Engagement*, ed. A. Udoff. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers.

Comte, A. 1975. Course of the positive Philosophy, in *Auguste Comte and Positivism. The Essential Writings*, ed. G. Lenzer. New York: Harper Torchbooks.

Dahl, R. O. 1958. Review: Political Theory: Truth and Consequences, *World Politics* 11(1): 89–102.

Dahl, R. 1961. The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for a Monument to a Successful Protest, *The American Political Science Review* 55(4): 763-772.

Dallmayr, F. 1987. Politics against Philosophy: Strauss and Drury, *Political Theory* 15(3): 326-337.

Driscoll, J., Hyneman, Ch. 1955. Methodology for Political Scientists: Perspectives for Study, *The American Political Science Review* 49 (1): 192-217.

Drury, Sh. 1985. The Esoteric Philosophy of Leo Strauss, *Political theory* 13(3): 315-337.

Drury, Sh. 1987. Leo Strauss's Classic Natural Right Teaching, *Political Theory* 15(3): 299-315.

Drury, Sh. 2007. Reply to Smith, *Political Theory* 35(1): 73-74.

Berg-Schlosser, D. 2006. Political Science in Europe: Diversity, Excellence, Relevance, *European Political Science* 5 (2): 163-170.

Easton, D. 1951. The Decline of Modern Political Theory, *The Journal of Politics* 13(1): 36–58.

Easton, D. 1953. *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Knopf.

Easton, D. 1962. The Current Meaning of “Behavioralism” in Political Science, in *The Limits of Behavioralism in Political Science*, ed. J. Charlesworth. Philadelphia: The American Academy of Political and Social Sciences.

Easton, D. 1969. The New Revolution in Political Science, *The American Political Science Review* 63 (4): 1051-1061.

Eckstein, H. 1956. Political Theory and the Study of Politics: A Report of a Conference, *The American Political Science Review* 50 (2): 475-487.

Farr, J. 1995. Remembering the Revolution: Behavioralism in American Political Science, in *Political Science in History: Research Programs and Political Traditions*, ed. J. Farr, J. S. Dryzek, S. T. Leonard. New York: Cambridge University Press, 198-225.

Farr, J. 1988a. Political Science and the Enlightenment of Enthusiasm, *The American Political Science Review* 82 (1): 51–69.

Farr, J. 1988b. The History of Political Science, *The American Journal of Political Science* 32 (4): 1175-1195.

Farr, J. 2006. The History of Political Thought as Disciplinary Genre, in *The Oxford Handbook of Political Theory*, ed. by John Dryzek, Bonnie Honig, Anne Philips. Oxford: Oxford University Press, 225-245.

Freeman, E. 1873. *Comparative Politics*. London: Macmillan.

Guerra, M. 2008. Leo Strauss and the Recovery of the Theologico-Political Problem, *First Principles, ISI Web Journal*. Prieiga per: <http://www.firstprinciplesjournal.com/print.aspx?article=1529&loc=b&type=cbtp> [žiūrėta 2011-07-10].

Gunnell, J. G. 1983. Political Theory: The Evolution of a Sub-Field, in *Political Science: The State of the Discipline*, ed. A. W. Finifter. Washington: The American Political Science Association, 3–45.

Gunnell, J. G. 2006. The European Geneses of American Political Science, *European Political Science* 5 (2): 137-149.

- Habermas, J. 1974. *Theory and Practice*. Boston: Beacon Press.
- Hacker, A. 1954. Capital and Carbuncles: The Great Books Reappraised, *The American Political Science Review* 48 (3): 775-786.
- Heidegger, M. 1961. *An Introduction to Metaphysics*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Hobbes, Th. 1999. *Leviatanas*. Vilnius: Pradai.
- Hollis, M., Smith, S. 1998. *Tarptautiniai santykiai: aiškinimas ir supratimas*. Vilnius: Tyto alba.
- Hollis, M. 2000. *Socialinių mokslų filosofija*. Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla.
- Horton, S. 2009. Straussophobia – Six Questions for Peter Minowitz, *Harper`s Magazine*, September 29. Prieiga per: <http://www.harpers.org/archive/2009/09/hbc-90005789> [žiūrėta 2011-08-09].
- Jokubaitis, A. 2008. *Politika be vertybių*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Katzenstein, P. J. 2010. “Walls” Between “Those People”? Contrasting Perspectives on World Politics. Presidential Address, *Perspectives on Politics* 8(1):11–20.
- Kennington, R. H. 1991. Strauss`s Natural Right and History, in *Leo Strauss`s Thought: Toward a Critical Engagement*, ed. A. Udoff. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers.
- Kenny, M. 2004. The Case for Disciplinary History: Political Studies in the 1950s and 1960s, *British Journal of politics and International Relations* 6: 565-583.
- Key Jr., V. O. 1958. The State of the Discipline, *The American Political Science Review* 52 (4): 961-971.
- Kuhn, Th. 2003. *Mokslinių revoliucijų struktūra*. Vilnius: Pradai.
- Laslett, P. ed. 1972, *Philosophy, Politics and Society*. Oxford: Blackwell, 1972.
- Lasswell, H. D. 1939. The Contribution of Freud`s Insight Interview to the Social Sciences, *The American Journal of Sociology* 45(3): 375-390.

Lasswell, H. D. 1941. Psychology Looks at Morals and Politics, *Ethics* 51(3): 325-336.

McAllister, T. 1995. *Revolt Against Modernity: Leo Strauss, Eric Voegelin, and the Search for a Postliberal Order*. Lawrence: University Press of Kansas.

Magee, B. 1982. *Men of Ideas: Some Creators of Contemporary Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Makiavelis, N. 1992. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

Meier, H. 2007. *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*. New York: Cambridge University Press.

Merkel, H. P. 1977. Trends in German Political Science: A Review Essay, *The American Political Science Review* 71 (3): 1097-1108.

Merriam, Ch. E. 1921. The Present State of the Study of Politics, *The American Political Science Review* 15(2): 173–185.

Merriam Ch. E. 1926. Progress in Political Research, *The American Political Science Review* 20(1): 1–13.

Mill, J. S. 1916. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*. London: Longmans, Green and Co.

Miller, E. F. 1999. Leo Strauss: Philosophy and American Social Science, in *Leo Strauss, the Straussians, and the American Regime*, ed. K. L. Deutsch, J. A. Murley. Lanham: Rowman & Littlefield, 91-102.

Mirandola, Dž. 1984. Kalba apie žmogaus orumą, in *Filosofijos istorijos chrestomatija: Renesansas*, ed. B. Genzelis. Vilnius: Mintis, 122–144.

Monroe, K., Almond, G., Gunnell, J., Shapiro, I., Graham, G., Barber, B., Shepsle, K., Cropsey, J. 1990. The Nature of Contemporary Political Science: A Roundtable Discussion, *PS: Political Science and Politics* 23 (1): 34-43.

Murray, H. R. 1925. *The History of political Science from Plato to the present*. New York: Appleton.

Nekrašas, E. 2006. Filosofija ir XVII a. mokslo revoliucija, *Problemos* 70: 96–105.

- Nekrašas, E. 2008. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Nekrašas, E. 2010. *Pozityvus protas: jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Norton, A. 2004. *Leo Strauss and the Politics of American Empire*. New Haven & London: Yale University Press.
- Norton, P. 1981. Leo Strauss: His Critique of Historicism, *Modern Age* 25(2): 143-154.
- Oakeshott, M. 1991. *Rationalism in Politics and Other Essays*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Platonas. 2000. *Valstybė*. Vilnius: Pradai.
- Ricci, D. M. 1984. *The Tragedy of Political Science*. New Haven: Yale University Press.
- Riker, W. 1962. *Theory of Political Coalitions*. New Haven.
- Riker, W. 1983. Political Theory and the Art of Heresthetics, in *Political Science: The State of the Discipline*, ed. A. W. Finifter. Washington: The American Political Science Association.
- Rosen, S. 1991. Leo Strauss and the Quarrel Between the Ancients and the Moderns, in *Leo Strauss's Thought: Toward a Critical Engagement*, ed. A. Udoff. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers.
- Ruso, Ž. Ž. 1979. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Sabine, G. H., Thorson, Th. L. 2008. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Margi raštai.
- Shaar, J., Wolin, Sh. 1963. Essays on the Scientific Study of politics: A Critique, *The American Political Science Review* 57(1): 125-150.
- Shalit, A. 2009. Political Philosophy and Empirical Political Science: From Foes to Friends?, *European Political Science* 8: 37–46.
- Simon, H. A.; Radin, M.; Lundberg, G. A.; Lasswell, H. D. 1950. The Semantics of Political Science: Discussion, *The American Political Science Review* 44(2): 407–425.

- Skinner, Q. 1994. *The Foundations of Modern Political Thought. Volume One: The Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, D. G. 1957. Political Science and Political Theory, *The American Political Science Review* 51(3): 734–746.
- Smith, S. B. 2007a. *Reading Leo Strauss: Politics, Philosophy, Judaism*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Smith, S. B. 2007b. Drury's Strauss and Mine, *Political Theory* 35(1): 68-72.
- Somit, A., Tanenhaus, J. 1967. *The Development of American Political Science: From Burgess to behavioralism*. Boston: Allyn and Bacon.
- Strauss, L. 1988a. *What Is Political Philosophy? And Other Studies*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Strauss, L. 1962. An Epilogue, in *Essays on the Scientific Study of Politics*, ed. H. S. Storing. New York: Holt, Rinehart and Winston, 306-327.
- Strauss, L. 1963. Replies to Shaar and Wolin: II, *The American Political Science Review* 57(1): 151-160.
- Strauss, L. 1971a. *Natural Right and History*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Strauss, L. 1967. Jerusalem and Athens, *Commentary*, June: 45-57.
- Strauss, L. 1971b. Philosophy as Rigorous Science and Political Philosophy, *Interpretation, A Journal of Political Philosophy* 2:1-9.
- Strauss, L. 1978. *City and Man*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Strauss, L. 1979. The Mutual Influence of Theology and Philosophy, *The Independent Journal of Philosophy* 3: 111-118.
- Strauss, L. 1982. *Spinoza's Critique of Religion*. New York: Schocken Books.
- Strauss, L. 1988b. *Persecution and the Art of Writing*. Chicago: The University of Chicago Press.

Strauss, L. 1989. *The Rebirth of Classical Political Rationalism. An Introduction to the Thought of Leo Strauss*. Chicago: The University of Chicago Press.

Strauss, L. 1995. *Liberalism Ancient and Modern*. Chicago: The University of Chicago Press.

Strauss, L. 1996. *The Political Philosophy of Hobbes*. Chicago: The University of Chicago Press.

Strauss, L. 1999. German Nihilism, *Interpretation* 26 (3): 353-378.

Strauss, L. 2001. *Gesammelte Schriften*, vol. 3, ed. Heinrich Meier. Stuttgart: J.B. Metzler.

Strauss, L. 2007a. Living Issues of German Postwar Philosophy, in Meier H., *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*. New York: Cambridge University Press.

Strauss, L. 2007b. What Can We Learn From Political Theory?, *The review of Politics* 69: 515-529.

Strauss, L. 2007c. Reason and revelation, in Meier, H. *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*. New York: Cambridge University Press.

Surkin, M., Wolfe, A. (ed.). 1970. *An End to Political Science. The Caucus Papers*. New York: Basic Books.

Susser, B. 1974. The Behavioral Ideology: A Review and a Retrospect, *Political Studies* 22 (3): 271-288.

Wilson, W. 1911. The Law and the Facts, *The American Political Science Review* 5(1): 1-11.

Winch, P. 1995. *The Idea of Social Science and Its Relation to Philosophy*. London: Routledge.

Xenos, N. 2004. Leo Strauss and the Rhetoric of the War on Terror, *Logos: A Journal of Modern Society and Culture* 3.2: 1-19.